

BARGGO- JA
SEBRADAHTTEMDEPARTEMÆNNTA

Doajmmapládna

Sáme gielaj doajmmapládna

Fápmu

Aktjivuohta

Gievrrudahka

Vieksiesvoete

Suodjalit

Ektievoete

Searvevuohtha

Vaarjelidh

BARGGO- JA
SEBRADAHTTEMDEPARTEMÆNNTA

Doajmmapládna

Sáme gielaj doajmmapládna

SISADNO

Ávddátjála	8
Vijdes ja guhkesájggásasj rahtjamus sáme gielaj hárráj	10
Politiikkasj vuodo	11
Rievtesvuoda vuodo	12
Ávdásvásstádus gátsedit sáme gielajt	14
Sámedikke barggo sáme gielaj	14
Doajmmaplána bargo orgániserim ja tjuovvolibme	16
Sáme gielaj udnásj dille	17
Guoradallama sáme gielaj birra	19
Mánárgárde ja vuodoáhpáduš	19
Átsádallama giellaællánahttemijs ietjá riikkaj	21
Oajvváduš ádá láhkaj nasjonálasaj unneplágoj ja unnepláhkogielaj birra Svierigin	24

Ulme, hásstalusá, guhkesájggásasj strategija ja dájma

OAHPPAT

Áhpádušáv nannit nuortta-, julev- ja oarjjelsáme giellaj gájkka dásen	25
Sáme mánárgárddefálaldagá	27
1. doajmma Diehtujuohkem mánárgárdde ásadime birra sámij mánájda	28
2. doajmma Máhtudakávdánibme giellaj guovdátjin	29
3. doajmma Pedagogasj nævoj ávddánahttem	29
Vuodoáhpádušfálaldahka sáme giellaj ja sáme giellan	29
4. doajmma Guoradallat oahppij sámeáhpádušá árvustallamis	31
5. doajmma Bagádušá oahppoplánajda	31
6. doajmma Suohkanij ja fylkasuohkanij sáme giella áhpádušá rievtesvuodaj tjadádime bærrággæhttjo	32
7. doajmma Værmádahka guhkásáhpádušsaj	32
8. doajmma Aktisasj barggo Svierigin sámeáhpádušá birra	32
9. doajmma Aktisasj barggo Suomaj sáme áhpádušá birra	33
Sáme oahpponævo	33
10. doajmma Sáme oahpponævo – buvtadibme – juogadibme - járggálibme	33
11. doajmma Diehtujuohkem dájma sámeáhpádušá rievtesvuodaj ja vælggogisvuodaj birra	33
Sijddaskávlá	34
Giellaáhpáduš ja albetiserim állessjattugijda	35
12. doajmma 5-jahkásasj sáme giella állessjattukáhpádušprográmma	35
13. doajmma Iednegiellaanálfbetisma guoradallam ja sáme giella áhpádušdárboállessjattugijda	35
14. doajmma Alfabetiserimprosjækta Tråmsån	36
Alep áhpáduš ja rekrutterim	36
15. doajmma Sáme áhpádušáhpáduš	37
16. doajmma Rekrutterimvuodo ja sáme giellak áhpádušáhpáduš dárbu guoradallam	37
17. doajmma Rekrutterim dájmasáme áhpádušáhpádušsaj ja áhpádušáhpádušsaj sáme giella fágaj	37
18. doajmma Rekrutterimratjástibme Finnmárikon – niehkovigge	37
19. doajmma Áhpádušluojkkaoase luojttem	37

20. doajmma	Joarkkaáhpadus sámegiellan áhpaddijida	38
21. doajmma.	Kursa og áhpadusá	38
letjá gielladájma		38
22. doajmma	Sierra dájma giellaávdánimev nannitjit oarjjelsáme ja julevsáme guovlojn	38
23. doajmma	Oarjjelsáme giellabiesse	38
24. doajmma	Ávddánahttemprosjækta Nuortta-Trøndelága fylkasuohkanin	38
25. doajmma	Lullesáme giela ja kultuvra ællánahttem	39
26. doajmma	Bihtámsáme gielav ja kultuvrav ællánahttet	39

ADNET

Almulasj fálaaldagájt sámegiellaj lasedit addnijda gájkka sebrudaksuorgijn		40
Sámelága giellanjuolgadusá		41
27. doajmma	Sámelága njuolgadusáj árvustallam	42
28. doajmma	Sámelága giellanjuolgadusáj bærrággæhttjo	42
Sámegiela bargge almulasj háldadusán		42
29. doajmma	Dálkkááhpadus ja dálkkáádkkidibme	43
Hiehtediededimdievnastus		43
Mánájsuodjalus		44
30. doajmma	Joarkkaáhpadusá árvustallam	44
31. doajmma	Iednegiellaanáfabetisma guoradallam ja sámegiela áhpadusdárboálllessjattugijda	44
Varresvuoda- ja huksodievnastusá		45
Ávdásvástádusjuohkem varresvuoda-dievnastusán		45
32. doajmma	Dálkkumdievnastus varresvuodavidnudagájn	47
33. doajmma	Bærrággæhttjo	47
34. doajmma	Avtaárvvusasj dievnastusá julev- ja oarjjelsámeguovlojn	47
35. doajmma	Almulasj dokumentaj járggálibme	47
36. doajmma	Moallánakbáhkogirje varresvuoha- ja huksodievnastusá adnuj	47
37. doajmma	Diehtujuohkemmateriála bádnevarresvuoda birra	48
38. doajmma	Bádnevarresvuoda guoradallam	48
Barggo- ja állkádusháldadibme		48
39. doajmma	Diehtujuohkem sámegiellaj VBAan.	49
40. doajmma	Addnijguoradallama	49
Girkko dievnastusá sámegiellaj		49
41. doajmma	Ruhtadoarjjaga rámmátjårggálimijda	50
42. doajmma	Sáme tjoaggulvis oarjjelsáme giellaguovlon	50
43. doajmma.	Jårggálibme/hiebadibme tevstajt jubmeldievnastussaj	50
Værroetáhtta		50
44. doajmma	Værroetáhtta – vijdedum fálaaldagá sámegiellaj	50
Kriminalhukso		51
45. doajmma	Sámegiela giddagisbargge rekrutterim	51
46. doajmma	Tjåhkkåhimdile árvustallam	52
47. doajmma.	Kriminalhuksogovdásj sámegiela ja kultuvra máhtudagájn	52
Rijddotjoavddemrádij dájmadahka		52
48. doajmma	Sámegiella rijddotjoavddemrádijn	52
Bulkke		52
49. doajmma	Ienep sámegiella- ja kultuvrradádjadus bulkijn	53

50. doajmma	Hiebadit sáme gielajt elektrávnálasj prográmmajda	53
51. doajmma	Ulmuttijit sáme duogátjijn Bulkkeallaskávláj rekrutterim	53
Suodjalus		54
52. doajmma	Diehtujuohkem vuostasjgierdedievnastusá birra	54
53. doajmma	Suodjalusá hárrjidallamij diehtujuohkem ja almodibme	54
Ráddidusá sámegiela adno		54
54. doajmma	Ienep almodibme ráddidusá dokumentajs sámegiellaj	54
55. doajmma	Háldadusterma	55
56. doajmma	Dáhkkiidimárnik sáme láhkajárggáldidjida	55
Sámegiella ja DGT		55
57. doajmma	Sámegiella almulasj registerijn – gájbbádusá stáhta etáhtajda	56
Giellateknologija		56
58. doajmma	Sáme njuolgatjállemvædtsak	57
Sáme báhkogirje		57
59. doajmma	Sáme báhkogirij guoradallam ja ávddánahttem	57

GÆHTTJAT

Sámegielav tjalmostahttet almulasj sajijn		58
Sáme bájkkenamá ja sámegielak galbbim		59
Æjvvalimsaje		59
60. doajmma	Sámegielak æjvvalimsaje mánájda ja nuorajda	60
Internæhtta		60
Media		61
61. doajmma	Sáme avijsa – ienep adno julevsáme- ja oarjjelsámegielas	62
62. doajmma	Snásningen avijsa: Avijssabiele oarjjelsámegiellaj	62
63. doajmma	Oarjjelsáme mediaguovdásj	63
Kultuvrra – filmma, teáhter, girjálavuohta, bibliotekka		63
64. doajmma	Sáme girjálavjuoda oasstemárnik	64
Dárbo dutkamis ja máhtudakávdánahttemis		65
65. doajmma	Dutkamamáhtudagáv ásadit ja nannit oarjjel ja julevsáme gielaj gáktuj	66
66. doajmma	Dutkam- ja fáhka/resurssaguovdásj	66
Sáme statistihkka		66

ÁVDDÁTJÁLA

Jagen 2008 gidá buvtij ráddidus Sd.diedá. nr 28 (2007-2008) Sámepolitihkka. Diedádusán ávddånbohtá vijddát da ájnnašamos hášstalusá ráddidusá politihkkaj sáme sebrudagá hárráj. Diedádusán duodastuváj sáme giela le alvos dilen. Danen de ráddidus mierredij doajmmaplánav sáme gielajda dahkat.

Dájt mañemus lågevjagijt le álgaduvvam moadda dájma nannitjit ja ávddånnahtátjit sáme gielajt moat- ten suorgen sebrudagán. Moadda dás dájmaš buoragit doajmmi, ja li buktám dav vaj sáme giela li oadtjum nannusap sajev sebrudagán. Muhtem sáme bájkijn le sáme giella bæjválasj guládallam giella. Ájnegas ulmutja giellatjehpudahka dáh- páduvvá luondulattjat bæjválasj avtastallamis ietjá giellaaddnij. Dá bájke le ájnas resurssan sáme giela ávddånnahttemij Vuonan. Sámibáttá de sáme giela gij láhko ienebut binnu gá lassán, sierraláhkáj gájt de sáme giela háldadusguovlo álggolin. Sáme giela barggiš almulasj ja priváhta suorgijn le ájn vádne. Danen le dárbbu nannusap ratjástimes sáme giela hárráj.

Ráddidus ájggu dájna plánajn vuodov vaddet vijdes ja guhkesájggásasj ratjástimev sáme giela hárráj beruskáhta suorgiš ja háldadusdásiš. Ulmmen le jaskas dilev láhtjet sáme giela Vuonan. Julevsáme ja oarjjesáme guovlojn le giella dille sierraláhkáj nievrre. Dánen le ájnas mij biedjap sierra ratjástimev dáj giela hárráj vaj sihkarasstep julev ja oarjjesáme giela viesso adno-, avtastallam- ja máhtudakgiellan aj boahhte buolvajda.

Moadda departementa li oassáštám doajmma- plána barggij. Miján le læhkám vijddásasj guládal- lam Sámedikkijn ja sijáj guorrasam doajmma- plána sisano birra konsultasjávnaš baktu. Mij lip aj oadtjum árvvalusájt duos dás birrusiš.

Doajmma- plána oajvvetjalmostibme le láhtjet dili- jet nav vaj vájmmelis sáme giellaaddnij láhko lassán. Dát galggá dáhpáduvvat dájmaš baktu ma tjalmos- tahtti sámeáhpadásáv nannustahttet mánájgárdijn ja vuodoáhpadásáv, láhtjedijn ásadditjat ieneš sajiš sáme giela adnuš ja nannusap rahtjama rekrutterit- jít sáme giela áhpadásáv ja áhpadásávda sáme fágaš.

Stuoráp sáme giella ratjástimev baktu almulasj suorgijn ájggu ráddidus nannit ájnegas ulmutja máhttelisvuodajt sáme giellaš sihke dádjaduvátjit ja dádjaduvvat. Diedáv moattes vášedi e oattjo ietjasa rievtesvuodav sámástittjat almulasj háldadusáv ja varresvuodadievnastusáv – danen gá aktak ij máhte sidjij dievnastusáv sáme giellaš vaddet. Dát le ávd- dånnahttem mav mij aktisaš rahtjamasáv hæhttuš jårggálit.

Sámedikke guoradallam sáme giela ano birra ja sámelága giellanjuolgasáv árvustallam vuoset moadda hášstalusá li ájn ávddåla sámelága giella- njuolgasáv mærrádusá dievdeduvvi állásiš. Máhttaš aj dárbbu liehket sámelága giellanjuolgasáv

Dag Terje Andersen Foto:Scanpix

«Doajmmaplána oajvvetjalmostibme le láhtjet dilijt nav vaj vájmmelis sáme giellaaddnij lãhko lassán....»

guoradallat mijá riikajgasskasasj vælggogisvuodaj gáktuj. Ráddidus ájggu dájna duogátjijn sámelága giellanjuolgadusájt guoradallat.

Sáme gielaj ávddãnboahtema lasedimijn almulasj sajijn sihtap mij sáme giela galggi liehket sadjihin gájkajda. Ulmmen le sáme giela galggi ávddãnboahetet gievrrudahkan sebrudahkaj, ja giela galggi oadtjot sajev ávddãnahtátjijt gájkka sebrudaksajijn.

Ávon lav gã ráddidus rievdadum nasjonãlbudsjehtan le oajvvdam lasedit juollodimev Sámediggáj danen gã Loabaga suohkan sãmegiela hãldadusguovlo sissnjelij máhttã sæbrrat gãlgãdismãno 1. b. 2009 rájes.

Diedãv biejaduvvã állo barggo sãmij bieles sãmegielav nannitjijt fãmiljajn, bãjkãlasj sebrudagãjn, mãnãjgãrdijn ja vuodoãhpadusãn, sãme giella- ja kultuvrraguovdãtjijn, ja sãme organisãsjãvnãjn ja institusjãvnãjn. Mierrediddje árvvon le ájn jut sãme ietja vájmmelisãt gielav adni.

Sãme gielaj nannima barggo gãjbbet guhkesãjgãsasj ja aktelasj ratjãstimev ienemus suorgijn, ja viertti liehket bissovasj prosessa. Doajmmaplãnas ávddãnboahetã danen aj ienep guhkepãjggãsasj ulme ráddidusã bargos sãme gielajt nannitjijt boah-teãjggãj. Dã ulme li vuodon dãjmaj vijdãbuj ávddãnahttemij plãdnaãjggãgdãn.

Dag Terje Andersen

VIJDES JA GUHKESÁJGGÁSASJ RAHTJAMUS SÁME GIELAJ HÁRRÁJ

Bajemus ulmme ráddidusá politihkan sáme gielaj hárráj le láhtjet jaskugis boahhteájgev sáme gielajda Vuonarijkan – nuorttasámev, julevsámev ja oarjjel-sámev. Ájnas ulmmen le aj oadtjot ienep sáme-gielak addnijt. Dát gájbbet vijdes ja guhkesájggásasj rahtjamusájt juohkka sebrudaksuorgen.

Ráddidus sihtá doajmma-pládnáájge lahtjet vuodov nannusap rahtjamussaj sáme gielaj hárráj duon dán sebrudaksuorgen – sierraláhkáj áhpadasán, almulasj dievnastus- ja huksodievnastusán, ja vaj sáme-giella galggá vuojnnut ja aneduvvat almulasj aktijvuodan. Ækton jaskugis sáme gielaj boahhteájggáj le aledit gielaj dásev, ja ávdđánbuktet gielaj dálásj rievtesvuodajt addnijda ja oajválattajda duon dán dásen. Sáme giella hæhttu dievnastuvvat juohkka sajen gánná sáme viessu ja æjvvali, danen la ájnas tjalmostahttet sáme-gielak sájijt ja æjvvalimbájkijt.

Jaskugis boahhteájgge sáme gielajda gájbbet aj ájnegas sábmme iesj gæhttjal nannit ja ávdđánahttet ietjas sáme-giella máhtudagáv, adnet gielav ienemus dilijn, ja nav guhkás gá máhttelis doalvvot gielav nuppe buolvvaj.

Jaskugis boahhteájgge sáme gielajda gájbbet aj vaj suohkana ja bájkálasj sebrudagá suodjalij ja ávdđánbukti sáme gielajt ietjasa suorgen, nav vaj látjeduvvá buorre máhttelisvuoda sáme-gielav oahppat mánárgárdijn, vuodoskávvlájn ja joarkkaskávvlájn, ja vaj látjeduvvá buorre máhttelisvuoda sáme-gielav oahppat æjdádijda ja ietjá állessjattugijda. Vijdábut

de vierttiji bájkálasj sebrudagá dættodit dahkat sáme-gielak æjvvalimbájkijt mánájda, nuorajda ja állessjattugijda ja fállat suohkana dievnastusájt sáme álmugij diedoj milta gánná le sáme giella ja kultuvrra vuodon. Sáme-gielak galbá suohkana viesojn, ja moattegielak rahtegalbbim sjaddá ávdđánbuktet sáme-gielak sajev bájkálasj sebrudagán.

Jaskugis boahhteájgge sáme gielajda gájbbet nannusap rahtjamusájt julev- ja oarjjelsáme gáktuj, nav vaj dá aj máhtti liehket viesso giella boahhteájgen. Dan diehti gá ulmutja dáj guovlojn e nav tjoahken áro, ienep-lágo álmuga gáktuj, de le dá guovte sáme-giellaj sierra hásstalusá ma gulluji ælládahttem-barggij. Sierraláhkáj gullu dát oarjjelsáme guovlojda. Oarjjel- ja julevsáme li unneplágo sáme sebrudagán. Danen le dárbo gájkajn gænna le ávdásvástádus sáme-gielas biedjá sierra rahtjamusáv dájnt nannitjit.

Lulle/gáldásáme-giella ja bihtámsáme-giella hárráj viertti sjaddat rahtjamussan álgedit bájkálasj ja rádjárasstididdje giellaprojektajt gánná le daj gielaj dálásj dille vuodon. Udnásj duohtavuodas ij máhte javllat dá giella li viesso duon dán sebrudaksuorgen nav gá nuortta-, oarjjel- ja julevsáme-giella.

Ráddidusá barggo sáme gielaj hárráj Vuonan le dá bajemus ulmmen:

- Sáme giella; nuorttasámesáme-giella, julevsáme-giella ja oarjjelsáme-giella galggi ávdđánahteduvvat ja liehket viesso giella boahhteájgen aj

- Sáme giela galggi ávdeduvvat ja tjalmostahteduvvat
- Gájkajn galgá rievtesvuohta sáme geilajt oahppat
- Sámeielak rievtesvuoda galggi nanniduvvat ja dábbdusin dagáduvvat
- Da gálmá sáme giela, nuorttasáme giella, julevsáme giella ja oarjjelsáme giella, galggi vatteduvvat avtaárvvusasj ávdđánahttemmáhttelisvuodajt.
- Almulasj institusjávna galggi liehket diedulattja ietjas sáme giela adnuj, sihke nuorttasáme giellaj, julevsáme giellaj ja oarjjelsáme giellaj
- Diehto sáme gielaj birra Vuonan galggá ávdđánahteduvvat ja giela galggi boahtteájggáj bisoduvvat

Politihkasj vuodo

Ráddidusbeludagáj politihkalsj vuodo – Soria Moriasjehtadusán- le ulmmen jádedit sáme politihkav mij galggá sáme álmugav dievnnut nav vaj sáme giella, kultuvrra ja sebrudakiellemín galggá liehket sihkar boahtteájgge Vuonan.

Sd.diedá.nr. 35 (2007-2008) Mål og Mening (Ulmme ja miella) le ráddidus javllam sáme giella galggá liehket viesso giella. Sáme giella almulasj aktijvuodajn galggá lassánit. Stuorradikke diedádusán merustaláduvvi sáme politihkalsj hástalusá ma gulluji giellaj ja kultuvrraj ja dá tjoavdeduvvi almulasj ávdásvástádusá ja saje nannimijn sáme addnij gáktuj guovdásj álkádusdahkamusájn dagu varresvuoda, hukso ja áhpadasá gáktuj. Dát gájbbet dájmalasj politihkav oadtjot sáme ielak ja kultuvralasj vuojnojt almulasj dievnastusájn ja fáladagájn.

Sd.diedá.nr. 35 (2007-2008) Ulmme ja miella le ráddidus hábmim vuodov ábbálasj giellapolitihkav. Ábbálasj vuojno gielladiedádusán merkaj dav gá sihkarasstá jaskugis boahtteájgev sáme giellaj de álles mærráj sisadná dát oasev bajemus giellapolitihkalsj ávdásvástádusás. Duodden guovdásj sáme politihkalsj hástalusán de la danen barggo sáme giela hárráj aj dábbálasj giellapolitihkalsj hástalusá.

Sáme giella, ja sierra gájt mij guosská dájtt unnep gielajda, de li da állu væráp dilen gá vuona nasjo-

nálgiella. Giellajábmem le duodalasj ájtton unnemus sáme gielajda. Valla aj nuorttasáme giella sjaddá rijkajgasskasasj aktijvuodajn gávviduvvá ájtodum giellan. Giellajábmemav garvvet gájbbet nannusap ja ienep ulmmejáksám ja systemáhtalasj rahtjamav. Gielladiedádusán tjuodtju ráddidus ájggu barggat biedjatjit vuodov ádđá sáme giellapolitihkav strategiaj ja ábbálasj vuojnojt sáme giellaj ja sebrudahkaj. Dát doajmmapládna le akta oasse dás bargos.

Sd.diedá, nr 23 (2007-2008) Giella dahká rávijt nammaduvvi dájma ábbálasj giellaáhpadaspolitihkaj viessomájge ja moattegielak vuojnojt milta. Mánájgárdde le buoremus sadje giellaarvusmahttem doajmma smávvamánájda. Departemænnta vuojná dárbov árvustallat kvalitehtav vædtsagijs ja vuogijs giellaguoradallamijda ja giellaarvusmahttemijda nav vaj máhttelis la ávdđánahttet buorre barggovuogijt. Vijdabut nammaduvvá sáme giella vuodoáhpadasán, ja departemænnta vuojná hástalusán sihkarasstet oahppij ájnegasj rievtesvuodajt sáme áhpadasán, i.i. áttjudit dáhkkidum máhtulasj áhpaddijit ja láhtjet dilev nav vaj ávdđánahteduvvi ja buvtaduvvi buorre sáme oahpponævo. Departemænnta rahtjá ávdđánahttet guhkásáhpadafálaldagájt ja diededit ájges ájggáj oahppij sáme áhpadasá rievtesvuodaj birra.

Stuorradiggediedádusán nammaduvvá vijdabut giellafága universitehtajn ja allaskávlájn. Sáme ielak studia ja sáme ielak áhpaddijjeáhpadasá li ájnas gájbbádasá bisodittjat ja ávdđánahtátjit sáme ielav ja kultuvrav Vuonan, ja aj rájáj rastá. Sierraláhkáj ájnas le tjalmostuhttet dájtt unnemus sáme ielaj, julevsáme ielav ja oarjjelsáme ielav, ja stuorradiggediedádusán tsuojggiduvvá barggo áttjudittjat ulmutjitt dájda áhpadasájda viertti stuorra tjalmostibme liehket divna daj institusjávnaajn gejn li ávdásvástádus suorgen.

Sd.diedá. nr. 31 (2007-2008) Kvalitet i skolen ráddidus dættot dárbbbo le vuorrodit ávdđánahttemav guovdásj vuodulasj tjehpudagáv árrat. Systemáhtalasj sihkarasstema hárráj juohkka avtav oahppe tjuovvolimev dajt vuostasj jagijt sihtá departemænnta buktet bákkulasj guoradallamav láhkämtjehpudagás 1.-3. jahkedássáj.

Departemænnta sihtá álgadit vuogádusáv áhpá-diddij joarkkaáhpadusá hárráj mij bissu. Stáhtta ruhtat áhpadussajjt áhpadiddijda mierredum lágo milta ja fállá suohkanijda áhpadussajjt ávkástallat. Álgaduvvá masteráhpadus skávlájádedimes gájka ádá virgádum rektorijda. Stáhtta máksá ruhtagálájt áhpadussajjs.

Ráddidus sihtá vijdábut ávddánahttet vuogádusáv kvalitehta árvustallamijda ja vuorodit bagádal-lamav skávlájda ja skávlájáegádjijda gænna li sierra hásstalusá.

Sd.diedá. nr. 11 (2008-2009) læreren – rollen og utdanningen (Áhpadiddje – sadje ja áhpadus) nammaduvvá sáme áhpadiddjeáhpadus sierra. Ráddidus oajvvat moadda dájma láhtjájttit lasse rekrutterimij sáme áhpadiddjeáhpadussaj ja dáj-majt arvusmahtájttit ienebujt válldáttit sáme giellav fáhkan ietjasa dáro áhpadiddjeáhpadusán. Stuor-radiggediedádus aj tjalmostahtta jut dárbbu le lagáp aktisasj bargguj gaskal institusjávnnáj ma fálli áhpadusáv avtajs dájss gálmá sáme giellaj, danen gá dákkár aktisasj bargon li máhttelisvuoda ma ælla ávkástaládum.

Rievtesvuoda vuodo

Moadda nasjonálasj konvensjávnnáj unneplágoj ja iemeálmugij hárráj li márrádusá bisodittjat giellav. ILO-konvensjávnná nr. 169 javllá i.i. 28. Artihkkalin náv “Galggi dájma boahdet bisodittjat ja ávdedittjat ja adnemij guosskavasj álmugij ieme giellav” ÁNa konvensjávnná sivijla ja politihkalasj rievtesvuodaj birra aj buktá lájddistimijtt Vuonarijka bargguj sáme giella hárráj. Vijdábut nammaduvvá ÁNa-duodastus imeálmugij rievtesvuodaj birra i.i. iemeálmugij giellalasj reivtesvuodajtt,

Eurohpá lihton guovloj- jali unnepláhkogielaj birra (European Charter for Regional or Minority Languages) mierreduváj jage 1992 Eurohpárádes ulmen suodjalit unnepláhkogielajtt, nav vaj eurohpá kultuvrra bisoduvvá dagu aktidim ja moattebelak kultuvrran. Lihtto vælggodahtta nasjonálstáhtajtt tjadádit konkrehta dájmajtt bisodittjat guovllo- ja unnepláhkogielajtt, nav vaj ávddánbáhti politihkan,

láhkadahkamijtt ja práksisin. Nubbe oasse lihtos mierret moadda ájnas ulmijtt ja prinsihpajtt mij gullu stáhtaj vælggogisvuodajda sihkarasstet unneplágo giellaj suodjalimev. Goalmát oasse Unnepláhkolihtos sisadná ienep vijdátt ja dárkkelap njuolgadásajtt ma bukti konkrehta vælggogisvuodajtt oajválattajda duon dán suorgen, i.i. áhpadussuorgen, riektádáj-madagán ja almulasj háldadásán. Vuodnaj le goalmát oasse lihton buktám vájkkudusajtt nuorttasáme giellaj. Manjela gá Snása suohkan (Snáasen tjielte) ja Divtasvuona suohkan sjaddin oassen sámelága giellanjuolgadásajtt háldadásguovlos sihtá Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta árvustallat jus oarj-jelsáme- ja julevsámegiella aj galggi gullut goalmát oassaj lihton.

Vuodná ávddánbuvttij goalmát rápportav snjuk-tjamáno 2005 jagen. Eurohpáráderesolusjávnná Vuona Unnepláhkogielalihtto tjuovvolime birra 2007;as vaddá konkrehta ávttjimúsajtt mij guosská dájda,

- Vuodna hæhttu nannit ietjas bargov mij gullu fállat oahpponævojt ja áhpadusáv áhpadiddijda julev- ja oarjjelsámegiellaj
- Vuodna hæhttu sihkarasstet vaj sosiála- ja var-resvuodainstitusjávnná sissjelin sáme háldadás-guovlo fálli dievnastusajtt sáme giellaj
- Vuodna hæhttu sihkarasstet jut álmukregistar ja ietjá almulasj registara ja institusjávnná máhtti sáme bokstávajtt tjálett

Eurohpáráde ekspertkomitea dáttot julevsáme giella ájn le ájtos dilen. Oarjjelsámgiella gáktuj de ekspertkomitea dáttot dát giella le sierra ájtos dilen ja danen le dárbbu dalánagá dájmajda vaj giella galggá iellet Vuonan. Dárbbu le ulmij milta dárjaj ja innová-sjávnnálasj tjoavddusijda hiebadum oarjjelsámegiella sierra dilláj. Komitéa dáttot vijdábut man ájnas aktisasj bargo le Svieriga oajválattajtt oarjjelsámij dilev nannitjitt.

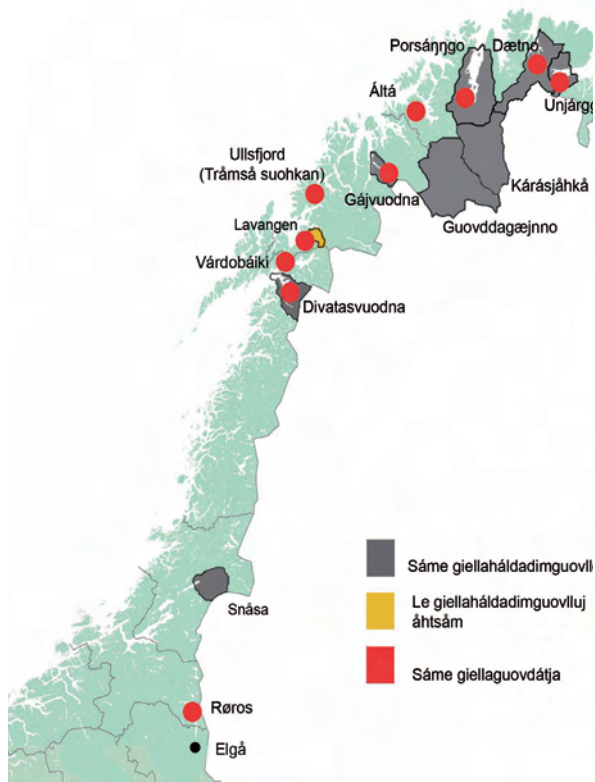
Vuona næljátt rápportta gárvvánij 2008 giese. Eurohpáráde ij la moarmesmánon 2009 gárvvánam dájna.

Nasjonálasj láhkatjoahkkijtt vuodot Vuodolága 110 § a-oasse vælggogisvuodav stáhttajtt láhtjet dilev nav vaj sáme álmuk máhtta “sihkarasstet ja ávddánahttet ietjas giellav, ietjas kultuvrav ja ietjas

sebrudakiellemav". Dát lij duogátjin manen sámeláhka oattjoj ádå 3. kapihttalav giela birra 1990. Njuolgasusá fábmduvvin ádåjakmáno 1, b 1992 ja nav li dá 17 jage doajmmam.

Sámelága 1-5. kapihttalin mierreduvvá sámegiella ja dárogiella libá avtaárvvusasj giela, ja galggi liehket dássásattja sámelága 3. kapihttala njuolgasusáj milta. Muhtem mærrádusá li ráddjidum sámegiela háldadusguovlo sissnelij, madin muhtemijn ælla dákkár geográfalasj ráddjima. Muhtem mærrádusá guoski sierraláhkáj suohkanijda, madin muhtema vas guoski stáhta ja guovlo oajjválettajda. Láhka javllá i.i. lága ja njuolgasustjállaga ma sierra berustimij baktu guoski álles sámé álmugij jali ásiida sámé álmugis, galggi járggáluvvat sámegiellaj.

Sámelága giellanjuolgasusá vaddi viesáidjida giellalasj rievtesvuodajt almulasj orgánaj duon dán æjvvalim aktivuodajn. Da guoski njuolgasusáj járggálit, guládusájt ja sjiemájt sámegiellaj, rievtesvuoda vásstádusájt sámegiellaj oadtjot, vijddát sámegiela adnuj riektádájmadagán, vijddát rievtesvuoha sámegiela adnuj varresvuoda- ja sosiálasuorgen, ajnegis girikko dievnastusájda, rievtesvuoha

áhpadusvirggeloahpáj ja rievtesvuoha áhpadussaj sámegiellan.

Sámegiela háldadusguovlon le dá suohkana: Kárásjáhká, Guovddagæjnno, Unjárggga, Porsángo ja Dætno Finnmarkkon; Gáivuodna Trámsán, Divtasvuodna Nordlándan ja Snáase Nuortta-Trøndelágan. Loabága suohkan Trámsán le áhtsám bessat háldadusguovlo sissnelij.

Maŋnela gá Snáasen tjielte ja Divtasvuona suohkan bádiija háldadusguovlluj le háldadusguovllo vijddánam aj oarjjelsámegiellaj ja julevsámegiellaj. Dat sihtá javllat suohkan ja guovllo ja stáhta oajjválettajin sissnelin dan oase háldadusguovlos mij guoská dájda giellajda le ávdásvásstádus jut lága njuolgasusá tjadáduvvi dáj giellaj gáktuj. Lága ja njuolgasustjállaga ma lisierra berustimes áside jali álles sámé álmugij galggi sámegiellaj járggáluvvat.

Mærrádusá sámelága giellakapihttalin li binnemusgájbádusá. Dát sihta javllat gájkka almulasj orgána hásstaluvvi vuorodit sámegiellak addnijt, aj vijddábut gá majt lága njuolgasusá gájbbedi ja háldadusguovlo rájáj beruskáhtá. Buorre háldadusdabe javlli tjállasj aktivuoda sámegiellaj vássteduvvi sámegiellaj, ja aj daj bálij gá lága milta ij la vælggogis dav dahkat.

Rievtesvuoda vuodo sámegiela áhpadussaj le sámeláhka ja áhpadusláhka. Maŋnela gá sámegiela-lága háldadusguovllo le vijdeduvvam aj suohkanijda oarjjet- ja julevsámé guovlon, de moallánahka "samegiella" dádjaduvvá dagu nuortta-, oarjjet-, ja julevsámegiella. Muodugasj definisjávnná le aj áhpaduslágan (6-1 §). Sámelága 3-8 § javllá aj "juohkka-hattjan le rievtesvuoha sámegiella áhpadussaj." Dát gullu sámijda ja sidjij gudi ælla sámé aj.

letjá guovdásj lága li láhka mánáigárdij birra (mánáigárddeláhka) mij mierret suohkanij ávdásvásstádusáv láhtjet fáladagájt sámé mánájda. Duobmostávlláláhka mij vuoset sámelága mærrádusájda mij guoská sámegiela adnuj. Bájkkenammaláhka galggá sihkarastet sámé bájkkenamájt nasjonálasj láhkatjoahkkij ja rijkajgasskasasj sjehtadusáj ja konvensjávnnáj milta. Varresvuoda lága regulerijj vidjurijt varresvuodadievnastusá dájmaj, barggij ja

varresvuoda dievnastusá addnij gáktuj. Varresvuoda rievtesvuodaj vuojnos gullu dádjadahtte diedo gájb- bádusá berustahtek giellanjuolgadusá ráddjimij, ja dievnastusfálaldagá sámeგიellaj li ájnna aj dárbojs ma badjáni gá duolla ja dárbulasj guoradallam ja giehtadallam dagáduvvá, bs. buojkulvissaj pasiæn- ntarievtesvuodalágav.

Ávdåsvåsståduš gåtsedit sáme gielajt

Gájkka almulasj dájmajn le ávdåsvåsståduš vieledit sámeგიelak addnijt ietjasa barggosuorgen suorggeávdåsvåsstådušprinsihpa milta. Gájkka almulasj orgánajn ma guoskadalli giella-njuolgadusåjs sámeგიelå 3. kapihttalín, le vælggogiså gåtsedit vaj sámeგიelå njuolgaduså tjuovoduvvi. Dån doajmmaplána doajm- maosæni li lagåbut ávdånåbuvtedum ávdåsvåsståduš d. d. åhpådussuorgen ja varresvuodasuorgen.

Såmedikken le, ja galggå liehket, ållu guovdåsj dahkamussan sáme giela bargon. Vuona oaj- vålattja e huoman máhte sirddet ierit bajemus ávdåsvåsståduš sámeგიelas Såmediggåj. Ståhta våsståduš sjaddå agev liehket låhtjet dårvulasj ålgoldisævtojt jut sámeგიella máhttå suodjaluv- vat ja ávdånåhteduvvat. Såmedigge ij aktu máhte liehket våssteddjen låhtjet sámeგიela ávdånåht- temav. Ávdålíjguovlluj sámeგიela ávdånåhttem le tjanådum rahtjamusåjs moatte aktøråjs, gånåå aj suohkaníjn ja fylkasuohkaníjn le guovdåsj dahkamus.

Barggo- ja sebrudahttemdepartementan le akta- nahttemåvdåsvåsståduš ráddiduså sámeგიolitih- kas. Giela árvo dábålasj sáme kultuvra, ælådušå ja sebrudagå ávdånåhttemín le ållu guovdåtjín. Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta le danen dáj mañemus lågejagíjt ålgadam moadda dájma sáme giela hárråj. Barggo- ja sebrudahttemdepar- tementa guovdåsj dahkamuhåj sámeგიela sihkaras- stemín ja ávdånåhttemín, de sjaddå formålalasj ávdåsvåsståduš sámeგიela njuolgadusåjs sirdeduv-

vat Kultuvrra- ja girkkodepartementas Barggo- ja sebrudahttemdepartemænntaj. Barggo- ja sebru- dahttemdepartemænnta le dát rájes sámeგიelå 3. kapihttala njuolgadusåj tjadådime bærråjgæhttje. Dåt tjuovvu aj jut Barggo- ja sebrudahttemdepar- temænnta oadtju ávdåsvåsstådušåv aktanahttet tjuovvolimev Vuona vælggogisvuodajt unneplåhko- giellalihto milta. Kultuvrra- ja girkkodepartemæn- nta gånåå le giellapolitihkasaj ávdåsvåssteddíjje fáhkadepartemænnta badjåsasj ávdåsvåsstådušåv ålles ja suorgíj beruskåhtes giellapolitihkas.

Privåhta dájma e guoskadala sámeგიelå giellanjuol- gadusåjs. Huoman lip dáj mañemus jagíjt vuojnånå muhtem organisåjånå ja vidnudagå sámeგიelav adnegoahtåm, duola dagu iesjnamåjn, annonsaj, die- dojn nehtan ja brosjyrajn. Muhtema li aj virggådåm sámeგიelak barggíjt dievnastittjat sáme kundajt. Råd- didus adnå dáv luondulattjan dassta gå sámeგიella le oadtjum nannusap dilen.

Såmedikke barggo sáme gielaj

Sámeგიelå 3-12 § milta *Sáme giellabargo organiserim* galggå Såmedigge barggat sámeგიela suodjalímíjn ja ávdånåhttemíjn Vuonan. Vijdåbut det javllå låhka Såmedigge vaddå juohkka næljåt jage rápportav Gånågíssaj sámeგიela dile birra Vuonan.

Såmedigge biedjå juohkka jage rudåjt ma galggi juolloduvvat duon dán *dájmajdå nanníjt ja ávd- dånåhtåtjít sáme gielajt Vuonan*. Jahkåj 2009 le dát ruhtadibme vuollelasj 60 mill. kråvnå. Rudå manni suohkaníjda ja fylkasuohkaníjda sámeგიela hål- dadusguovlon, giellaguovdåtjíjda ja duon dán åhtså- míj duohkåj prosjevtajda. Jage 2008 rájes aneduvvå aj muhtem oasse Såmeålmmugafånda¹ jahkåsaj buvtadusås giellaåvdånímprosjevtajda. Duodden de Såmedigge håldat doarjjagíjt mánåjgårddefålal- dagåjda, oahpponævojda ja stipendajda.

Ruhtadoarjja suohkaníjda/fylkasuohkaníjda sáme-

¹Foannda åsaduvåj Stuurradikke budsjehttamærradusåjn biehtsemåno 16. b. 2000 dagu kollektíjvalasj buohttidussan giellalasj ja kultuvralasj mættojs ja vuornådusåjs majt ávdep åjge dårójuhttempolitihkka le buktåm sáme ålmmugíj. Fånda ulmmen le vaddet doarjjagíjt jali viehkev dájmajdå ma nanníj ja ællådahtti sáme gielav ja kultuvrav.

gielalága háldadusguovlon mávseduvvá jahkásat-
tjat vissa mierredum ævtoj milta majt Sámedigge
mierret. Dá rudá galggi gábtjtæt suohkanij duod-
degálájt gá li guovtegielaga. Sámedigge galggá dáj-
tuhtadimijit dárkestit, ja suohkana/ fylkasuohkana
rápporteri juohkka jage Sámediggáj. 2009 jage li
biejadum 42,75 mill. krávná dási. Sámedigge galggá
rievddadit juollodimævtoj 2010 jage budsjehta
giehtadaláidijn.

Sámedikken Vuonan le giellastivrra mij le rádevadde
orgádna giellafágalsj gatjálvisáj Sámediggerádáj.
Giellastivran li ájrrasa nuorttasáme, julevsáme ja
oarjjelsáme guovlojs- Ájrrasa nuorttarikaj orgádnaj
Sáme giellalávdegeádde (SGL) válljiduvvi giellastivra
ájrrasij gaskas. SGL le Sáme parláméntáralasj ráde
mierredimorgádna gatjálvisáj ma guoskadalli sáme
gielav, ja galggá ávdedit ja ávddánahttet sáme gielav
tjálalattjat ja njálmálattjat. Duodden juohká Sáme
giellalávdegeádde diedoijt iesj guhtik rikaj giel-
laorgánajda, ja iehtjádijda.

Sámedikke dahkamusá *sámegiela terminologija ja
tjállemvuohke mierredibme* bargaduvvá aktisasjbar-
goj baktu SGLajn. SGLa dahkamus le i.i. dáhkkit
sámegiela termajt ja dav normerit. SGLan li gálm-
má tærmmajuohkusa, akta nuorttasámegiellaj, akta
oarjjelsámegiellaj, ja akta julevsámegiellaj, ja li nam-
maduvvam fáhkaulmutjijis da gálmá sámekkijs ja
giellaulmutjijis guoskavasj giellaguovlojs. SGLan li aj
giellajuohkusa normerimij hárráj ma li giellafágalsj
máhtudagás nammaduvvam rikajrájáj rastá. Dát
sihtá javllat giellafágalsj barggo le agev álles-sáme
dásen/nuorttarikaj dásen.

Sámedikken le báhkobáŋŋka, www.risten.no, mij
sisadná muhtem sáme terminologijav. Sámedikken
le aj aktisasj barggo Barggo- ja sebrudahttemde-
partementajn ja Máhtodepartementajn "Divvom"
prosjevtajn – ávddánahttet korrektuvrraprográm-
mav sáme gielajda (gehtja 58. dáj mav).

Sámedigge nammat *bájkkenammakonsulentajt* ja
bagádallá sáme bájkkenamá adnema ja bájkkenam-
malága háldadime birra. Sámedikken li dálla gálm-
má bájkkenammakonsulenta gudi galggi vaddet
rádijit sáme bájkkenamá tjállemvuohkáj Vuonan.

Bájkkenammakonsulentajt ávdásvástádus le nuortta-
julev- ja oarjjelsáme giellaguovlo.

2009 jage oadtju 10 *sáme giellaguovdátja* ruhtadoarj-
jagav Sámedikke. Giellaguovdátjij doajmma le
ælládahttet, bisodit ja nannit sáme gielav ja kultuvrav.
Barggodahkamussan le aj ávddánahttet ja nannit
áhpadusdáj majt sáme gielan, kultuvran ja æládusáj ja
aj diedoijt oablodit sáme kultuvra birra. Giellaguovdátja
ásadi kursajt sámegielas stáhkamgiellan mánájda
gitta sámegiella áhpadussaj suohkana barggijda ja
duodjekursajt. Giellaguovdátja li aj æjvvalimbájke
guovlo sáme álm mugij, ja danen le da ájnas institus-
jávnnán sámegiela nannitjij ja ávddánahttájit.

Sámedigge juollot ruhtadoarjjagijt *sáme mánárgárdi-
jda* majn li njuolgadusáj mierredam mánárgárden
le sáme giela ja kultuvra vuodon. Sámedikken le aj
ruhtadoarjjaga giellaáhpadussaj ájnegis mánájda
dáro mánárgárdijn, bs. dán plána doajmmaoasen
le dán birra tjáledum. Sámedigge ásat jahkásat-
tjat værmá daktjáhkanimev duon dán juohkusij
mánárgárdde barggijda, i.i. stivrárijda, giellabarggijda
ja álm májda. Sámedigge juollot ruhtadoarjjagijt
oahpponævojda hiebadum sáme mánárgárdijda.
Oahppanávoj birra ja Sámedikke sajev áhpadussuor-
gen ietján, gehtja doajmmaoasev.

Sámedigge juohká *stipendajt oahppijda joark-
kaskávlájn gejn le sámegiella fágaj gaskan*. Duodden
le Sámedigge ásadam stipendajt alep áhpadussaj, bs.
doajmmaoasev.

Diehtjuohkem/bagádallam rievtesvuodaj birra:
Sámedigge oadtju moadda gatjálvisá álm mugis
makkár rievtesvuoda sijáj li almulasj aktijvuodajn.
Vuostatjin de le reivtesvuoha áhpadussaj sámegiellaj
ja sámegiela, ja gánná ájnegis oahppe oadtju
dáv rievtesvuodav állánahttet. Sæmmi gatjálvis
boahotá aj æjgádijs gudi galggi mánáv mánárgárdáj
biedjat ja hálijdi mánárgárdde fáldagájt hiebadum
ietjas giellaj ja kultuvrraj. Sámedikken ij la formála-
lasj fábmohka bagádit suohkanij/skávlá- jalik
mánárgárdde æjgádijit, valla máhtá bagádit dajit
gáktu sij máhtti organiserit bargov mánárgárden
ja áhpadusáv skávlán. Sámedigge vaddá aj diedoijt
æjgádijda gáktu sij galggi ássjev tjoavddet.

Sámedigge oadtju aj muhtem gatjálvisájt rievtesvuodajda dievnastusájda sámegiellaj varresvuodasuorgen, riektádájmadagán ja girkkon, ja aj gatjálvisájt dálkkuma birra moatte aktijvuodajn.

Moadda suohkana ja institusjávna bivddiji Sámedikke ásadit diehtujuohkemtjáhkanimijt, lågådallamijt ja muodogasj ásadimijt sámegiela birra. Duodden juogeduvvá állo diehto ja bagádal lam tjálatattjat ja telefávna baktu. Suohkana, skávlá, mánájgárde ja giellaguovdátja li da ma ienemusát aktijvuodav Sámedikkijn válddi. Sámedigge aj oadtju gatjálvisájt girjjetjállis, mediás ja ietjá giellaaddnijs d.d. terminologija, bájkkenamáj birra ja gáktu ulmusj máhtta nannit ja ávdedit sámegiela duon dán institusjávna.

Sámedigge le sjehtadam aktisasjsjehtadusáj Finnmarko, Tråmså ja Nordlándá fylkasuohkanij, ja avtav aktisasjsjehtadusáv avtajn fylkasuohkanij oarjjesámeguovlon. Dáj sjehtadusáj n li aj ulme sámegiela ja kultuvrav nannit.

Sámedikke konkrehta oajvvadusá doajmmaplána bargon ávdđánbáhti dán doajmmaplána doajmmaoasen.

Doajmmaplána bargo orgániserim ja tjuovvolibme

Sámegiela doajmmaplána barggo le jádeduvvam Barggo- ja sebrudahttemdepartementas. Doajmmaplána le tjáledum avtajrádij Sámedikkijn ja guoskallam departementa li oassálasstám.

Sámedikke presidænnta ja barggo- ja sebrudahttemministar guorrasijga biellejáhkasasj konsultasjávna moarmesmano jagen 2008 bargov doajmmaplánajn dalága álget, ja vaj ráddidus ja Sámedikke barggo sámegiela koordineriduvvá. Aktelasj guládallam ja ságastallam le doajmmaplána bargon læhkám, ja ásaduváj loahppa konsultasjávna tjáhkanime sihke háldadus ja politihkasasj dásen snjuktjamáno 31. b. ja vuoratjismáno 17. b. 2009.

Sámegiela doajmmaplána bargo prosessan le Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta adnám tjáhkanimijt fylkkeálmáj, fylkasuohkanij, suohkanij, skávláj, institusjávna, giellaguovdátjij, ietjá sámegiellabirrusij ja dutkambirrusij. Departemænnta le aj oadtjum moadda tjálasasj árvvalusá, almulasj dájmadagájs, organisasjávna ja ájnegas ulmutjij.

Doajmmaplána le 5 jáhkásasj doajmmaájgge. Juohka akta departementan mij le ávdás-vasstádusáv oadtjum dájmas le dájmas tjádámij ávdásvasstediddje, dán vuolen aj gáktu dájma organiseriduvvi ja ruhtaduvvi. Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta ájggu koordinerit doajmmaplána ulmij ja dájmas tjuovvolimev ja ávdđánahttemav plána doajmmaájggeávdan. Barggo tjádáduvva Sámedikkijn ságastallama baktu, ja dárboj milta sjaddi Sámedikkijn konsultasjávna ásaduvvat.

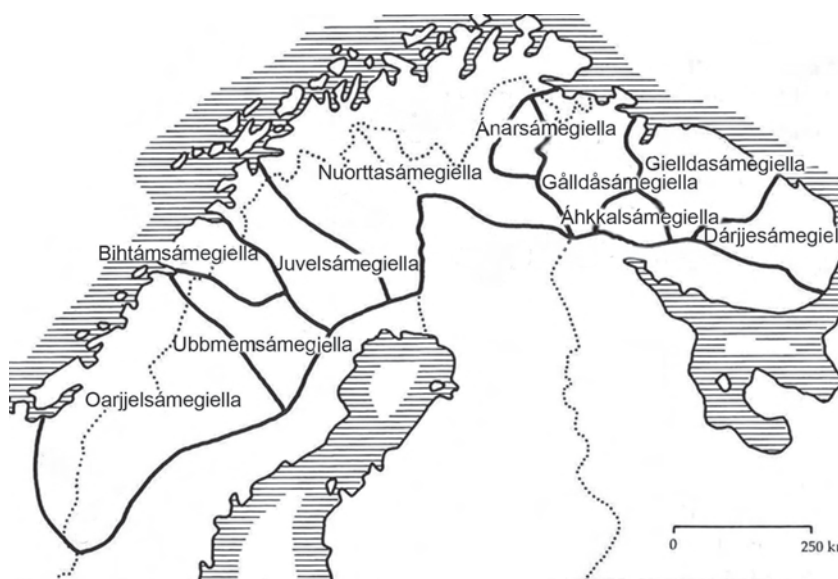
Dájmas tjádadibme ja stuorruháka tjáledum doajmmaplána sjaddá hiebaduvvat jáhkásasj budsjehttaoajvvadusájda ja dáj giehtadallamijda Stuorradikkes. Ájggomussan le jáhkásasj dillerápportajt buktet.

SÁME GIELAJ UDNÁSJ DILLE

Sámegiella gullu suoma-ugralalasj giellajuohkusij. Sámegiella ságastuvvá Vuonan, Svierigin, Suoman ja Ruossjan. Gávnnuji aj lågev sámegiela jali giella-suorge, ja giellarájá manni rijkaj rájáj rastá. Guoradallam majt Sáme æládus- ja guoradallamguovdásj dagáj 2000 jage² Sáme giellaráde ávdás, le sámegiela addnij lãhko árvvaluvvam 25000. Birrasij lahkke dásj sihke ságasti ja tjälle sámegiela, madin dájdaiehtjadijda le dássju ságastimgiellan. Gássjellis le vaddet jur duolla lågojt guhtik gielajs, valla nuorttasámegiella le tjielggasabmusijt ienemusát oablum sáme gielajs Vuonan. Julev- ja oarjjelsámegiela j hárrij le jáhkedahtte binnep gá tuvsán addne. Ælla ålos gudi máhtti lulesámegiela/gállldásámegiela ja bihtámsámegiela uddni Vuonan.

Lulesámegiela/gállldásámegiela udnásj guovllo le tjoahkkidum Máttá-Várjat (Sør-Varanger) suohkanij. Nuorttarijkaj sáme giellanammadusá milta le dássju soabmásijn gæenna le lulesámegiela/gállldásámegiella iednegiellan. Ienemusá lulesámijs/gállldásámijs árru Suoman ja Ruossjan, gánnå giella ájn vil le anon. Nuorttasámegiella sáhkaduvvá ienemusát Finnmárko ja Tråmså fylkajn, ja Gielldanuore ja Evenássje suohkanijn Nordlåndan. Julevsámegiela guovllo Vuonan le Nordlånda fylkan ja le Sálto-vuonas oarjján gitta Bálák suohkanij nuorttan.

Divtasvuodna le dat suohkan gánnå li ienemus julevsámehkáididje viesáda. Bihtámsámegiela birás uddni le sierraláhkáj tjanádum Sálattuome, Bájddár suohkanijda ja ásiida Bådådjo ja Fuossko suohkanij. Oarjjelsámegiela guovllo Vuonan le Sálto-oduoddaris nuorttan gitta Engerdálaj Hedmárkon oarjján ja le máttijs smávva sebrudagájs.

UNESCO ruoppsis listan ájtodum giela j badjel³ le nuorttasámegiella ájtodum giella, valla oarjje- ja julevsámegiella libá vuojnedum dagu alvos ájtodum

²Guoradallam sámegiela adnema birra. SEG, Deadnu, bårnggemåno 2000.

³http://www.helsinki.fi/~tasalmin/europe_report.html.

giellan. Lullesámegiella/gállidásámegiella, bihtám-sámegiella ja ubbmemsámegiella le vuojnedum dagu gáhtum Vuonan. Tjelggidusá manen oarjjel-sámegiella riekniduvvá dagu alvos ájtodum giellan le gá oarjjelsámegiella le ienemusát anon áhkoj ja ádjáj buolvan. Hármmat binná mánájs gielav oahppi, ja ájn vil binnebu li aktijvalasj giellaaddne. Mij gullu julevsámegiellaj le tjelggidussan binná mánájs gudi gielav oahppi ja hármmat binná li aktijvalasj giel-laaddne. Nuorap giellaaddnijn le binná giellatjeh-pudagás ja válljiji skandivák gielajt adnet.

Sámegiella le nannusap dilen daj guovlojn gánná giella ájge milta le avtastallam ja guládallamgiella læhkám. Dát gullu vuostamuttjan nuorttasáme guovlon sissnelin sámegiela háldadusguovlo Finnmarkon. Dáj guovlojn li moadda máná gejn li sámegiella sijddagiellan juogu dal avtagielak sámegiela jali guovtegielak sáme-dáro/ietjá giella gá sámegiella. Sámegiella le moaddásijda bæjválasj avtastallam- ja guládallamgiellan dáj guovlojn. Sámegiella le aj vuojnnusin bájkálasjsebrudagán állu nannusappoijt gá ietjá sáme guovlojn. Dá sámegiela birrusa le læhkám ja li ájnas resurssan nuorttasáme-giela ávddánahttemiijn aj iejá bájkijn nuorttasáme guovlojn, ja le aj ájnas sadje kultuvralasj ja gielalasj aktelasj ano diehti sáme sebrudagán állesattjat.

Nuorttasámeguovlojn le merrasáme ja márkkosáme bájke sierraláhkáj læhkám várnnahisá dárojuhttem dættos. Moatten dáj bájkijn le giellaládnom-prosæssa hármmat guhkás boahtám. Ulmusj viertti jáhkket sámegiella le ájn mannamin maŋjus dáj bájkijn, gá li binná mánájs dáj bájkijn gejn le sámegiella sijddagiellan. Gá giella ij le læhkám avtat birges anon buolvaj gaskan dahká dav vaj moadda merrasáme ja márkkosáme giellasuorge li gáhtomin. Dájt maŋemus låge jage le huoman læhkám dáj-malis kultuvralasj ja gielalasj ælládahttem moatten merrasáme guovlojn ja aj márkkosámeguovlojn. Gá Gáivuotna suohkan le sámegiela háldadusguovlluj boahtám le læhkám viehka ávkálattjan ávddánahttemin sámegiela dán guovlon.

Mij gullu julevsámegiellaj ja oarjjelsámegiellaj le dá dáj maŋemus låge jagijt ávddánahttem læhkám. Mánárgárde gánná le julev- jali oarjjelsámegiella

oajvvegiellan li ásaduvvam ja ienep oahppe áh-paduvvi sájt sámegiellaj ja sámegiela. Huoman viertti javllat sámegiella le nievres dilen dáj guovlojn. Gávnnuji állu binná bájkálasj sebrudagás gánná sámegiella le vuojnnusin bæjválasj avtastallam- ja guládallamgiellan ja li aj avtgalles fámilja gejn le sámegiella sijddagiellan. Gá giella ij la avtatbirges læhkám bæjválasj giellan de li moadda máná ja nuora gudi oadtju áhpadusáv sámegiela e iejvvi sámegiela avtastallamgiellan fámiljan jalik bájkálasj sebrudagán. Dát buktá báhtusijt báhkobándudagá ávddánahttemij ja dábdoida gielav máhttet.

NUORTTAEUROHPÁ INSTITUHTTA HUMBOLT- UNIVERSITEHTAN BERLIJANAN jadet dokumentasjávnnáprosjektav bihtám- ja ubbmemsámegiela birra (Ume and Pite Saami documentation Project). Ulmmen prosjevtajn le ávddánbuktet ádájggásasj báhkolistajt, oanegasj grámmátihkalasj tjelggidusájt, transkriberit oabme vuorkkidum baddimijt ja avtadiedalasj tjállusav morfologasj alternasjávnnájt dán guovte sáme giela. 10-15 ulmutja li gudi sáhkadi bihtámsámev uddni, ja ienepláhko giellaadnijn árru Svierigin. Vuonan le Sálto bihtesáme siebrre ásam vuododusáv man namma le Duoddara ráffe. Ulme vuododusájn le bihtámsámegiela, kultuvrav ja iesjdábdov ávddánahttet bihtámsámeguovlon Vuonan. Vuododus ájggu bihtámsáme guovdátjav ávddánahttet.

Lulle-ja bihtámsáme birrasij le boahtám berustibme ælládahttet lulle- ja bihtámsámegiela. Lulle/gállidásámegiela le nannusap giellabirás suoma bielen ráj. Mij gullu bihtámsámegiellaj, de le ráddjidum binná giellaadnijn svieriga bielen aj.

Guoradallama sáme gielaj birra

Rápportan guovtagielakvuoda birra suohkanijn sáme giela háldadusguovlon Suohkan- ja guovllodepartementas jagen 2002⁴, ávddånbahtin stuorra sieradusá háldadusguovlo sissñelin i.i. mij gullu galles suohkana barggijs sámástin: Kárásjågån ja Guovdagæjnon lidjin 80 %, Dænon 48 %, Unjárgan 40 %, Gáivuonan 26 % ja Porsárgan 21 %.

Sáme instituhtta le árvustallam sámelága giellanjuolgadusájt Kultuvrra- ja Girkkodepartementa ávdås 2007 jage⁵, dánnaávddånbahtin ienemus oasse almulasj orgánajs ma guoskaduvvi sámelága giellanjuolgadusás e dievde lága gájbbádušájt állásit. Danen ij le álmuk sáme giela háldadusguovlo sissñelin sihkarastedum rievtesvuodájt anátjit sáme gielav almulasj orgánaj aktijvuodaj dan mærráj majt giellanjuolgadusá gájbbedi. Gå Divtasvuona suohkan ja Snåasen tjielte boahám libá háldadusguovlluj mañjela gå nammadum árvustallam dagáduváj, ælla ájn makkárik låhkåma galles sámásti dá guovten suohkanin.

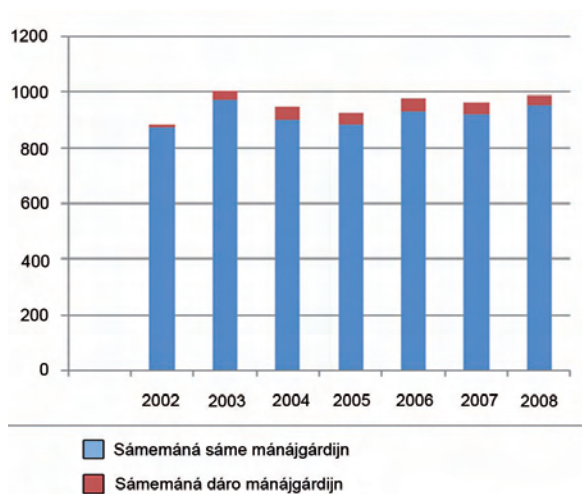
Sámedikke giellaguoradallam vuoset sáme giela adno almulasj ásadusájñ tjoahkkáj le binná⁶, valla vuojnnet vuoset sáme giella aneduvvá ienebut suohkana dájmajn gå stáhta ja fylkasuohkana dájmajn. Sámedikke giellaguoradallam 2008 jages vuoset ælla makkárik stuorra rievddadusá sáme giela anon daj guovlojn guoradallam lij ávdep guoradallamij gáktuj.

Mánájgarde ja vuodoåhpadas

Jagen 2008 lidjin 41 mánájgarde Vuonan, gånå lidjin sulá 950 máná. Ienemus oasse mánájgárdijs li Finnmarkon. Sáme mánájgarde lågo li, le læhkám viehka avtalåhkáj dájñ mañemus jagijt. Sáme máná dáro mánájgárdijn máhtti oadtjot sáme giellaåhpadasáv. Dát fáladahka le lassánam dájñ mañemus jagijt. 2008 jagen oadtjun 19 dáro mánájgarde sáme mánáj doarjjagijt sáme giellaåhpadasaj.

MÁNÁ SÁME MÁNÁJGÁRDIJN 2002-2008

Gálldo: Sámedigge

Skåvllåjagen 2008-2009 le 1043 oahppe gudi oadtju åhpadasáv sáme giellaj vuostasjgiellan, madin 1474 oahppe oadtju åhpadasáv sáme giellan nubben giellan (2 jali 3)⁷. Ienemus oahppijs, 2339:es, oadtju åhpadasáv nuorttasáme giellaj. Dájs li 997 nuorttasáme vuostasjgiellaoahppe. 77 oahppe oadtju åhpadasáv julevsáme giellaj; dájñ li 27 julevsáme vuostasjgiellaoahppe, madin 101 oahppe oadtju oarjjelsáme åhpadasáv. Dájs li 19 oahppe oarjjelsáme vuostasjgiellaoahppe.

Binnáv le rievddam vasse jage gáktuj. Dalloj lij 1027 oahppe gudi oadtjun åhpadasáv sáme giellan vuostasjgiellan, madin 1515 oahppe oadtjun åhpadasáv sáme giella nubben giellan (2 ja 3). Skåvllåjagen 2007-2008 oadtjun 2354 åhpadasáv nuorttasáme giellaj, dájñ 984 oahppe vuostasjgiellaj. 79 oahppe oadtjun åhpadasáv julevsáme giellaj; dájñ 25 oahppe julevsáme vuostasjgiellan. 109 oahppe oadtjun åhpadasáv oarjjelsáme giellaj, dájñ 18 oahppe vuostasjgiellaj.

Skåvllåjage 2006-2007 lidjin joarkkaskåvlåjn 285 oahppe jali viddnooahppe gænna lidjin åhpadasáv sáme giellaj⁸. Dát unnán binnep gå 2005/06

⁴ Ruhtagållå guovtegielakvuohhtaj suohkanijn ja fylkasuohkanijn. Rápporta barggojuohkusis.

Suohkan- ja guovllodepartemænnta moarmesmánå 2002.

⁵ Sámelága giellanjuolgadusájñ árvustallam. Sáme Instituhtta, 2007.

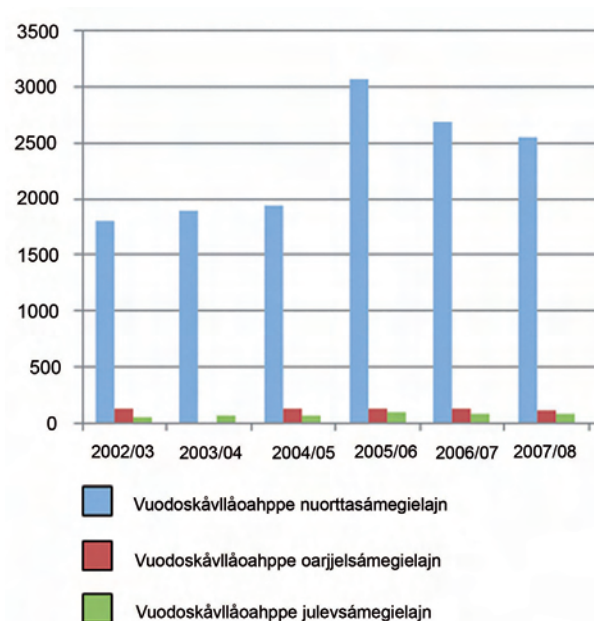
⁶ Sámedigge tjadát juohkka nælját jage giellaguoradallamav, bs. sámelága 3-12 §. Guoradallama gávnnuuj dággu: www.samediggi.no

⁷ Vuodoskåvlå diehtovuogádus (GSI)

⁸ Sd.diedá. nr 28 (2007-2008) Sáme politihkka

skávlájages, dalloj lidjin 305 oahppe ja 5 viddnooahppe gænna lidjin sámegiella áhpáduš. Sámegeiella áhpáduš vatteduvvá skávlájn 7 fylkajn ja aj gálmán priváhta skávlájn. Ienemus oasse oahppijs/viddnoahppijs oadtju áhpádušáv Finnmarkon (139) Trámsán (92) ja Nordlándan (38, 23:ás dájs nuorttasámegiellaj, 11:as julevsámegiellaj ja nieljes oarjjelsámegiellaj), madin Oslon jagen 2007 lidjin gálmás ja Akershusan akta guhti oadtjoj sámegiella áhpádušáv. Oarjjelsámegiellaj vatteduváj áhpáduš guoktásij Hedmarkon, Oarjje- Trøndelágan guoktásij ja Nuortta-Trøndelágan gávtse oahppáj.

OAHPPE GEJN LE SÁMEGIELLA FÁHKASUORGEN 2002-2008

Gálldo: GSI

Statistihkan "Samiske tall forteller 1" Fágalašj analysajuohkuis jages 2008 sámestatistihkan⁹ ávd-dánbohtá tálla vuodoskávláloahppijs sámegiella fáhkaslájaj gaskan sjattaj ienep gá gærddoduvvam daj 17 jagij 1990:es gitta 2007 jahkáj. Dát dættot lassánam berustimev áhpádušás sámegiellaj

mánájda. Sæmmibáttá de dættot fágalašj analysajuogos jur dat tjoahkkáj láhko oahppijs gænna le sámeháhpáduš le vuojnunagá vuolus mannam – 3055 oahppes skávlájage 2005-2006 gitta 2542 oahppáj skávlájage 2007-2008. Tjieggidussa dási le gá fáhkapládna "sáme giella ja kultuvrra" gádoj 2006 jagen, valla fágalašj analysajuohkusa mielas le dárbbodágásdallat nubbenmgielafága ævtojt sierraláhkáj. Mij gullu sámegiellaj vuostasgiellan vuoset fágalašj analysajuogos dási gá juo lip jáksám alemus oahpeláhkuj dajs gudi máhtti sámegiellav vuostasgiellan válljit udnásj fáladagáj ja árnigij baktu.

Mij gullu oarjjelsámegiellaj le oahppijláhko vuolus mannam 123 oahppes 2005-2006 skávlájages 105 oahppáj 2008-2009 skávlájage. Oahppij láhko oarjjelsámegiella vuostasgiellan le nieljegærddáj ienebun lágenanavtan jagen.

Mij gullu julevsámegiellaj le oahppij láhko binnum 88 oahppes 2005-2006 skávlájage 79 oahppáj 2008-2009 skávlájage. Oahppijn gænna le julevsámegiella vuostasgiellan le huoman lassánam 18 oahppes 25 oahppáj lágev jagen. Mij gullu stádasuohkanijda, de le oahppijláhko lassánam 415 prosentajn 17 jagen.

⁹Samiske tall forteller 1. Statistihka mij le kommenteridum 2008. Sáme allaskávlá, rapport 2/2008

ÅTSÁDALLAMA GIELLAÆLLÁNAHTTEMIJS IETJÁ RIJKAJN¹⁰

Væráldin gávnnuji moadda tuvsán giela, gatjálvis gáktu gielajt defineri, madin dássju guokta tjuode stáhta li. Iesj dát subtsas ienemus oasse værállda gielajs ælla ieneplágo giela avtak stáhtan. Stuurra oasse dajs gielajs gejn ij la stáhtta hárdde duogen, li ienebut jali binnebut ájteduvvam giela. Dát sihtá javllat dánna le giellaládnoma unneplágo gielajs stáhtaj ieneplágo gielajda fámiljajn ja bájkálasjsebrudagájn ma dábálattjat le unneplágo gielav adnám. Gå unnepláhkogiella binnebut ja binnebut luondlattjat buolvas buolvaj sijdan ij áhpadvá, sjaddá ájgij milta binnebut ja binnebut gudi oadtju ieme máhtudagáv gielas. Jus giellaládnom manná vuosteldime dagá, de manjemussaj ælla des gielan ieme ságastiddje vil.

Tjieggidusá dákkár giellaládnomij gávnap sieraláhkáj dassta gá ienemus oasse unneplágo gielajs le ieme vuolledássásasj giela. Dálásj ájgen le dábálasj dákkár gielaj ságastiddje le guovtegielaga, ieddne-giela duodden máhtti aj stáhta ienepláhkogielav. Guovtegielak æjgáda máhtti válljit makkár gielav sij vaddi mánájda sijdan. Dákkár dilen vuojtádallá duot giella mij le vuolledássásasj, dát sihtá javllat ienemus bálijt unnepláhkogiella,

UNESCO KÁRTTA ÁJTEDUVVAM GIELAJ BADJEL

NAGIN AVTGALLEGASJ BUOLVAJ ÁJGE le tjuodij-nárre gielajs gáhtum. UNESCO álgusbiejaj dáv elektrávnálasj versjávnnáv organisásjávnná átlasav ájteduvvam gielaj badjel rijkajgasskasasj iednegiellabiejve guovvamáno 21. biejve 2009. Dát elektrávnálasj vædtsak fálla ádstuhtedum diedojt badjel 2500 ájteduvvam gielaj birra álles væráldin, ja máhtta rievdaduvvat addnij viehke baktu ja ádstuhteduvvam Átlasin máhtá áhtsát duon dán ævto milta, ja ájteduvvam giela li gárggaluvvam vidá dásásj: lehpe-sihkar giela, tjieggidum ájteduvvam giela, alvos ájteduvvam giela, hármmat ájteduvvam giela ja gáhtum/jábmám giela. www.unesco.no

¹⁰Dát kapihtal le tjáledum vuostasjamánuensas Jon Todal:as, Sámi allaskuvla

Ællánahttem

Ájteduvvam unnepláhkogielasebrudagáj gaskan gávnnuji vuojn fámo ma sihti vuosstáj tjuodtjot dán giellaládnomij unnepláhkogielas ienepláhkogielaj. Sij gudi dáv sihti, vuojnii guovtegielakvuohta ij galga liehket makkárik gasskabájkken avta gielas nubbáj. Guovtegielakvuohta galggá joarkket buolvas buolvvaj. Jur dán sihkarasstem diehti hæhttu unnepláhkogielas dásse bajeduvvat ienemus máhttelis sebrudaksuorgijn ja nav dahkat dav buorren ulmuttijda válljit.

Jus giellaládnom le nav guhkás boahám vaj ij le das máhttelis jali le gássjelissan æjgádijda oahppat mánájda gielav, sjaddá mánárgárdijn ja skávlájn ájn vil ájnnsap giellasadjen barggat sidjij gudi sihti unnepláhkogielas dilev nannit. Unnepláhkogielas nannimav ja giellaládnoma málsoma járggálimbargov máhttep gáhttjot gielalásj ællánahttem. 1960- ja 1970 jagijs udná-tjij lip vuojnám moadda gielalásj ællánahttemlihto værárdav birra.

lesj gal dat subtsas ælládahttem ævto ájteduvvam unnepláhkogielajda le buoremusá boandás ja demokrátalásj sebrudagájn. Dábdos ja árra buojkulvissan giellaællánahttemij Alle-Eurohpán le val dalusj hæjos stáhtas. Maŋŋela gá friddja bessin Stuorabrittaniás 1920-lágojn vuorrodij dat ádá irlándak stáhtta irlándagaelak gielav nannusit. Irlándas giella aneduváj 1920-lágojn unna unneplágos sijdda-giellan, valla dan ádá irlándas nasjávnnáj vuojnii oajválattja dáv hármmat ájnns symbovllán. Ávd-dála lij irlándak giella ienepláhkogielan læhkám suollun, valla alladássásasj giella ienilsk lij sjáhtjalam irlándas gielav maŋŋus nav vaj aneduváj sijddagielan dássju muhtem guovlojn. Almulásj politihkka dat nuorra irlándas stáhtas lij ælládahttet irlándas gielav sijddagiellan gájkka irlándagijda álles rijkán. Dát ittjij vuorbástuvá, valla sivás gá irlándas giella le sajenis áhpadusvuogádusán de le uddni vuojsa stuorra oasse irlándagijs gudi irlándas gielav ságasti. Dájt maŋemus jagijt li irlándas gielak skávlá ma tjuovvu giellalávvggommodellav, sjaddam ienep ja ienep dábalattja. Gielalásj báhtusa dájn skávlájn li buorebu gá dábalásj irlándas gielak áhpadusán.

Irlándas giella dille le huoman vuorjjasámos, dajnas gá

le vuorjját gá akta stáhtta sihtá dahkat ájteduvvam unnepláhkogielav gielav stáhta oajvvegiellan boah-teájggáj.

Ællánahttema buojkulvisá

Sáme politihkalásj ja giellafágalásj birra le sieraláhkáj aktisattjat barggam gálmá sierra giellasebrudagáj álggorijkajn. Vuostatjin de le guhkes dáhpe læhkám aktisásjbarggat ietjá suoma-ugralalásj giellasebrudagáj. Nubben li sámepolitihkkára 1970-lágos aktisásjbarggin iemeálmukpolitihkkárij álles værárdis. Goalmánin le sámepolitihkkára 1990-lágo rájes muhtem giellapedagogihkalásj aktisásjbargov ietjá iemeálmuk giellaunneplágoj Eurohpán, ieme unneplágo adni ietjasa iemeálmugin.

Dánna galggá nammaduvvat buojkulvisá ællánahttemij iemeálmugij gaskan ja eurohpá ieme unneplágoj gaskan.

Buojkulvisá iemeálmukgielaj ællánahttemis

lemeálmuga gaskan li sierraláhkáj Kalaalit Nunaata (Ruonaednama) inuita ja maõria Aotearoan (New Zealandan) dahkam álov nannitjot ietjasa gielajt, ja Kalaalit Nunaata inuitgiella desti gáhtjoduvvat ájteduvvam. Dáppe lij giella ájteduvvamin avtav gaskav dánska gielas, ja maõrigiella Aotearoan le ájn ájteduvvamin ienepláhkogielas ienilsis.

1980-lágon ælláj mánárgárdelihtto maõriaj gaskan Aotearoan/New Zealandan. Maõriagiella le polynealásj giella mij ságastuváj Aotearoan ávd-dála englándaga dáhku báhtin. Mánárgárdelihtto sidáj vijddábut guoddet maõri-kultuvrav ja maõri-gielav nuoramus mánájda. Dát dáhpáduváj dilen gánná lidjin állu binnásj mánásj ma gullin maõrigielav sijdaisá. Ienemus oasse imearroj máhtudagás maõri-gielan lidjin dalloj badjel 50 láge jagága, ja ienilsk lij badjel válldám bæjválasj giellan ienemus maõri-fámiljaj lunna, valla ij val gájkajn.

Aotearoan sihtin ulmutja sæhkánahttet nuoramus mánájt vuorrasap ulmutjij gudi máhttin maõrigielav iednegiellan. Dáv tjadádin ádalágásj mánárgárdijt ma oadtjun namáv Te Kōhanga Reo. Te Kōhanga Reo er maõri ja merkaj "giellabiesse". Giellabiesijn galggin dássju sáhkadit maõrigielav, ja vuorrasap maõrigiella

ságastiddje galggin sijá sæbrrama baktu ja sijá bargo baktu mánárgården liehket mánájda gielalasj ávddågvån.

Dav majt dahkin giellabiesijn Aotearoan/New Zealandan , ij lim prinsihpaj milta juoga ádås. Ietjá sajijn væråldin gávnnujin ávdutjis giellalåvggom-mánárgårde ja giellalåvggomskåvlå. Giellabiesij ádåsin lij gå dán láhkáj gaskostin iemeålmukgielav gånna lij nav vuolledåssåsasj árvvo ja mij lij nav nievres dilen sebrudagån gå mav maõrigiella lij. Giellabiesie lidjin sierralågåtja gå biedjin dættov vaddet jali gaskostit árbbedåbålasj kultuvrav mánájda.

Te Kõhanga Reo sjaddam le buorren, ja stuorra oasse maõri mánåjs le ålgo rájes 1980-lågos mánárgårdeájgev giellabiessemánárgårdes. Mañenagi le aj åsaduvvam skåvllåvuogådus gånna maõrigiella aneduvvá åhpådusgiellan skåvllåfågajn. Mánå giellabiessemánárgårdisj måhtti dákkårijda ålgget, ja danen oadtju vijdåbut ávddånahttet ietjasa guovte gielajt gitta allaskåvlå dåssåj. Gávnnuji aj allaskåvlå ma maõrigielav adni.

Hawaiian aj gávnnu lihtto mij le dahkam muodogasj vuogådusåv gå Aotearoan/New Zealandan. Dåt ieme (åvddåla ienjilsa) giella Hawaiian le aj polynealasj giella. Lihtto Hawaiian ij le nav stuorre gå majt Aotearoan le.

Te Kõhanga Reo lihtto le åjnas buojkulvissan læhkåm ietjá iemeålmugijda mij gullu gielajt ællånahttet. Maõria (gudi årru boandås ja demokråhtalasj ståhtan) li aj dåjmalattja iemeålmukkonferåsaj ja giellakonferåsaj gånna diedojt juohki ietjasa giellaællånahttemij birra. Te Kõhanga Reo le danen viehka dåbdos iemeålmugij gaskan.

Buojkulviså Eurohpå unnepålmukgielaj ællånahttemis

Alle-Eurohpån gávnnuji aj moadda ieme giela ma li sæmmi dilen gå såmegiela Skådasasuollun, våjku vil giellajuohkusa ælla defineridum iemeålmugin. Dåjs gielajs le buojkulvissan båskalasj ja kåtålånalasj giela tjielggasabmusijt nannim ietjasa dilev Spånian mañjela gå Franco.råddidus gahttaj 1970-lågon. Stuurabrittånian le 1960-lågo rájes bargadum ålov

ællånahttet kymrilalasj gielav Wales:an, ja mañjela gælika gielav Skottlåndan. Madin skotta-gælika giella le vehka åjteduvvam dilen, de viertti javllat ællånahttem Walesan buoragit mannam. Skotta-gælika ja kymrigiela li keltalasj giela, valla lingvivalattjat li dá ållu ietjålågåtja ja ælla mákkårik láhkáj gaskaniså dådjadahtte. Goappåtja giela li åjteduvvam ienjilsgielas.

Kymrilasj giella le ávddåla ságastuvvam ålles Walesan, ja ávddåla englåndaga Stuurabrittaniåj båhtin, ságastuvåj giella åjn vijdåp guovlon. 1901-ålmuklågon ságastin láhkke Walesa viesådijs kymrilalasj gielav. Aktselåk jage mañjela, 1991 jage, lidjin 19 % walesgijs gudi ságastin gielav. Tålla vuosedi stuorra giellamålssomav juska ulmusj tjuolldå ålgus sirdolattjat Englåndas.

1960-lågo rájes li ulmutja gudi beruståhtti kymrilasj giela boahtteåjges, dåjmalasj ratjåstimev gielav ællånahttet. Vuostatjin lij oajbbom gielav ávddån-buktet (d.d. kymrilaš bájkkenamåjt rahtegalbajn ja kårtajn) ja dan mañjela rievtesvuodajt adnet gielav juohkka sebrudaksuorgijn. Giella mediajn le aj oajbbomåssje læhkåm, buojkulvissaj le sierra kymrilasj-gielak televisjåvnnåkånålla åsaduvvam.

Gåjkkå dá li læhkåm åjnas åssje unneplåhkogiela dásev bajedittjat ja dajnas ganugahttet giellamålssomav kymrilasj gielas ienjils giellaj sijdajn. Valla dat stuoråmus oajbbom le skåvlåjn læhkåm. Kymrilasj giella le uddni båkulasj fåhka gåjkajda Walesa vuodskåvlåjn. Oahppijda gudi e kymrilasj gielav sågasta sijdan, le måhttelis våljit duov dáv giellalåvggom vuogijt, gånna kymrilalasj giella le oahppamgiellan muhtem jali gåjkkå fågajn.

Da stuorra ressursa ma li aneduvvam kymrilasj giellaj Walesan le båhtusijt buktåm. Jus adnå ålmuklågojt gålldon, vuojnna tållajt kymrilasj såhkådiddje le vuostasj båle tjuohte jahkáj lassånimen. 2001 jage ålmuklågon lij 21 % ma kymrilasj gielav måhttin. Giela boahtteåjggåj le sierralåhkáj åjnas gå le prosentaj lågoj milta ienebu gå gasskabuolvas gudi såhkadi kymrilasj gielav. Dåt lij ávddånahttem mav juo måhttin registrerit 1991-ålmukjåhkåmin.

Kymrilasj giela ávddánimev Walesan ij máhte tjielgit ietjáláhkáj gá dájmalasj báhtusin ællánahttembargos ja diedulasj almulasj giellaplánimis.

Buohtastahttemárvvu

Buojkulvissan ájtduvvam gielajda le dánna nammadum irlánda giella, inuitgiella Kalaallit Nunaatin, báskalasj-, katalának-, maõria-, hawaii-, skotta-gæliga- ja kymrilasj giela. Gájka dásj giellasebrudagáj ja dájmalasj ællánahttem barggo. Dile li sierraláhkáj, ja ij aktak átsádallamijs máhte sirdeduvvat mekánalattjat sáme guovlojda. Valla dáj giellasebruda-gáj aktisasj ássje vuojnunagá le ællánahttembargon li dættodam gielav mánárgárdijn ja skávlájn. Giella-biessemánárgárde ja giellabiesseskávla li guovdátjin. Ávddánbuktem ja dásseledibme galggá sihkarastet vaj æjgáda joarkki vaddet unnepláhkogielav ietjasa mánárgáda. Mánárgárde ja skávlá galggi liehket da ma vaddi gielav vijdábut daj dilijn gá æjgáda sihti, valla e des máhte.

Oajvvadus ádå láhkaj nasjonálasj unneplágoj ja unnepláhkogielaj birra Svierigin

Svieriga ráddidus le ádåjakmáno 29. Biejve 2009 vaddám ádå oajvvadusáv láhkaj nasjonálasj ja unnepláhkogielaj birra Láhkarádáj. Oajvvadusán li tjuovvosaj oajvvetjuoggá ma guoski sámegeiellaj:

Sáme, meänkieli ja suoma gielaj háldadusguovllo galggq vijdeduvvat 13 suohkanijn; Arvidsjaur, Berg, Härjedalen, Lycksele, Malå, Sorsele, Storuman, Strömsund, Umeå, Vilhelmina, Åre, Älvdalen och Östersund suohkana báhti manjen. Ávdutjis lij Árjepluovve, Jiellevárre, Jáhkámáhkke och Gierun háldadusguovllon.

Láhkaárvalusá sisadno le njuolgadusá anátjit suomagielav meäkieli ja sámegeielav oajválattjaj ja duobbmostávláj gáktuj. Vijdábiut de li lámkaárvalusán mærrádusá suoma-, meänkieli og sámegeiela birra mánárgárdijn ja boarrásijhuvson.

Mij gullu mánárgárdijda galggá suohkan fállat æjgádijda/ávdástiddijda gudi sajev mánárgárdáj áhtsi dájmajt gánná le álles jali oasse dájmas suoma-, meänkieli jali sámegeiellaj.

Mij gullu boarrásijhuksuj oajvvaduvvá rievddadus sosiáladievnastuslágan mij sisadná suohkan galggá barggat nav vaj gávnnuji bargge gudi máhtti suoma-, meänkieli jali sámegeielav gánná le dárbbu boarrásij ulmuttij huvson.

Vägverket (Rahtedoajmma) biejaduvvá lasedittjat ietjas bargov galbbit unnepláhkogielak bájkkenamma galbajt. Stáhta ja suohkana oajválattja báltjiduvi suodjalittjat unnepláhkogielak bájkkenamájt ja ávddánbuktet unnepláhkogielav vuojnnusij galbaj ja ietjá merkaj baktu.

Suoma-, meänkieli ja sámegeiela háldadusguovlo stuoredibmáj juolloduvvá 50 milliávná krávná stáhtadoarjjagin guoskaduvvam suohkanijda. Guokta sáme giellaguovdátja ásaduvvi oarjjesáme guovlluj, Lulle-Lusspáj ja Dearnáj.

Sámedigge Sverigin le ráddidusá ávdás jagen 2008 giellagiehtagirijn suohkanijda ja oajválattjajda barggam www.samediggi.se/4009. Ulmme giehtagirijn le ávddánbuktet sámegeielav ja lasedit sámemáhtudagáv barggijn, valla aj lasedit álmulasjuoda sámegeiela anov oajválattjaj gáktuj. Giellagiehtagirjen le konkrehta oajvvadusá modellajda sámegeielajn barggat suohkana dásen, modella giellaprográmmajda ja doajmmaplánaajda. Vijdábut le skáve gielladilev guoradalátjit.

Ieredh oahppat

Ulme, hásstalusá,
guhkesájggásasj
strategija ja dájma

OAHPPAT:

Åhpadusáv nannit nuortta-, julev- ja oarjjelsámegiellaj gájkka dásen

Famillja le ájnnašamos sadje biedjat vuodov máná gielalasj ávdđánahttemij. Moadda sáme máná oadtju álgo rájes sámezielav iednegiellan- moattes sáme mánájs oadtju guokta iednegiela, sámezielav ja avtav mij ij la sámeziella, álu vuonadárro. Muhtema æjgádijs e huomana sámezielav máhte ja danen e máhte ietja sámezielav iednegiellan ietjasa mánánda vaddet.

Sáme zielav ællánahttemijn le giellabarggo mij dagáduvvá mánáziellaj ja skávlájn sierraláhkáj ájnnaš. kapihttalav giellaællánahttem átsádallamijs ietja riikkaj. Giellabiessemánáziellaj ja giellabies- seskávlá li guovdátjin. Mánáziellaj ja skávlájn le ájnnaš dahkamus sámezielav vijdábut guoddet daj bálij gá æjgáda sihti ietjasa máná galggi sámezielava sjaddat, ja gá ietja e sámezielav máhte.

Mánáziellaj le ájnnaš sadje gá máná galggi máhttet ávdđánahttet buorre sámezielav avtastallangiellan. Guovlojn gánná sámeziella ij la avtastallangiellan le sierraláhkáj ájnnaš vuododit máná sámezielav ávdđánahttemav mánáziellaj baktu. Danen le ájnnaš láhtjet dilev nav vaj sáme mánáziellaj fálladagá ja kvalitehta nanniduvvi mánáziellaj nuortta-, julev- ja oarjjelsáme guovlojn ja stuorápm stádan.

Åhpadus sámeziellaj ja sámezielav állas skávlávd- tsema ájge ávdđánahtta sáme máná máhtudagáv sámezielav ja sijáv gárvet oassálastáttit sámesebu- dagán dagu állas giellaaddne. Ulmmen le sihkara- sstet sámeziella vuodoåhpadusá fálladagáv gájkajda gæna le rievtesvuoda dasi nuortta-, julev- ja oarjjel- sáme guovlojn. Åhpadus galggá buorre kvalitehta árvustallamij vuodo milta. Buorre sáme oahpponævo li stuorra árvvon dán aktivuodan.

Buorre kvalitehta åhpadusán ja buorre diehto sáme- ziella åhpadusá fálladagá birra vuojneduvvá buorre vájkkudussan dasi man galles válljiji sámezielav állas skávlávd- tsema ájge.

Vuojnunagá le moattes sáme oahppijs gudi ierit gahttji mánáziellaj ja skávlá, mánáziellaj ja nuoraj- dáse, ja vuodoskávlá ja joarkkaåhpadusá gaskal. Aktisasjprosjevta rápporta gaskal Mánáziellaj Vuonan, Mánáziellaj Svierigin ja Suoman Retten til medvirkning og innflytelse for samiske barn og unge (Rievtesvuoda oassálastemij ja vájkkudibmáj sáme mánánda ja nuorajda 2008 jages, vuoset oahpponæv-

vodille, áhpadiddjij ja skávlájádediddjij guotto li ájnas sivá ma máhtti tjielggit dáv stuorra gahttamav áhpadusás. Sihkarasstem diehti vuodov rekrutterimijda virggeáhpadusájda gánná le dárbbu sámegiela máhtudagás, le ájnas oahppijn le buorre fálaldagá sámehápadussaj álles skávlávádtsemájge.

Æjgádjida ja iehtjádijda máná birrusin vierrti látjeduvvat fálaldagá nav vaj sij oadtju sámegiela ámastit sáemmbáttá gá máná sámegiela oahppá mánárgáden ja skávlán, ja nav máhtá máná doarjagav oadtjot ietjas giellaáhpadusán. Æjvvalimsaje bájkálasjsebrudagájn ja stádajn gánná le luondulasj sámástit le aj buorren vaj sámegiella sjaddá luondulasj avtastallangiella.

Alep áhpadussaj rekrutterim nuortta-, julev- ja oarjjelsámegiela ja ietjá áhpadussaj gánná le dárbbu sámegiela máhtudagás, le ájnas ásádit máhtobásav sámegiella sebrudagán, nav vaj barggovadde galggá máhttet rekrutterit sámegiela barggijt gænna le buorre sámegiela máhtudahka. Nuora vierttiji diedoj ja máhtudagá baktu oadtjot diedojt máhttelisvuodaj birra majt sámegiela áhpadus vaddá, árvusmahteduvvat sámegiellaáhpadusáv válljitit. Vijdábut de le ájnas buorre ja stuovvágis fálaldagájt alep áhpadussaj nuortta-, julev-, ja oarjjelsámegiela

Sámelága 3-8. § mierret juohkkahattjan la rievtesvuohta áhpadussaj sámegiela . Ulmmen le máhttet fállat gájkajda gudi sihti sámegiellaáhpadusáv nuortta-, julev-, ja oarjjelsámegiela.

Tjuovvovasj ulme galggi njuolgadussan liehket dán suorge ávddánahttemij:

- Láhtjet dilev nav vaj ienep máná sámehánárgárddéfálaldagájt oadtju
- Láhtjet dilev nav vaj árra giellaarvusmahteduvvá mánárgárdijn
- Láhtjet dilev nav vaj gájkka oahppe gudi sihti, oadtju sámehápadusáv
- Láhtjet dilev nav vaj sierra ratjástibme sjaddá julev- ja oarjjelsámehápadusán
- Láhtjet dilev nav vaj buorre álgoldisævto li sámehápadussaj
- Láhtjet dilev nav vaj buorre kvalitehtta sjaddá áhpadusán sámegiellaj ja sámegiela

- Arvusmahttet oahppij joarkket sámegiela nuorjádásen ja joarkkaskávlán
- Láhtjet dilev nav vaj buorep ja ienep oahponævo li sámegiellaj ja sámegiela
- Láhtjet dilev nav vaj ienebu áhpaduvvi sámegiela kávdáskávlááhpadiddjen ja áhpadiddjen
- Láhtjet dilev nav vaj lasse- ja joarkkaáhpadus sámegiela áhpadiddjida mánárgárdijn ja skávlán
- Láhtjet dilev nav vaj stuoves fálaldagá sámegiela áhpadusáv mánárgáden, nuorjada ja állessjattugijda
- Nannit állessjattukáhpadusfálaldagáv nuortta-, julev- ja oarjjelsámegiela
- Láhtjet dilev nav vaj máhttelisvuoda sjaddi fámiljajda oassálastátjit nuortta, julev- ja oarjjelsámegiela áhpadusáv

Sáme mánárgárddéfálaldagá

Suohkanij ávdásvásstádus sihkarasstem sámehánárgáden mánárgárddéfálaldagájt gánná oadtju nannidum ietjasa giela ja kultuvrav, le dáetoduvvam mánárgárddelágan 8. §: "Suohkanin le ávdásvásstádus nav vaj mánárgárddéfálaldagá sámehánárgáden sámehánárgáden le sámehánárgáden giellaj ja kultuvrraj vuododuvvam. Ietjá suohkanijn galggá dile láhtjeduvvat nav vaj sámehánárgáden máhtti sihkarasstem ja ávddánahttet ietjasa giela ja kultuvrav." Mánárgárde lága 2. § dáetot mánárgárde galggá vieledit sámehánárgáden giela ja kultuvrav: "Sáme mánárgárdijn le vuordedahtte gávnnuji bargge gudi dábdidi sámehánárgáden giela ja kultuvrav."

Udnásj ájge le moattelágásj sámehánárgáden. Moadda mánárgárdijn le sámegiella bæjválasgiela. Muhtemijn li vas sámehánárgáden- ja dárogiella adnogiela, ja muhtemijn vat dássju dárogiella. Moadda dáro mánárgárdijn le sierra sámehánárgáden ássudagá. Gávnnuji aj familljamánárgáden sámehánárgáden ássudagá/sijda. Gá le moattelágásj dásse sámehánárgáden máhtudagás mánárgáden avta mánárgáden buktá hástalusahtet sámehánárgáden giela nannitit.

Rámmapládna mánárgárdijda sisadno ja dahkamusá mierret: "(...) sámehánárgáden dárbahti doarjagav bisodit ja ávddánahttet ietjasa giela ja kultuvrav beruskahtá gánná árru rijkán."

Sámedigge juollot ruhtadoarjjagijt Máhttodepartementa budsjehta badjel sáme mánárgárdijda, pedagogihkalasj nævoj bargojda, giellaåhpadussaj ja diehtujuohkem-, ávdđánahttem- ja bagádallambarguj sáme mánárgárdijn ja mánárgárdijn sáme mánáj. Sámedigge oassálasstá fylkaálmimáj aktisasjargon mánárgárddeuorgen. Sámedigge le dahkam strategalsj plánav sáme mánárgárijda 2008-2011 jagijda. Sámedikke ulmme le ávdđánibme sáme mánárgárdijn gánná sáme giella ávdđánahttem le guovdátjin. Sámedigge sihtá danen dán pládnaguhttalín vuorodit sáme gielav, mánáj rievtesvuodajt, aktisasjargov itjá aktøráj, máhttolápptimav ja værmádakásadimev, pedagogalsj nævojt, rekrutterimav, dutkamav, dieh-tojuohkemav ja bagádallamav nannit. Sámedigge ájggu dán ájggegávdan ruhtadoarjjagijt sáme mánárgárdijda árvustallat.

Fylkaálmimá jáhtuj biedjá mánárgárddepolitihkav stáhta doarjjagij háldadime baktu, dahkamusájt mánárgárddehága ja suohkanij bagádallat. Fylkaálmimá koordineri ja álgat ávdđánahttembargov suohkanijn ja mánárgárdijn ja katisasjarggá Sámedikkijn ásadit sáme mánárgárddekonferánsajt. Fylkaálmimá juohká diedojt rievtesvuodaj ja fáladagáj birra, i.i. mánárgárddefáladagáj sáme mánájda.

Máhtodepartementan le bajemus ávdđásvásstádus ávdđánahtátjit kvalitehtav ja stivrimav ja ruhtadimev mánárgárddeuorgen. Departemænnta juohká sámediggáj rudájt kap. 231, 50pásta badjel. Departemænnta aktisasjarggá Sámedikkijn dájmajt tjuovvolit ráddidusá strategijajt máhttoávdđánahttemin ja rekrutterimi mánárgárddeuorgen.

1. doajmma **Diehtujuohkem mánárgárdde- ásadime birra sámij mánájda**

Diehtujuohkem rievtesvuodaj ja fáladagáj birra sáme mánájda: Viertti diedojt sáme mánárgárddefáladagáj birra buorebut juogeduvvat, sihke mánájda sáme mánárgárdijn ja sáme mánájda dáro mánárgárdijn. Máhtodepártemænnta galggá aktan Sámedikkijn diedojt juohket æjgádjida, auohkanijda, ja mánárgárddeæjgádjida sáme mánáj rievtesvuodaj

birra ja makkár fáladagá ja doarjjaárniga gávnnuji.

MÁRKOMÁNÁK SÁME MÁNÁRGÁRDDE le priváhta mánárgárde Skánijn Oarje-Trámsá. Mánárgárdde dájmaduvvá Várdo báiki sáme guovdátjis. Mánárgárden li 18 állesbæjválasj saje ja 3,2 stuoves virgge. Mánárgárdde fálla sajijt mánájda Evenássje, Skáne ja Giellanuore suohkanij. Gallegattjajn mánájs le sáme giella sijddagiellan. Muhtem máná gulli sáme giellav berrahijs, d.d. ádjájs ja áhkujs. De lidjin dárbo ienep sáme giellak barggij jus sáme giella galggá bæjválettjat gullut. Akta prosjækta-bargge guhti le gálmimá vahkkuj mánárgárden le tjálmestam njálmálasj sáme giellav lavlagij ja stáhkusij baktu, duov dáv tiema baktu dagu rievtsagahttem ja guollim ja ietjá tiemá gánná sáme giella ja kultuvrra le oajvvetiebmán. Stáhkusa gánná le ánnidummávso li aj anon læhkám. Máná li sáme giellak birrusijn ja ietjá birrusijn manen læhkám gánná le sábmáj ságastallam tjálmestuvvam. Mánárgárde bargge le stuorra ávdđánimev vuojnnám. Prosjevta tjadá le aj ávdedum læhkám lasse sierrapedagogihkalasj máhtudagá lasedibmeguovtegiellakvuoda birra barggijda.

Sámedigge ruhtadij dáv gálmájahkásasj prosjevta assen guhkesájggásasj rahtjamussaj. Ulmmen le máná galggi máhttet oadtjot áhpadusáv sáme giella vuostasjiellan gá skávláj álggi. Manjela prosjevta ájge le mánárgárdde álgadam prosjevta

“Áhpa muv sáme giellav ávdđál skávlá álgo”.

Dietojuohkem gájka suohkanijda: Dámedigge ájggu dahkat bagádusáv sierra doarjjagij birra sáme mánárgárdijda, dán vuolen aj diedojt ma guosski fálaaldágájda dáttja mánájda sáme mánárgárdijn. Departemænnta galggá bagádusá juohkemav vásstedt.

Departementajn, fylkaålmåjn ja Sámedikkijn le aktisasj ávdåsvásstádus bádtjit suohkanijt ja mánárgárddeægádijt ásadit mánárgárddefálaldagájt sáme mánájda.

Ávdåsvásstádus: Máhtodepartemænnta ja Sámedigge Ájggemierre: 2009

2. doajmma **Máhtudakåvddånibme gielajn** **guovdátjin**

Stuorra hásstalussan le rekrutterit sámegielak mánárgárddeberggijt. Máhtodepartemænnta le dahkam sierra Strategijajt ávddåskåvllååhpaddijit rekrutteritjit mánárgárddej 2007-2011, aktan jahkåsasj doajmmaplánaj. Strategijajn dættoduvvá náv "mánárgárdijn sáme mánáj le dárbbu barggijda sámegielak máhtudagájn". Sd.diedádusán. nr. 23 (2007-2008) Giella rávijt dahká dættoduvvi aj dárbo sáme mánárgárdijda ja mánárgárdijda sáme mánáj bargge gudi dábddi sáme gielav ja kultuvrav. Máhtodepartemænnta sihtá nannit rahtjamusájt rekrutteritjit ienep ávddåskåvllååhpaddijit mánárgárdijda, dán vuolen sámegielak ávddåskåvllååhpaddijit, bs. dájmajt sd.diedá. nr. 23.

Máhtodepartemænnta le álgadam sierra máhtudakstrategijav Máhtudahka mánárgárdijn – strategija máhtudakåvddånáhttemij mánárgárddeuorgen 2007-2010. Dættoduvvam le sáme máná hættuji oadtjot doarjjagav ietjasa gielav bisodittjat. Máhtodepartemænnta le biedjam rudájt máhtudakdájmajda. Mánárgárddeægáda máhtti áhtsát stáhta máhtudakdoarjjagijt suohkanij baktu. Ájnas le jut suohkana ja priváhta mánárgárddeægáda arvusmahtti sáme mánárgárdijt ja mánárgárdijt sáme mánáj ruhtadoarjjagijt áhtsát, sierraláhkáj sámegiela hárráj.

Máhtodepartemænnta ájggu rudájt biedjat gielamáhtudagá ávddånáhttemij barggijda sáme mánárgárdijn ja mánárgárdijn sáme mánáj. Departemænnta ájggu aktisasj bargujn Sámedikkijn dahkat dájmajt.

Gå galggá vaddet buorre giellaoahpov, de gájbeduvvá sáme mánárgárdde bargge máhtti sámegielav ja dav dájmalattjat adni. Ájnas le jut mánárgárddeægát vaddá máhttelisvuodav barggijda sámegielav oahppat. Giella le kultuvrraguodde ja állu guovdátjin sáme árvojt ja máhtudagájt joarkkemin. Mánárgárdde æjgáda hættuji vájmmelisát áhtsát sámegielak barggijt gå almodi mánárgárddevirgijt. Állu ájnas le barggijn le buorre máhtudagá duon dán árbbedábålasj dájmajda ja vaj máhtti oahppat bágojt ja moallånagájt ma li luondulattja duon dán dilen. Jus mánárgården ij le máhtudahka, de viertti mánárgårdde viedtjat ressursajt álggolis. Mánárgárddej le aj ájnas liehket diedulasj ja vaj tjielgga ulme le gåktu sij barggi giela ællånáhttema gáktuj. Makkár oahppamvuoge váldeduvvi adnuj le ierit ietján tjanádum bájkålasj dilijda ja guovlo gieladilláj. Mánárgárdijda le ájnas duolloy dálloy ietjasa sáme giellaåhpådusáv árvustallat. Mánárgårde viettiji ávddånbuktet sáme gielav, ietjasij dokumentajn ja galbajn.

Guovtegielakvuodan le gatjålvisan máhttet goapátijit gielajt nav buoragit gå máhttelis. Guovtegielak mánárgárdijn/ássudagájn gånå sáme ja dárogiela aneduvvi, hættuji bargge adnuj válldet moadda strategija, vuoge ja prinsihpa ávddånáhttjit guovtegielak dábdåv, nav vaj e agev sámegielav ierit vállji gulådallamgiellan jus dárogielaga jali dáro-sámegielaga li tjoahken¹¹.

Dárbbu le ávddånáhttembargos ja vuogådusåvdånáhttemis giellaåhpådusáv sáme mánárgárdijn ja mánárgárdijn sáme mánáj.

Ávdåsvássteddije: Máhtodepartemænnta aktisasj bargujn Sámedikkijn ja guoskadaládum fylkaålmåjn. Ájgge: 2009-2010

¹¹ Øzerk/Juuso: 1999: Pedagogisk idébok for tospråklige barnehager, 27. bielen.

3. doajmma *Pedagogalasj nævoj ávddánahttem*

Pedagogalasj nævoj ma li hiebaduvvam sáme mánájda ja sáme mánágárijda ma tjuovvoli giella-bargov mánárgárdijn vádnuhi. Rámmaplána tjuov-volibmen mánárgárde sisano ja dahkamusáj birra, le Máhttodepartemænnta dahkam duov dáv tiebmá-girjátijit, dáj gaskan aj sáme kultuvrra mánárgården. Girjátja le juogedum divna rijka mánárgárdijda. Jage 2009 alluj galggi dagáduvvat girjásj giellabirrusa ja giellaarvusmahttema birra. Girjásj galggá járggáluvvat sámegeiellaj. Máhttodepartemænnta galggá aj járggálit rámmaplánav mánárgárdij sisano ja dahka-musáj birra julev- ja oarjjelsámegeiellaj. Duodden ájggu departemænnta dahkat jiednafijlajt nuort-sáme rámmaplána járggálussaj. Departemænnta árvustallá dahkat dav sæmme oarjjel- ja julevsábmaáj.

Máhttodepartementajn aktisattjat le Sámedigge gárvedime bagádusáv mij galggá vuosedit bálggáv mij máhtta liehket mánárgárde sisadno mij gullu sáme giella- ja kultuvrraávdánahttemij.

Aktisasj barggo ja aktijvuoda mánárgárde ja skávlá gaskan le állu ájnasa sáme mánnáj gá galggá átsádallat aktelasj giellaávdánahttemav Máhttodepartemænnta ájggu nuorttasámegeiellaj járggálit bagádusáv: *“Fra eldst til yngst. Samarbeid og sammenheng mellom barnehage og skole”- “Boarrasab-musis nuoramussaj. Aktisasj barggo ja aktijvuoda mánárgárde ja skávlá gaskal”*, ja dan mañjela árvustaláduvvat járggáluvvat julev- ja oarjjelsámegeiellaj. Bagádus máhtta liehket ájnas nævnon sihkaras-stemin ja vaj sáme máná ja sijá æjgáda oadtju átsádallat buorre sirddemav institusjávnaáj gaskal.

Máhttodepartemænnta galggá dahkat bagádallam-nævojt giellaarvusmahttema birra æjgádijda gejn li máná mánnáruhtamávso álldarin. Departemænnta ájggu dáj nævojt nuorttasámegeiellaj járggálit, ja dan mañjela árvustaláduvvat julev- ja oarjjelsámegeiellaj járggáluvvat .

Mánárgárdijda, mánárgárddeæjgádijda ja suohka-nijda mánárgárddeojválattjan, le ájnnasin oadtjot dakkár diedojt ma máhtti vaddet arvusmahttemav

giellabargguj mánárgården. Máhttodepartemænnta ájggu láhtjet dilev nav vaj diehto- ja átsádallamoablom buorre giellaávdánahttemdájmajs (dán vuolen aj giellalávvggomprosjevtajs) gávnnuji departementa ietjasa webbabielen, ádásgirjijn ja ietjá hiebalgis kanálaj baktu diedojt oablodit suohkanijda ja mánárgárdijda.

*Ávdásvásstedidde: Máhttodepartemænnta
Ájgge: 2009 ja 2010*

Vuodoáhpadusfálaldahka sámegeiellaj ja sámegeielan

Máhttodepartemænnta galggá láhkavaddemav ja vuodoáhpadusá tjadádimev álmukievtesvuodaj ævtoj sissnejelij oadtjot, ja vájmmelisát dahkat nav vaj juridihkalasj ja politihkalasj vælggogisvuodaj gáktuj majt Vuodna le ILO-konvensjávna nr 169 ja ÁN-sjehtadusá imeálmugij rievtesvuodaj birra vælggogis rievtesvuodaj adnemin.

Áhpadusláhka le dat mij vuodoskávlá ja joarkkaskávlá áhpadusáv reguleri 6-2 § juohká vuodoskávlá dásen guovlojt álggolin ja sissnejelin sámegeiela háldadusguovlo. Háldadusguovlo sissnejelin le gájkajn vuodoskávlá álldarin rievtesvuolta áhpadussaj sámegeiellaj ja sámegeielan. Háldadusguovlo álggolin le binnemusát lågev oahppijda gudi sihti áhpadusáv sámegeiellaj ja sámegeielan rievtesvuolta áhpadussaj ja nav guhkás jus vil gudás li juohkusis. Guovlojda álggolin sámegeiela háldadusguovlo le sámijda vuodoskávlá álldarin rievtesvuolta áhpadussaj sámegeielan. Daj bálij gánná ij máhte áhpadusáv vaddet klássan áhpádiddjijn, rahpá láhka máhttelisvuodav *“sadjásaj vuogij milta dákkár áhpadussaj”*. Dát sihtá javllat buojkulvissaj guhkásáhpadussa.

Áhpadusláhka 6-3§ le mærrádusá sáme joarkkaáhpadusá birra. Dánna nammaduvvá *“sámijn joarkkaáhpadusán le rievtesvuolta áhpadussaj sámegeielan.”* Daj bálij gánná dákkár áhpadus ij máhte avta skávlán vatteduvvat máhtta i.i. guhkásáhpadus aneduvvat. Vijdábut de vaddá láhka mærrádusájn *“muhtem skávlá galggi fállat áhpadusáv sámegeiellaj jali sámegeielan jali sierra sáme fágajn joarkkaskávlán sissnejelin sierra kursaj jali sierra juohkusijda. Fylkasuohkan máhtta aj ietján fállat dákkár áhpadusáv.”*

Sáme áhpadasá ávdásvásstádus le juogedum moatte doajmme gaskan.

- Suohkanijn/fylkasuohkanijn le ávdásvásstádus i. i. mánájgárddefálaldagá ja vuodoáhpadasá plánimis, látjedimes ja tjadádimes.
- Fylkaálmimájn le ávdásvásstádus i. i. oatsodimes ja loabálasjárkestimes, gujttimássjijs, diehtujuohkemis ja bagádallamis, lágaj ja mærradusáj tjuovvolimes ja adnuválldemis, ja doarjjagij koordinerimis ja juohkemis.
- Áhpadasdirektoráhtan le ávdásvásstádus i. i. diededit ja álgadit paralella oahppoplánajt Máhttolápptimin- Sáme, dahkat bagádusájt aktelasj fágaj, rápportajt bærrájgæhttijs oadtjot, Sámediggáj ruhtadoarjjagijt t áhpadasaj sámegiellaj ja sámegiellanháldadi juollodum stáhtabudsjehta badjel ja bargos mij tjuovvu guovdásjvattedum eksámenijs sámegiellan vuostasj ja nubbengiellan. Állo bargos le Sámedikkijn aktisattjat.
- Máhttodepartementan le i. i. ávdásvásstádus dahkat lágajt ja mierredit láhkatjállusijt, Sáme giela ja ietjá sierra oahppoplánaj stuorrudagá- ja ressursaplánajs, fáhka- ja tijmmajuohkemis, bajemus diehtujuohkemis suorgen ja Sámedikkijn konsulterimis.

Sámedigge mierret oahppoplánajt sámegiellan vuodo ja joarkkaskávlájda ja oahppoplánajt sierra sáme fágajda joarkkaáhpadasán, ja Sámedigge vaddá aj láhkatjállusijt sisano birra nasjonalalásj oahppoplánajn 2-3§ ja 3-4 §, mij sáme álmugav vælgogissan dahká giela-, kultuvra- ja sebrudakiellemá áhpadasá hárráj bs. 6-4§ áhpadaslágan. Sámedigge iesj vuorrot, ja dahká ja álgat dájmajt suorgen ietjas politihka duogátjiijn. Sámedigge le avtaárvvusasj konsultasjávnnábielle stáhta oajválattaj ja goappátja bieles libá vælgogisá guorrasit tjoavddusij gáktuj.

Oahppe gejn le iesj ájnegasj rievtesvuohta áhpadasaj sámegiellan, máhttá vuodo- ja joarkkaskávlá áhpadasán válljit tjuovvovasj 4 lágásj oahppoplána dárogiellan ja sámegiellan:

	SÁME	DÁRO	
1.	Oahppopládna sámegiella vuostasgiellan 1	Oahppopládna dárogiella oahppijda gejn le sámegiella vuostasgiellan	Oahppijn le rievtesvuohta bessat árvustallamis ja áhpadasás dáro nubbengiellan.
2.	Oahppopládna sámegiellan vuostasgiellan-sámegiella 1	Oahppopládna dárogiellan (nasjávnlásj)	Guokta vuostasgiela. Oahppijn le rievtesvuohta bessat árvustallamis ja áhpadasás dáro nubbengiellan.
3.	Oahppopládna sámegiella nubbengiellan-sámegiella 2 1-10. dáse	Oahppopládna dárogiellan (nasjávnlásj)	Oahppijn le rievtesvuohta bessat árvustallamis ja áhpadasás dáro nubbengiellan.
4.	Oahppopládna sámegiella nubbengiellan-sámegiella 3 1-7. dáse	Oahppopládna dárogiellan (nasjávnlásj)	Oahppijn le rievtesvuohta bessat árvustallamis ja áhpadasás dáro nubbengiellan.

Oahppijn gejn le sámegiella vuostasj- jali nubbengiellan ælla bákkulasj amásgiela/gielalásj tjegnudahka vuodoskávlán ja amásgiela joarkkaskávlá áhpadas, valla sijájn le rievtesvuohta dákkár áhpadasáv oadtjot jus sihti. Skávlåæjgát máhttá fállat sámegiella áhpadasáv Amásgiella oahppoplána milta. Oahppe gudi áhpadasáv oadtju sámegiellan Amásgiella oahppoplána milta, e besa dárogiella nubbengiella áhpadasás ja árvustallamis.

Darogiella ja sámegiella áhpadasájt hæhttuji geh-tjadallat aktisattjat gá dárofáhka "vaddá" tijmajt

sámefáhkaj. Sáme ja dáro fágaj li moadda aktisasj-oasse, ja danen la ájnas lahka aktisasjbargojn dá guovta fága gaskal, bs. ulmev oahppoplánan sámegiella vuostasjgiellan ja ulmev dárogiella oahppijda gejn le sámegiella vuostasjgiellan.

Dáro- ja sámegiela áhpadusá plánim ja organiserim le hásstalussan skávlájdá ja skávláægádijda, sierraláhkáj skávlájdá sámegiela háldadusguovlo álggolin. Dát galggá dáhpáduvvat sissnelin mierredum tijmmalágo ja mierredum oahppoplánaj milta, sæmmibáttá gá rievtesvuoda hiebadum áhpadussaj bs. áhpaduslága 1-3. §, galggá dievdeduvvat.

Sámeáhpadusá plánim ja hiebadibme le áhpadiddijda hásstalussan. Juohkka jahkedásen máhtá liehket oahppe ma li oalle sámegiela, oahppe gudi máhtti vehin sámegiela ja oahppe gudi e majdik máhte, valla sihti sámegiela áhpadusá. Áhpadus galggá gájkajda hiebaduvvat.

Statistihkan *“Samiske tall forteller 1 – kommentert statistikk 2008”* Fágalsj anályssajuohkasis sámestatistihkán ávddánbohtá sámegiela oahppelágo binnom le nubbenielafágan bohtám, ja de le sierraláhkáj oarre dágástallat nubbeniela ævtojt. Dákkár dágástallamin hættu ulmusj gæhttjat oahppij álles barggonoadev ja skávláj ja áhpadiddij ævtojt áhpadusá oahppijda hiebadittjat. Ævto ma hættu dágástaláduvvat ja árvustaláduvvat le i. i.:

- Oahppopládna ja tijmmaláho dárogiela (vuostasjgiellan) oahppijda gejn le sámegiella nubbeniellan
- Áhpadusá organiserim ja plánim
- Sámegiela áhpadusá ruhtadimev
- Viehkenævo áhpadiddijda (bagádusá j. n. á.)

Árnik viertti árvustaláduvvat. Viertti gehtjaduvvat gáktu oahppopládna ja tijmmalágo dárogiela doajmmi. Dáj báhtusj duogátijjn viertti hiebadibme ávddálijguovlluj árvvaluvvat.

Suohkana ja fylkasuohkana oadtju jahkásattjat sierra mierredum ruhtadoarjjagav sámeháhpadussaj, d.s.j. áhpadusá sámegiellaj ja sámegiela. Doarjjaga galggi buktet ruhtadimijt nav vaj sámegiella sáme oahppijda vuodo- ja joarkkaskávlán áhpaduvvá. Vijdábut

de galggi doarjaga aj dahkat nav vaj áhpadiddij máhtudahka sámegiela ja kultuvran nanniduvvá. Suohkana ja fylkasuohkana li vælggogis vaddet áhpadusá sámegiela oahppijda gejna le áhpaduslága milta rievtesvuoda. Áhpadusdirektoráhtta le buktám doarjjaárniga árvustallamav departemæntaj jagen 2008. Máhtodepartemænnta sihtá dát galggá tjuovvoluvvat sierraláhkáj viertti ulmejják-sáma árvustaláduvvat, ja gehtjaduvvá suomagiela doarjjaárniga aktijvuodan. Departemænnta le ájgij milta registrerim duhtamahtesvuodav doarjjaga stuorrudagá gáktuj. Máhtodepartemænnta ájggu jahkásaj budsæhttagiehtadallama aktijvuodan dáv árvustallat. Dættoduvvat val viertti jut oahppij rievtesvuoda le stuovvása berustahtek doarjjaga stuorrudagás, ja suohkana hættu áttjudit buorre kvalitehtav fáladagájda nav vaj áhpadusá ulmejjávsáduvvá.

4. doajmma **Guoradallat oahppij sámeháhpadusá árvustallamav**

Nav gáktu le tsuojggiduvvam Sd. diedá. Nr 28. (2007-2008) Sámepoliikka, de le moatten sebrudagá suorgijn dihto vánesvuolta dassta mij dáhpáduvvá skávláárggabiejen. I. i. vuojnu tjoahkkájláho oahppijs gudi sámegiela válljij, le unnánasj binnom manjela gá Máhttoláptim doajmmagádij, valla sámegiela áhpadusá áhtsáma le málsudahkkása fylkas fylkkaj. Áhpadusdirektoráhtta ájggu guoradallat áttjutjit buorep duogásjdiejojt man láhkáj oahppe oadtju ietjasa sámegiela áhpadus rievtesvuodaj, ja gáktu oahppe ietja áhpadusá árvustalli. Ájgomussan le i. i. oadtjot stuoráp vuodov máhttelis rievádusájda sámeháhpadusán nav vaj buorebut máhtá oahppij áhpadusárbojt gábtjtát.

Ávdásvásttedidje: Áhpadusdirektoráhtta Ájgge: 2009

5. doajmma **Bagádusá oahppoplánajda**

Bagádusá galggi dagáduvvat nav vaj ávddánbohtá gáktu máhtá buorre hiebadum áh-

padusáv vaddet. Fágaj oahppoplánaj bagádusá e galga liehket dakkára ma gábttti álles plánav, ienni vaddet buojkulvisájt gáktu áhpadus máhtta plániduvvat ja tjadáduvvat ja gáktu oahppe máhtti árvustaláduvvat duon dán dásen. Bagádusá vierttiji vaddet konkrehta buojkulvisájt gáktu máhtudakmihtojda máhtta vaddet konkrehta sisanov juohkka dásen ja buojkodit ávddáni-mev dásij gaskan.

Bagádusá LK06-S:aj dagáduvvi sæmme láhkáj gá bagádusá LK06:aj, dsj. dahkamusgirrij milta Máht-todepartementas Áhåadusdirektoráhttaj.

Bagádusá galggi dahkat nav vaj áhpadus sámegiela ja dárogielan orgániseriduvvá nav vaj oahppe oadtju áhpadusáv doajmme lágaj ja njuolgadusáj gájbbádusáj gáktuj. Bagádusá sámegiella vuostasj-giellan ja sámegiella nubbenigiellan vierttiji vuoro-duvvat. Áhpadusdirektoráhttan le oajvvevástádus bagádusájt dagádtjit, aktisasjburgujn Sámedikkijn.

Rátjaduvvá gærggat bagádusáj sámegiella vuostasj-giellan ja sámegiella nubbenigiellan 15.05.2010. Dáj ietjá bagádusáj barggo mierreduvvá Sámedikke ja Áhpadusdirektoráhta gaskal.

Ávdåsvåstediddje: Áhpadusdirektoráhtta aktisasjburgujn Sámedikkijn Ájggegåvdda: 20010-2012

6. doajmma

Suohkanij ja fylkasuohkanij sámegiela áhpadusá rievtesvuodaj tjadádime bærrájgæhttjo

Áhpadusdirektoráhtta ja fylkaålmå li da gudi suohkanij vælggogisvuodaj ja oahppij rievtesvuodajt áhpaduslága milta bærrájgæhttji. Dát gullu sámegiela áhpadusán aj. Máhttodepartemænnta le gáhtttjom Áhpadusdirektoráhttav jagen 2009 tjadádit bærrájgæhtjov gáktu suohkana ja fylkasuohkana tjuovvoli sámeh oahppij rievtesvuodajt áhpaduslága milta, dán vuolen aj oahppij máhttelisvuodajt oahponævojda. Sámedigge galggá sæhkáj bærrájgæhttjo bárgguj.

Ávdåsvåstediddje: Áhpadusdirektoráhtta/fylkaålmå Ájgge: 2009-2014

7. doajmma

Værmådahka guhkåsáhpadussaj

Moadda suohkana aktisasjburggi sámegiela áhpadusán guhkåsáhpadusá baktu. Fylkasuohkana barggo guhkåsáhpadusá áhpadiddij værmådahka viertti vijdábut ávddánahteduvvat, ja viertti guovlo-lasj tjåhkanime ásaduvvat áhpadiddijda allaskåvlåj aktisasjburgujn. Værmådahka galggá ásaduvvat áhpadiddijda gænna le sámegiela guhkåsáhpadus. Áhpadusdirektoráhtta oadtju láhttet dilev nav vaj dákkár værmådahka ásaduvvá.

Ávdåsvåstediddje: Áhpadusdirektoráhtta / Fylkaålmå/allaskåvlå Ájgge: 2009-2010

8. doajmma

Aktisasjburggo Svierigijn sámehåpadusá birra

2005 tjavtja ja 2006 gidá lij aktijvuohtha svieriga ja vuona departementajn majn le ávdåsvåstádus sámehåpadusás dagåstalåttit oarjelsáme vuodoåhpadusáv rádjåguovlojn. Sáme mánåjn Svierigin ælla våstediddje rievtesvuoda dagu sámeh mánåjn Vuonan. Oahppe oadtju fålaldagáv sámegiela iednegiellan, valla ælla dagådum sierra oahppoplåna sámeh mánåjda. Oajvduvåj i. i. goappåtja rijka galggin guoradallat máhttelisvuodajt ja hieredusåjtma luluj gávnnuji njuolgadusåjn mij guosskå vuodoskåvlå åhpadusá aktisasjburggij rájåj badjel. Tjigelgas le huoman dånna lisj juridihkalasj gåssjelisvuoda masi ij le nav ålke tjoavddusijt gávnnat. Dåt guosskå i. i. goappån rijka galggá liehket oajvålattjan åhpadusåjn ma rájåjt rastidi, ja jus soames båle rijka æbå le avtamielalattja konkrehta åhpadusá hárråj ja/jali fålaldagå ruhtadibmáj. Håsstaluså le árvustalådum sámekonvensjåvnå bargo aktijvuodan.

Måhttet aktisattjat rájåj badjel barggat le åjnas, sieralåhkáj mij guosskå oarjel- ja julevsáme åhpadussaj ja ávddánahttemij. Máhttodepartemænnta åjgge

aktijvuodav válldet Svierigijn dágastalátjit mákkár máhtteliisuoda li gávnatjit tjoavddusijt majt oahppe goppátjij rijkajn máhtti ávkástallat.

*Ávdåsvåssteddide: Máhttodepartemænnta
Ájgge: 2009 gidá*

9. doajmma **Aktisasj barggo Suomajn sáme** **åhpadasá birra**

Suomajn aktisasj barggo le ienemusát læhkám tjanádum skåvlåjda Sirman ja Uhtsjågån aktisasj åhpadasajn guokti vahkkuj. Sidot le joarkket dájna aktisasj bargujn. Duodden de viertti guhkåsåhpadasá plána tjuovvolibmáj buorebut látjeduvvat aktisasj barggij rájáj rastá divna gålma sáme gielajda.

*Ávdåsvåssteddide: Åhpadasdirektoråhttat/
Fylkaålmma Nordlåndan, Tråmsån ja Finnmårkon
Ájgge: 2009 gidá*

Sáme oahpponævo

Såmedikken le åvdåsvåsståduus håldadit ruhtadoarj-jagijt sissnelin økonomalassj rámmaj ma juolloduvvi ståttabudsjehta baktu sáme oahpponævojda.

Stuorra oahpponævo vánesvuohta le åjn oarjje-, julev- ja nuorttasåmegiellaj ma li åvddånahtedum Máhttolåpptima – sáme gåktuj. Akta håsstalussan le oadtjot nuoges oahpponævvotjållijt jus ep galga "masset" fáhkaulmutjijt skåvlås. *Såmedikke strategalassj plånan oahpponævvåvddånahttemij 2009-2012* le oahpponævo vuoroduvvam oarjje-, julev- ja nuorttasåmegiellaj årvvalusåj milta majt oadtjun mánåjgårdijs ja skåvlåjs guosskavassj guovlojs. Sihkarastem diehti oahpponævo båhti oahppijda adnuj, gålgi oahpponævo liehket navku. Såmedigge le pilotprosjevtav Divtasvuonan ålgadam, gånna le ulmmen åvddånahttet Åjluovta skåvlåv resurssaskåvllån julevsåme oahpponævoåvddånahttemij. Åtsådallama dås pilotprosjevtas máhtti aneduvvat åvddånahtåtjijt resurssaskåvlåjt oarjje- ja nuorttasåmeguovlon aj.

10. doajmma **Sáme oahpponævo – buvtadibme,** **juogadibme ja jårggålubme**

Sáme oahpponævoj vánesvuohta le tjalmostuvvam moatten aktivuoðan. Máhttodepartemænnta biejjaj Åhpadasdirektoråhttav aktan Fylkaålmmajn Finnmårkon guoradalåtjijt mákkår oahpponævo gávnnuji oarjje- julev- ja nuorttasåmegiellaj ja ma máhtti aneduvvat Máhttolåpptim – såmen, ja mákkår oahpponævo vádnuni fågajn/tiemåjn ja dåsijn. Guoradallam vuoset li åjn stuorra dårbo sáme oahpponævojda ma li hiebadum Máhttolåpptimij-såbmåj.

2009-gidå galggå åsaduvvat aktisasj barggojuogos gånna le dahkamussan buktet oajvvåduusåjt dåjmajda ma máhtti sáme oahpponævvo åvddånahttemav dåbmarabbon dahkat.

*Ávdåsvåssteddide: Såmedigge/Åhpadasdirektoråhtta
Ájgge: Juogos åsaduvvá 2009 gidå*

11. doajmma **Diehtjuohkemdåjma** **såmeåhpadaså rievtesvuodaj ja** **vælggogisvuodaj birra**

Galggå dagåduvvat/latjeduvvat buorep diehtjuohkemdåjma sámeåhpadaså rievtesvuodaj ja vælggogisvuodaj birra, ja sáme oahpponævoj birra aj. Diehto galggå mannat fylkasuohkanijda, suohkanijda, æjgådijda ja oahppijda. Diehtjuohkemijn galggå dættoduvvat jut skåvllåæjgát viertti diedojt viedtjat, åvddåla skåvlåj tjåledime, jus oahppe galggå sámeåhpadasåv. Dåt gullu gå skåvllå ålggå, skåvllå målssomij båle ja gå oahppe mannå avta åhpadaså dåses nubbåj. Dåkkår diehtjuohkem aj galggå ållessjattukåhpadasån.

Diehtjuohkem viertti aj boahdet internæhttaj, ja brosjyvrajn, Diehto galggå juogeduvvat nav vaj jåkså divna sáme guovlojda.

*Ávdåsvåssteddide: Åhpadasdirektoråhtta/
Fylkaålmma/ Såmedigge. Ájgge: Bårggemåno 2009*

RØROSSÁME GUOVLON le ávdánahtedum lahka aktisasj bargov gaskal institusjávnnáj gænna le ávdásvásstádus sáme áhpadusás, juoga mij buvtij binnemus ieritdiededimev oahppijs gejn li sámeáhpadus vuodoáhpadusán. Skávláj aktisasj bargujn válddá Aajege sáme giella- ja máhtudakguovdásj sáme oahppev álles vuodoáhpadusá tjadá, ja tjuovvol oahppijt gá manni mánájgárdes vuodoskávláj ja vuodoskávlás joarkkaskávláj. Skávlá, æjgáda ja oahppe oadtju rádijit, bagádusáv ja diedoijt rievtesvuodaj, áhpadusfálaldagá, giellaválljima, tijmmajuohkema ja fága tijmmaplánima birra.

Sijddaskávlá

Sijda ma gehtjaduvvi doaresbællán dáttja aktijvuodan, le álu sáme guovdásj guovlojn ja buorre saje bisodittjat sáme gielav, kultuvrav ja sebrudakiellemav. Vuodo- ja joarkkaskávlá le Máhttolápptima – Sáme baktu vælggogisá vattátjit buorre kvalitehtak áhpadusáv sáme gielajn, kultuvrajn ja sebrudakiellemijn vuodon. Sijddaskávláj le, dan lahkavuodajn viesso sáme sebrudahkaj ja árbbedábálasj æládusájda, buorre máhttelisvuodav duohtan dahkat dákkár áhpadusáv. Áhpadus ja bajássjaddam sámegielak birrusin vaddá buorre máhttelisvuodajt ájnegis oahppáj ávdánahtátjit ietjas sáme gielav luondulasj adnogiellan. Giehpep le aj ávkástallat ressursautmutijit bájkálasj sebrudagán áhpadusán gá skávlá le bájkálasj sebrudagán.

Sijddaskávláj hiejtedibme, nuortta- julev- ja oarjjel-sáme guovlojn, máhtá buktet nievres vájkkudusájt giellaávdánahttemij sáme sebrudagáj ja danen aj álles sáme sebrudahkaj. Vájkkudusá sijddaskávláj hiejtedimijn máhtá liehket ieritjáhttám sáme sijdajs. Dát le ájtto smávva sámegielak sebrudagájda ma li ájnassin sáme gielav bisodittjat. Ieritjáhttám máhtá buktet sjaddobuolva massá lahkavuodav ja die-

dojt bájkálasj sebrudagás, luondos ja árbbedábálasj æládusájs gulluvaj terminologijajn.

Ávdásvásstádus almulasj skávlástruktuvras le suohkanijn ja fylkasuohkanijn. Ráddidus ij máhte mierredit gáktu skávlástruktuvra galggá suohkanijn ja fylkasuohkanijn, dát gullu vuojn suohkana iesjmierredibmáj. Sæmmibáttá le aj suohkanijn ja fylkasuohkanijn ávdásvásstádus rijkgasskasasj vælggogisvuodaj gáktuj sámijda. Diedulasjvuoha dán birra viertti buktet alla sjielmáv sijddaskávláj hiejtedimij hárráj sáme guovlojn ja ij berus dagáduvvat dárrkelis guoradallamij dagá. Dát le aj buojkulvissan masi Sámedigge sámelága milta viertti vatteduvvat máhttelisvuodav javllamusáv buktet. Vájku gáktu, de le suohkanijn ávdásvásstádus láhtjet buorre áhpadusfálaldagájt, aj sámegielan ja sámegiellaj, dajda skávlájda gási oahppe sirdeduvvi. Muhtem bále máhtá aj bájkálasj dile buktet máhttelisvuodajt buorep kvalitatijvalasj sámegiela fálaldagájt gá stuoráp skávláj. Dá li árvustallama ma buoremusat dagáduvvi bájkálatjtat.

Sámedigge sihta doajmmaplána aktijvuodan ráddidus galggá árvustallat álgadit mierreduvvam doarjjagijit sijddaskávlájda ma sámegiellaj ja sámegielan áhpadusáv vaddi. Ráddidus ij vuojne dáv ávkálatjtan, valla vuoset dasi jut Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta le bivddim lagáp aktisasj barggij KS'ájn ja Sámedikkijn sámedipolihka birra suohkanijn, gánná aj suohkana álgoldisævto sáme fálaldagájda máhtá liehket tiebmán.

GIELLAARVVUSMAHTTEMPROSJEKTA SVÁHKENIN

Jagen 2001 álgadij Sámedigge vidájhkálasj giellaarvusmahttemprosjektav Sváhkena bajássjad damguovdátjin Engerdal suohkanin. Giellaarvusmahttemprosjekta lij mánájgárdáj organiseridum das mielas gá máná galggin oarjjelsámev oahppat luondulattjat bæjvásasj giellaadnema baktu. Mánáskávlán oadtjun máná oarjjelsáme áhpadusáv, vijdábuj de oadtjun oarjjelsámegiellaj áhpadusáv moatten fágan. Prosjektaláhpán máhttin máná dábálasj oarjjelsáme ságastimev dádjadit. Máhttin aj vásstedit ja ságastimev oarjjelsábmáj hædodit.

Giellaáhpadus ja alfabetiserim állessjattugijda

Mij guoská vuodoáhpadussaj állessjattugijda, de unnán ietjáláhkáj árvvaluvvá sámegiellaj ja sámegiellan áhpadusrievtesvuodaj birra. Dábálettat viertti gájbbádusá sámegiela áhpadussaj duostoduvvat állessjattuk sámes guhti vuodoáhpadusáv dárba.

Sámelága 3-8. § nammad rievtesvuodajt sámegiela áhpadussaj. Dánna le huoman sáhka ietjádus gá rievtesvuoda ma áhpaduslágas tjuovvu, ja ækton dán mærrádussaj le i. i. "Rievtesvuolta dahká juohkkahasj máhtta gájbbedit oadtjot tjadádit guoskavasj sámegiela állessjattukursav iednegielan, doajmme állessjattukáhpadusá njuolgasusáj sissnjelin."

Állessjattugij áhpadussaj ælla sierra ruhtadoarjajaga. Álgusgálá hæhttuji gábtjáduvvat suohkanij ja fylkasuohkanij rámmaj sissnjelin, ja dákkár fálaldagáj láhtjem le ájnégis suohkanij ja fylkasuohkanij ávdásvásstádus. Danen le ájnasin vuorodit áhpadusrudájt njuolgasusáj ja áhpadusdárboj gáktuj.

Sij gudi sihti állessjattukáhpadusáv, hæhttuji ietja ietjasa áhpadusdárboj diededit. Áhpadus le navku ja galggá doajmme oahppaplánajt tjuovvot.

Suohkana ja fylkasuohkana máhtti vaddet oahppolihtojda áhpadusáv vaddet vuodo ja joarkkaskávlá áhpadussuorgen. Áhpadus galggá aj dalloj liehket navku oasseváldijda. Valla jus áhpaduslihtto vaddá áhpadusáv vuodoskávlá ja/jali áhpadusá suorgen suohkanijn ja fylkasuohkanijn sjehtadusá dagá, de kurssadivut gájbbeduvvá. Kurssadivut aj gájbbeduvvá gá oahppolihtto organiseriji kursajt ietjá fágajn ja tiemájn, i. i. sámegiellan.

Guokta sámé áhpaduslihtto li, Sáme oahppolihtto ja Merrasámé oahppolihtto, majn li oajvveulmmen barggat nav vaj áhpadus sámé giellan ja kultuvraárben vatteduvvá.

12. doajmma 5-jahkásasj sámegiela állessjattukáhpadusprográmma

Sámedigge ja Sáme allaskávlá le sjehtadallam 5-jahkásasj sámegiela állessjattukáhpadusprográmmav tjadádit divna sámé giellaguovlojn. Ulmmen állessjattukprográmmajn le jáksát gájkajt gudi e sámegiellav máhte vijdes sámé giellaguovlon. Dájmajt ájggu sierraláhkáj tjadádit dáppe gánná dárojuhttempolitiikka le dahkam stuorámus vahájjit.

Állessjattuk sámé oadtju áhpadusfálaldagájt nuortta-, julev- jali oarjjelsámegiellaj. Ulmmen le sámé galggi ietjasa giellav válldet ruopptot ja vaj sámé giella galggá aleduvvat dassta gá ienebu dav adni. Gájkka sámé giellabirrusa galggi barggaj sæhkánahteduvvat. Dat sihtá javllat sámé giellaguovdátja, suohkana ja ietjá doajmme giellabirrusijn galggi lahka aktisasj barggat. Sáme allaskávlá oadtju ávdásvásstádusáv prosjevta praktihkalasj tjadádimes. Dájma ruhtaduvvi Sámedikkes doarjjagij Sámeálmuga fándas.

*Ávdásvásstedidje: Sámedigge
Ájgge: 2009-2014*

13. doajmma lednegiellaanalfabetisma guoradallam ja sámegiela áhpadusdárbo állessjattugijda

Sámedigge fállá, Sáme allaskávlájn aktisasj barggajn, sámegiela áhpadusáv állessjattugijda vidá jahkásasj prográmma baktu. Máhttodepartemænnta aktisasj barggajn Barggo- ja sebrudahttemdepartementajn ájggu álgadit guoradallambargov gánná le ulmmen ienep diedojt oadtjot iednegiellaanalfabetisma birra sáméálmugin (dåssjá ulmutja gudi sámásti, valla gudi sámegiellav e lågå jalik tjále). Guoradallam galggá aj gábtjtát sámijt gænna le binná jali vádno sámé giellatjehpu dahka. Ij le ulmmen oadtjot álles guoradallamav galla ulmutja li dájñ juohkusijn, valla guoradallam galggá sulástáhttet vijddudagáv, ja aj áhpadusdárbojt árvustallat.

Almoduvvá guoradallam- ja dutkamdahkamus bielnupjáhkásasj jahkevirge sissnjelin. Sámedigge galggá gáhtjoduvvat dán barggij oassálasstet.

*Ávdásvásstediddje: Máhttodepartemænnta/
Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta/
Áhpadusdierktoráhtta
Ájgge: Gárveduvvat 2010-2012 (gatjálvis goassa
guoradallam álggá)*

14. doajmma **Alfabetiserimprosjækta Tråmsån**

Tråmså fylkasuohkan ájggu álgadit alfabetiserimprosjevtav állessjattugijda fylkan. Ulmmen prosjevtajn le oasseváldde galggi arvusmahteduvvat formáliserit ietjasa sámegeiela máhtudagáv, nav vaj sij máhtti sámegeielav njálmálattjat ja tjálmálattjat adnet. Ájggomussan le studieguovdátja vidán, gudán sajén Tråmså fylkan kursajt ásadit. Prosjevtá birra le tjáledum aktisasj barggosjehtadusán Sámedikke ja Tråmså fylkasuohkan gaskan.

Vijdábut de rabáduvvá næhttasadje prosjæktaoasseváldijda gánná le máhttelis gielav adnet friddja, ja guládallat gaskanisá ja prosjæktajediddijjn.

*Ávdásvásstediddje: Tråmså fylkasuohkan
Ájgge: 2009-2012*

Alep áhpadus ja rekrutterim

Dárbo le sámegeiela dutkamijt ja áhpadusájt nannit. Sáme allaskávlá le guovdásj institusjávnná sáme dutkamværdáldin ávdep Sáme instituhtajn dutkamás-sudahkan. Tråmså universitehta le juogedum nasjonálasj ávdásvásstádusáv sáme dutkamis ja áhpadusáv Vuonan. Sáme áhpadus guovdásj Tråmså universitehtan barggá universitehta dutkam- ja áhpadusdájmaj nannimijn ma gulluji sáme ja iemeálmuga dilijda. Konkrehta prosjevtaj baktu álgat ja jádet guovdásj ietjasa dutkamav, ja fágajgasskasasj -dutkan- ja áhpadusaktisasj bargov álgat ja koordinere.

Báddájo allaskávlá vaddá áhpadusfálaldagájt julevsáme gielan oassen áhpadiddje ja ávddáskávl-

SÁMEDIGGE LE ÁSADAM stipendav alep áhpadussaj. Ulmmen le samegeielak fáhkaulmutjijt rekrutterimav lasedit duon dán fáhkasuorgen. Jagen 2009 vuoroduvvá sáme oahpponævvopedagogihkka, ávddáskávlá- ja gájkásasj áhpadiddjestudenta gejn le sámegeiella fáhkasuorgen, alep áhpadus oarjjel-, julev-, jali nuorttasámegeielan gánná oarjjel-sábme ja julevsábme alemusát vuoroduvvi, joarkkaáhpadus boarrásijhuvson, ja joarkkaáhpadus duostodit ja máhtsadit psykososiálalasj skihpudagájt sáme mánájn ja nuorajn. Jus ájnegis stipenda rámma li smáve dajna sívájn gá li állo dáhkkiduvvam áhttse, de juogeduvvá avta állo ruhta gesik.

Nordlánda fylkasuohkan ájggu arvusmahttet sámegeiela máhtudagáv ineditjtat i. i. dajnas sihkarasstet dáhkkiduvvam fáhkabarggijt sáme máhtudagájt duon dán virgijn. Fylkasuohkan juollot giellaáhpadusstipendajt arvusmahtátjijt ulmutjijt sámegeiellaáhpadusáv váldet. Stipænnda máhtta aj juogeduvvat áhttsijda gudi sámegeielav láhki universitehta- ja allaskávlá dásen ja áhttsijda gejn le sáme giellaáhpadus joarkkaskávlán.

láahpadiddjeáhpadusáv jali dagu joarkkaáhpadusán. Nuortta-Trøndelága allaskávlá le juogedum nasjonálasj ávdásvásstádusáv oarjjelsáme gielas áhpadiddjeáhpadusá aktijvuodajn.

Sámedigge le tsuojggodam fálaldagá vierttiji sihkarasteduvvat guoskadaládum allaskávlájn vájku man binná studentajs le gudi sihti oarjjel- ja julevsáme áhpadusáv tjadádit. Dáj áhpadusájn ij goassak vuodeduvvá állo ulmutja, ja dajnas le sierraláhkáj ájn-nasin smávva sáme gielajda jut sámegeielak máhtudahka gávnnu.

Åhpadusinstutusjávnná mierredit ietja makkár åhpadusfálaldagájt galggi álgadit ja gáktu dá organiseriduvvi. Máhttodepartemænnta ájggu daj institu-sjávnnáj gudi fálli åhpadusáv sámegeiellaj ja sáme-gielan aktisattjat tjadá mannat barggo- ja åvdås-vásstádus juohkemav dáj gaskan, ja ájggu láhtjet dilev nav vaj lagáp aktisasj barggo dáj institusjávnnáj gaskan sjaddá, ja aj aktisasj barggugj ietjá institu-sjávnnáj ma li guovlojn gánná le dárbbó sámegeiela åhpadusájs.

Åhpadusinstitusjávnná máhtti åhtsát oadtjot vissa sajijt, i. i. sáme åhttsijda, muhtem åhpadusá åhttsij-da. Tråmså universitehtta, Finnmárko allaskávlån, Lillehammera allaskávlån, ja Veterineraallaskávlån li sierra saje sáme åhttsijda muhtem åhpadusájn.

15. doajmma **Sáme åhpadiddjeåhpadus**

Sáme allaskávlåj viertti dárbulasj hiebadáhkás sadje ásaduvvat bessat boahtteájge vuodoskávlå åhpadiddjeåhpadusá rámmaplánas. Departemænnta ájggu fámov sirddet Sáme allaskávlåj mij gullu ådá sáme åhpadiddjeåhpadusá struktuvrraj ja hábmáj. Le gal aj nsajenis vaddet bajemus nasjonálasaj mærrádusájt (láhkattjallusav) háme guhkudagá ja oajvveásij hárráj (fágaj, pedagogihka, práksisa jnå) mij galggá gullut sáme vuodoskávlå åhpadiddjeåhpadussaj aj.

Åvdåsvásstediddje: Máhttodepartemænnta
Ájgge: 2009-2012

16. doajmma **Rekrutterimvuodo ja sámegeielak åhpadiddjij dárbo guoradallam**

Dárbbó le dájmajt álgadit nannitjit sámegeielak åhpadiddje rekrutterimav. Departemænnta ájggu rekrutterimvuodov guoradallat sáme alep åhpadus-saj ja dárbojt sámegeielak åhpadiddjij. Dárbbó le aj oadtjot diedojt åhpadiddjediles sáme skávlåjs sáme guovloj ålggolin.

Åvdåsvásstediddje: Máhttodepartemænnta
Ájgge: 2009-2012

17. doajmma **Rekrutterimdájma sáme åhpadiddjeåhpadussaj ja åhpadiddjeåhpadussaj sámegeiela fágaj**

Sámegeiellaj ja sámegeielan åhpadiddjeåhpadusán le unnán rekrutterim. Dárbbó le sierra dájmaj lásedit-tjat berustimev åtjåtjit sáme åhpadiddjeåhpadussaj jali sámegeiela fágaj dáro åhpadiddjeåhpadusán. Rekrutterimdájma vierttiji plániduvvat ja tjadáduv-vat dajs institusjávnnåjs ma åhpadusáv fálli, ja majn li buoremus diedo birrusijs gåsstå le luondulasj studentajt rekrutterit. Departemænnta biedjá rekrut-terimdájmajda ruhtadimev.

Åvdåsvásstediddje: Máhttodepartemænnta
Ájgge: 2009

18. doajmma **Rekrutterimratjástibme Finnmárkon – niehkovigge**

Sáme allaskávlå, Sámedigge, KS Finnmárkon, Finnmárko allaskávlå ja Fylkaålmå Finnmárkon le álgadam rekrutterimratjástimev åttjudittjat ienep studentajt dán guovte åhpadiddje allaskávlåjda. Ratjástime namma le "Drømmejobben/Gollevirgge"; <http://www.hifm.no/drommejobben>

Åvdåsvásstediddje: Fylkaålmå Finnmárkon
Ájgge: ådåjakmånos 2009 - biehtsemánnuj 2009

19. doajmma **Åhpadusluojkkaose luojttem**

2009 jage rájes álgij årnik studentajda gudi ålliji muhtem åhpadiddjeåhpadusáv i. i. masterprográ-mav åhpadiddjeåhpadusás gielajn jali realfágaj, gánná oadtju luojtjedum oasev åhpadusluojkas gå li dævdám ienemusát 60 oahppatjuorga sámegeielan oassen vuodoåhpadusás åhpadiddjen.

Åvdåsvásstediddje: Máhttodepartemænnta
Ájgge: 2009-2012

20. doajmma **Joarkkaåhpadus sámegiellan** **åhpadiddjijda**

Máhtudagá kvalitehtta – joarkkaåhpadus åhpadiddjijda (Kompetanse for kvalitet - videreutdanning for lærere), fáladuvvá åhpadussa ienemusát 60 åhpadustuorgaj rádjáj da gálmá sámegiellaj Sáme allaskávlán, Bådådjo allaskávlán ja Nuortta-Trøndelága allaskávlán. Ulmutja galggi máhttet diehtet goassa åhpadus álgeduvvá. Åhpadusfáládagájn galggi liehket vuostatjin åhpadiddij hárráj, valla máhtti aj rabáduvvat ietjá dâhkkiduvvam åhttsijda.

Åvdâsvásstediddje: Máhttodepartemænnta
Ájgge: 2009-2012

21. doajmma **Kursa og åhpadusá**

Departemænnta doarjju sámegiella kursaj ja åhpadusájt duon dán dásen ma aktisattjat organiseriduvvi aktan Sáme allaskávlájn, ietjá åhpadiddjeåhpadusinstitusjavnâjs ja sámegiellaguovdátjij.

Åvdâsvásstediddje: Máhttodepartemænnta
Ájgge: 2009-2012

letjá gielladâjma

22. doajmma **Sierra dâjma giellaåvddânimiev** **nannitjit oarjjelsáme ja julevsáme** **guovlojn**

Oarjjel ja julevsámegiella li ájtedum dilen ja dârbbo le dâjmaida ma li njuolgga hiebadum sierra dârbojda dâj sebrudagájn. Máhttá liehket dâjma d. d. oarjjelsáme resurssaguovdátjij ásaduvvamij ja nannimij, máhttelisvuodajda állessjattukåhpadussaj ja familija vuodo åhpadussaj julev- ja oarjjelsámegiellan ja nannitjit bájkálasj ja guovlolasj giellasaj mánájda, nuorajda ja állessjattugijda nannitjit. Ájnas le jut oarjjelsáme ja julevsáme sebrudagá iesj ávddânbukti ietjasa dârbojt giellav nannitjit. Danen biejaduvvá

sierra ruhta prosjevtajda ma máhtti julev- ja oarjjelsáme giellav nannit. Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta vuorddá Fylkaålmma Nordlândan dâjt rudâjt háldat.

Åvdâsvásstediddje: Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta/Fylkaålmma Nordlândan
Ájgge: Doajmmaaplána doajmmaájgen

23. doajmma **Oarjjelsáme giellabiesse**

Fylkaålmma Nordlândan ja Sámeskávlástivrra Svierigin le aktan dahkam prosjektaplánav oarjjelsáme giellabiesijda. Ulmmen le ælládahttet, nannit ja ávdânahttet oarjjelsámegiellav. Prosjevtan le ulmmen jáksát gâjkká oahppijt gejn li oarjjelsáme åhpadus vuodoskávlán Vuonan 6.-9. klássagijda ja 5.-8. klássagijda Svierigin. Duodden galggá liehket æjgâdij tjuovvolibme sijâjt gænna li máná oassâlassten. Sij gudi åhpadiddjen oassâlassti, lågâdiddje ja arvusmahtte prosjevtan sjaddi aj oadtjot máhttelisvuodajt fâgalasj tjiegnudahttemij jus le ávkâlattjan prosjektaj. Vuostasj giellabiesse lij Mittâdalenin 2008. Giellabiesen lidjin 70 oassâlasste. Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta le juollodam ruhtadimev prosjektaj 2008 jage ja ájggu ájn joarkket prosjevtav doarjjot.

Prosjevtan le plânidum guokta giellabiese jahkáj gálmá jahkáj.

Åvdâsvásstâdus: Fylkaålmma Nordlândan
Ájgge: 2008-2011

24. doajmma **Ávddânahttemprosjækta Nuortta-** **Trøndelága fylkasuohkanin**

Nuortta-Trøndelága fylkasuohkan le 2008 rájes sámegiella háldadusguovlo sissnelin, ja ájggu jagen 2009 ásadit 3-jahkâsasj ávddânahttemprosevtav ávddânahttâjt ja nannitjit oarjjelsáme giellav ja kultuvrav. Prosjevtan le sierra dæddo aktanahttet sámegiella åhpadusáv. Prosjækta galggá ávddânahttet modellajt aktanahttâjt sámegiella åhpadusáv

13-jahkásasj skávlláájgen ja alep áhpadasán, ja ávddánahttet dájmajt gánná giella ja kultuvrramáhtudahka aktan gehtjaduvvi. Aktisasj barggoguoyme prosjæktaj le Snåasen tjielte ja ietjá dájmadiddje vuodoáhpadasán ja alep áhpadasán. Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta doarjju prosjevtav.

*Ávdåsvåsstediddje: Nuortta-Trøndelåga fylkasuohkan
Ájgge: 2009-2012*

25. doajmma **Lullesáme giela ja kultuvra** **ællánahttem**

Lullesáme musea Njåvddámin (Neidenin) le álgadam bargov 3 jahkásasj prosjevtajin mij galggá ællánahttet gállåsáme gielav ja kultuvrav rádjårasstediddje aktisasjbargujn lulle-/gállåsámij gaskan Vuonan, Suoman; ja soajttá aj Ruossjåjn. Aktijvuohta ásaduvvam le gaskal guoskadaládum birrusij, organisjåvnåj ja institusjåvnåj Suoman ja Vuonan áttjudittjat aktisasj gállåsáme giella- ja kulturdájmajt 2009 jage rájes. Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta ruhtat dájmajt.

*Ávdåsvåsstediddje: Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta
Ájgge: 2008-2010*

26. doajmma **Bihtåmsáme gielav ja kultuvrav** **ællánahttet**

Bihtåmsáme Vuonan li unna juohkusasj ja bihtåmsáme giella ja kultuvrra le garra dætto vuolen. Bihtåmsáme li dáv mañemus lågejagev álggám bihtåmsáme giela ja kultuvrav ællánahttem barggujn. Dårbbbo le álgadit dájmajt sæmmi modella milta gå lullesáme giela gáktuj. Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta ájggu danen rudåjt biedjat álgåttjit ællánahttemdájmajt bihtåmsáme gelan ja kultuvran. Ájggeguovddelis doajmma le álgadit bihtåmsámijn ságastallamijt, Árran julevsåmeguovdåttijn ja Sámedikkijn. Ávddåprosjækta plåniduvvá 2009 jage.

*Ávdåsvåsstediddje: Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta
Ájgge: 2009-2011*

adnet geavahit nuhtjedh

ADNET:

Almulasj fállaldagájt sámegiellaj lasedit addnijda gájkká sebrudak-suorgijn

Giela ávdđánahteduvvi ja bisoduvvi gá guládallam ja aktanahttem le ja gá aneduvvi. Giela ma e aneduvá sjaddi sadjásisá masset. Moattes sámijis sámásti, valla e sámegiela tjále ja lágá. Tjállem tjehpudagá ja terminologija vánesvuohta dahká nav vaj dárro aneduvvá vuohkasabmusin. Báhtusin sjattasj ruvva nav vaj sámegiella sajev massá dárogiellaj, ja nav binnu sámegiela bæjválasj dárbbbo. Gielav nannidijn le danen dárbbbo agev vijdedit sajes gánná giella le dárbulasj ja ájnas guládaládimijn bæjválasj iellemin, bargoj aktijvuodan ja almulasj iellemin. Dát gájbbet diedulasj dásev anátjit sámegiela ájnegas ulmutjijs, sámé bájkálasj sebrudagájn, sámé barggosajijn, sámé institusjavnájn ja oajválattjajs sámegiela anon.

Nannusap sámegiela áhpadus ja lasse sámegiela adno almulasj ja priváhta sajijn máhtta aktan vaddet synergijafámojt ma máhtti nánntit sámegiela dilen árggabiejven ja lasedit ávkálasj vuojnojt sámegiela máhttet.

Sámegiella le uddni moatteláhkáj priváhtiseridum ja gássjegis sadjihin. Buojkulvissaj le binná sámé tev-

stajs internehtan. Gallegasj girjjeoassása sámegiela girjiit vuobddi, ja gallegasj bibliotehka sámé girjiit luojkki. Sámegiela anon nannitit le danen ájnas sámé tevstajt ja sámé girjásjvuodav dahkat sadjihin moatten sajen.

lenemus oasse sámegiela gijis uddni le doajmme dáro-sámé guovtegielaga. Sij gudi bajássjaddi avtagielak sámegiela gijin sijdan oahppi dárogiela skávlájn, rádnajs ja sebrudagás ietján. Juska moattes vuojnunagá sámegiela ja dárogiela máhtti buoragit, de gájt le sámegiella ájn dat majt buoremusát máhtti.

Rievtesvuoda sámegiela adnet almulasj aktijvuodajn le i. i. daj ájnnašamos rievtesvuodajs sámé álmugij. Gá sámelága giellanjuolgasusá doajmmagáhtin, de sjattaj dættodum rievtesvuoda sámé giela adnet galgaj vuostatijn gá dárbbbo *tjelgga ja dárkkelit* ja dalloj gá *dájdadit galggá* mij javladuvvá. Dánna le varresvuodadienvastus ja riektásuorgge guovdátjin, danen gá gielalásj vánesvuohta dáj suorgijn buktá vuorbedisvuodajt sidjij gesi dát gullu.

Ráddidusá mielas le ájnas ásadit guovtegiela sebrudagájt dáppe gánná dát le máhttelis, ja le positijva miela vijdebuj sámegiela háldadusguovlov vijdedit.

Sámelága giellanjuolgasusá vaddi viesádijda gielaš rievtesvuodajt almulasj orgánaj aktijvuodajn. Dat gullu oadtjot njuolgasusájt jarggáluvvat, almodusájt

ja sjiemájt sámegeiellaj, rievtesvuodav vásstádusáida samegeiellaj, vijdedom adnuj sámegeiellaj riektásuorgen, ja vijdedom adnuj sámegeiellaj varresvuoda- ja sosiálasuorgen, ajnegis girikko dievnastusájt, rievtesvuodav áhpadusvirggelábijda ja rievtesvuoda sámegeiela áhpadussaj.

Sámelága giellanjuolgadusáj árvustallamis mij tjadáduváj 2007 jage ávddánbáidij ienemus oasse almulasj orgánajs ma guoskadáli sámelága giellanjuolgadusájs, e lága gájbbádusájt állásit dievde. Danen ij le álmuk lága háldadusguovlon sihkarastedom rievtesvuodajt sámegeielav anátjit almulasj orgánaj aktijvuodajn dan dásen majt giellanjuolgadusá biedji. Oajvvesivva dási le máhtudak vánesvuolta sámegeielan almulasj suorge barggij gaskan.

Oajvvehásstalussan le sámegeiela anov lasedit suorgijn gánná giella uddni le rasjes dilen, dagu merrasáme, márkkosáme, julevsáme ja oarjjelsáme guovlojn. Nubbe stuorra háststalussan le ienedit almulasj barggijit sámegeielak máhtudagájn, sihkarastet sámegeielagij rievtesvuodajt kriminálasuorgen ja sihkarastet buorre varresvuoda-, hukso-, ja sosiáladievnastusájt ja girikko dievnastusájt sámegeiellaj sáme addnijda.

Tjuovvovasj dájma vierttiji liehket njuolgadussan vijdábuj ávddánahttemij almulasj dievnastusájn sámegeiellaj:

- **Ávddánahttet nuortta-, julev- ja oarjjelsáme terminologijav varresvuoda- ja hüksodievnastusá, bulke ja kriminálahuvso ja ietján almulasj háldadusá adnuj**
- **Ávddánahttet buorre varresvuodadievnastusájt sámegeiellaj sáme mánájda ja nuorajda**
- **Sihkarastet varresvuodadievnastusájt sámegeiellaj vuoras sámijda**
- **Sihkarastet sámegeielagij rievtesvuodajt kriminálhuvson**
- **Ávddánahttet buorre ja doajmme sáme dálkkádievnastusáv**
- **Oadtjot sadjásis dáhkkidimárnigav sáme dálkájda**
- **Ásádit kursajt sáme giellan ja kultuvran almulasj barggijda**
- **Ávddánahttet báhkogirijit nuortta-, julev- ja**

oarjjelsámegeiellaj almulasj háldadusá hárráj

- **Ávddánahttet departementaj næhttabelijit nuortta-, julev- ja oarjjelsámegeiellaj**
- **Ávddánahttet buorre árnigijit járggáittjat lágajt, láhkatjállusijit ja almulasj dokumentajit nuortta-, julev- ja oarjjelsámegeiellaj**
- **Ávddánahttet dáhkkidimárnigav lágajda ma li sámegeielajda járggáluvvam**
- **Sihkarastet bærrájgæhttjoárnigav sámelága giellanjuolgadusáj tjovvolimev**
- **Sihkarastet vaj stáhta etáhta adnuj válldi prográmmajit má sámegeiela bokstávajt giehtadalli**
- **Sihkarastet vaj almulasj regisstara sámegeiela bokstávajt giehtadalli**

Sámelága giellanjuolgadusá

Sámelága giellanjuolgadusá vaddi viesádijda giellalásj rievtesvuodajt almulasj orgánaj aktijvuodajn. Giellanjuolgadusájn le vuostatjin ulmmen sámegeiela aledit dásev ja láhtjet dilev sámegeiela adnuj almulasj dievnastusáj gáktuj. Divna almulasj orgána ma guoskadaláduvvi sámelága 3. kapihttalis ja dan láhkatjállusis, le vælggogis gátsedit vaj njuolgadusá tjovoduvvi. Juohkka orgánan le ávdásvásstádus dasssta vaj le máhtulasj sámegeielak bargge. Átsádalama le vuojn nav vaj gássjelis suohkanijda dievddet njuolgadusáj mærrádusájt, danen gá le ulmutjijs vánesvuolta gudi tjálalásj ja njálmálasj sámegeielav máhtti virgijda suohkanijn.

Sámelága giellanjuolgadusáj árvustaláduvvin 2007 jage. Árvustallam dagáduváj Sáme instituhtas Kultuvrra- ja girkkodepartementa gáhtjodusás. Árvustallamis ávddánbáidij ienemus oasse almulasj orgánajs ma guoskadáli sámelága giellanjuolgadusájs, e lága gájbbádusájt állásit dievde. Oajvvesivva dási vuojnnet le máhtudak vánesvuolta sámegeielan almulasj suorge barggij gaskan. Ulmme sámegeielav ja dárogielav dássádit giellaháldadusguovlo sissŋelin vuojnnet ij le vuojga duohtan boahtám. Sámegeielav ja dárogielav dádjadit avtaárvulasj giellan le gis dábálasj dádjadus. Nubbe vuogas sivva sámelága giellanjuolgadusájs le jut tjadáduvvam li vijdes ja ádásdahko barggo duostotjit guovtegielak dievnastusájt, suohkanijn, fylkasuohkanijn ja stáhta etáhtajn.

Árvustallamis ávddánbohtá vijdábut máhttá gatjálvisáv buktet jus sámelága njuolgasusá állásit dievddi gájjbbádušájt eurohpá guovllo- ja unneplågogielaj lihton. Dættoduvvá jut háldadusguovlo geografalasj ráddjijibme le mierredime rievtesvuodaj ávkkimav sámelága milta. Vuoseduvvá dasi jut geografalasj raddjim mij aneduvvá unneplågogielaj lihton le ienep hiebadahkes gá dat mij aneduvvá sámelága giellanjuolgasusájn, ja dát árvustallamrapporta milta buktá sisneldis rijdov dássásasjgiehtadallamprinsihpa ja avtaárvulasj- ja dássásasjprinsihpav. Árvustallamrápportan oajvvaduvvá danen jut gatjálvis ienep hiebadahkes geografalasj ráddjim árvustaláduvvá sierra.

27. doajmma **Sámelága njuolgasusájn** **árvustallam**

Sámelága giellanjuolgasusájn árvustallama gatjálvisájn duogátjijn ja gá háldadusguovllo le vijdoduvvam nuorttasáme, julevsáme ja oarjjelsáme gielajda, vuojnná Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta dárbov lagábut sámelága giellanjuolgasusájn árvustallat rijkajgasskasasj ieme-álmukgielaj mærrádušájn gáktuj. Dárbbbo le aj árvustallat dajt javllamusájn majt Sámedigge ja Sáme girkkoráde li buktám mij gullu guovtegielakvuohhtaj girkkko dájmajn háldadusguovlon.

Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta ájggu álgadit bargov sámelága giellanjuolgasusájn árvustallat rijkajgasskasj vælggogisvuodaj gáktuj ja árvvalit jus rievddadibmáj le dárbbbo. Árvustallam dagáduvvá Sámedikkijn konsultasjávna baktu.

Ávdåsvåstediddje: Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta

Ájgge: 2009-2011

28. doajmma **Sámelága giellanjuolgasusájn** **bærrájgæhttjo**

Sámedigge le jagij 2000, 2004 ja 2008 tjadádam sámegiela dile guoradallamijt ja árvustallam sámelága

giellanjuolgasusájn 2007 jage, dájs ávddánbáidij ienemus oasse almulasj orgánas ma guoskadáli sámelága giellanjuolgasusájn, e laga gájjbbádušájn állásit dievde rievtesvuodaj gáktuj adnet sámegiela almulasj orgánaj aktijvuodan sámegiela háldadusguovlon. Guoradallama aj vuosedi dille le unnán rievddam ájgij milta. Departemænnta ájggu sámelága giellanjuolgasusájn dárkkestimen árvustallat jus, dagu oassen nannitjit sámegiela, viertti láchkamierredit loahpádušáv bærrájgæhttjo hárráj suohkanij ja fylkasuohkanij sámelága giellanjuolgasusájn tjadádime birra.

Ávdåsvåstediddje: Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta

Ájgge: 2009-2010

JUS AKTAK ALMULASJ ORGÁDNA ij tjuovo njuolgasusájn sámelága giellakapihttalijn máhttá sán gesi ássje njuolggá gullu, gujddit dan lagámus bajemus orgánaj gujddimus guoská, bs. sámelága 3–11 §. Fylkaálmma le gujddimusorgánna mij gullu gujddimusájn ma guoski suohkana jali fylkasuohkana orgánajda. Rijkavijddusasj sámegiela organisásvávnájn ja rijkavijddusasj almulasj orgánaj majn le dahkamusá ma sierra álles jali ásiit sámegiela álmugij guoski, le aj gujddimusriektá dákkár ássijjn. Sæmme guoská aj ássijda gánná ælla aktak ájnegas ulmusj sierra guoskadaldum.

Sámegiela bargge almulasj háldadusán

Oajvvesivva dási gá sámlága giellanjuolgasusá e állásit dievdeduvvá, vuojnnet le máhtudak vánesvuohhtá sámegiela almulasj háldadusá barggij gaskan, ja gá rekrutterimvuodo álmugin mij gullu ulmuttijda fáhkaáhpádušájn ja sámegiela máhtudagájn le unne. Lasedit almulasj barggij lågov gejn le sámegiela máhtudahka gájjbet buorre árnigijt sámegiela áhpádušájn ja buorre árnigijt lasse- ja joarkkaáhpádušájn sámegiela.

Sámelága 3-7. § javllá barggen bájkálasj jali guovlo-
lasj almulasj orgánan sámegeiela háldadusguovlon
le rievtesvuoha virggeloahpáj báلكkájñ áttjudittjat
allasis sámegeiela máhtudagáv gá orgánan dakkár
máhtudahkaj le dárbbbo. Láhkattjállusa 2. § dáv tjielggi
dárkkelappot, ja javllá gánná dát le praktihkalasj ja
økonomalasj ávkken, viertti sámeáhpáduš dáhpaduv-
vat aktisasj bargujñ gaskal ietjáj orgánaj ma guoska-
dalli sámelága 3. Kapihttalas ja dan láhkattjállusis.
Barggen orgánajñ gudi virggeloabev vatteduvvi
sámegeielav áhpatjit avta áhpadusinstitusjávññ, le
rievtesvuoda báلكkáj áhpadusá ájge. Báلكkáásij álgus-
mákssem máhttá vatteduvvat gá áhpadus le ienep gá
masi orgánan le dárbbbo ja gá áhpadus ij le njuolggá
dárbbbo dievnastusán. Vijdábut de javllá láhkattjállusa
2. § jut aj orgána ma e guodkadaláduvá sámelága
3-7 §, vierttiji aj barggijda vaddet virggeloabev
áhpatjit sámegeielav gá le sámegeielak máhtudagás
dárbbbo¹².

Sámedikke mielas le jáhkedahte almulasj dáj-
madagá e vuoroda sámegeiela áhpadusáv ietjasa
barggijda. Dát ávddánboahdá i. i. giellaárvustallamis
majt Sámedigge le tjadádám.

29. doajmma Dáلكkááhpáduš ja dáلكkáadáhk- kidibme

Sáme/dáro dáلكkumdievnastus ij le moatteláhkáj
almulattjat sadjihin. Uddni le stuorra vádne sáme-
geiela dáلكkájñ, nuorttasámegeielaj, julevsámegeielaj ja
oarjjelsámegeielaj.

Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta ájggu,
aktan ietjáj guoskadaládum departementaj, Sámedik-
kijn ja Sáme allaskávlájñ gehtjadit udnásj dáلكkum-
dievnastusáv sámegeielaj ja árvalit makkár dájma
ma máhtti liegket dárbulattja buorre doajmme dáلك-
kumdievnastusáv ásadittjat. Dán aktijvuodan viertti
gatjálvisá dagu rekutterim dáلكkumdievnastussaj,
máhttelisvuoda lasse- ja joarkkaáhpádussaj, ietjáj
máhttelisvuoda aktisasj barggijñ Sáme allaskávlá ja

DIVTASVUONA SUOHKAN TRÁMSÁ UNIVER-
SITEHTAJN aktisattjat ásadi sáme kultuvr-
ramáhtudagá áhpadusáv gánná julevsáme
guovllo tjalmostuvvá. Áhpadus le gálmá
2-bæjvvásasj tjáhkanimijda organiseriduvvam,
ja gájkká tjáhkanime le Divtasvuonan. Dát le
joarkkaáhpádusfálaldagá hámen mij manjela
tjadádum eksámena vaddá 10 oahppotjuorga.
Áhpadusfálaldahka le boahám jáhtuj dah-
kamusás Ofuohtá guovlo máhtudakkántávrs
(RKK Ofoten), ja mij lij sierraláhkáj hiebadum
áhpadiddij ja iehtjádijda hárráj áhpadussuor-
gen Divtasvuona suohkanin. Áhpadus le aj
ávkálasj juohkka almulasj barggijda ja iehtjádij-
da gudi barggi sáme gatjálvisáj jali moattekul-
tuvrak aktijvuodajñ. Badjel 80 diededim oasse-
vállde tjáhkanin áhpadusá rahpamij ja vuostasj
kursattjáhkanibmáj.

Oslo allaskávlá gaskal dáلكkumdievnastusáhpadusá
ja gatjálvisá dálásj dáلكkumdievnastusá birra árvus-
taláduvvat.

*Ávdásvásstediddje: Barggo- ja sebrudahttemdeparte-
mænnta
Ájgge: 2009-2011*

Hiehtediededimdievnastus

Sámedigge le moaddi tjuojggidusájt buktám jut
hiehtediededimdievnastus ij dájma vuojga buoragit
sáme álmuga ja sáme guovloj gáktuj. Udnasj árnik
le nav vaj buollemdájmadagá hiehteguovdátijñ (110)
Finnmárkon le sámegeielak bargge váksjomárnigin mij
sjápkaduvvá ságastallamij gá le dárbbbo. Bulke (112) ja
varresvuodadievnastusá (113) hiehteguovdátja adni

¹² Kultuvrra- ja girkkodepartementas mierreduvvam ádá 2. b. 2003, loahpádusájñ lágan biehtsemáno 12. biejves 1987 nr 56 Sámedikke
birra ja ietjáj sáme rievtesvuodaj birra (sámeláhka) 3-7 § ja 3-10 §.

sadjihij sámegielak bargev ietjasa organisásjávnnán.

Ráddidus le biedjam avtav juohkusav guoradalátjit rievddadusájt hiehtediedádusá dievnastusán. Juogos galggá buktet ietjasa rápportav biehtsemáno 1.

b. Sáme addnij dárbo vattátjit hiehtediedádusájt ietjasa giellaj le luondulasj oasse dás bargos. Gå akta guovdásj galggá duosstot gájkka diedádusájt divna etáhtajs, de viertti liehket ienep tjadádahte oadtjot barggijt giellamáhtudagáj sadjihin.

Mánájsuodjalus

ÁNa mánájkonvensjávnná 30 artihkkala milta ij galga mánná mij gullu avta unnepláhkuj jali iemeálm mugij vuonoduvvat aktan iehtjádij ietjas juohkuis jasska ietjasa kultuvrajn viessot, ietjas gielav adnet ja iejas jáhkov dábdástit ja ietjas áskov dájmadit. Dát sihtá javllat sáme mánájn li rievtesvuoda bajássjaddamdil-láj gánná sijá ietjasa etnikalasj duogátja dættoduvvi ja vatteduvvi nuoges sajev. Mánájsuodjalusláhka vaddá lagáp njuolgadásájt makkár vieledusá galg-gi vuodon gå máná biejaduvvi biebbmosijdajda, institusjávnnájda jali áhpadus- jali dálkudimstitusjáv-nájda. Sadje mij galggá mánnáj válljiduvvat galggá válljiduvvat dáj vieledusájn vaj máná bajedibme ij galga doajeduvvat, ja máná etnisitehta, ásko, kul-tuvra ja giela duogásj vieleduvvá.

Ajnas le jut sáme mánáj rievtesvuoda giella ja kultuvrra látjedum fálaldagá bisoduvvi. Sáme giela ja kultuvra máhtukvuoha le ájnas gájbbádus mánájsuodjalussaj jus máhttet galggá vaddet sáme mánájda ja sijá fámiljajda dajt faláldagájt masi sidjij le rievtesvuoda. Mánájsuodjalusá ávddánahttem-guovdásj Trámsán barggá vuogij ávddánahttemij sáme mánájsuodjalussaj, ja siján le máhtudahka mánájsuodjalusás gánná le sáme giella ja kultuvrra vuodon.

Sáme mánájn gudi li vásedam ráhtjájimijt le rievtesvuoda ja gájbbádusá avtaárvvusasj viehke-fálaldagájda sæmmi gå ietjá mánájn. Sáme mánájn sámegiela háldadusguovlo sissjelin le rievtesvuoda sámegielajn duostoduvvat bulkke- ja ássjeguod-dalimoajválattjajs. Mánájgoade li danen sámelága giellanjuolgadásájt vuolen. Sámedigge tjuojggi dille

uddni le bulkkeetáhtta ja duobmára vádnuji sáme giella- ja kultuvrramáhtudagáv sáme mánáj duob-márságájdahttemijda, dát gullu aj rádevaddefálal-dagájda, bagádallamijn ja tjovvolimijn. Dá li ájnas vánesvuoda ma guoski mánáj riektásihkarvuodajda.

Ráddidusán le ulmme vidábuj ávddánahttet buorre fágalsj mánájsuodjalusáv buorre moattekultuvralasj máhtudagáj ja buorre diedojt sáme mánájsuodjalusá birra guovlojs gánná sáme álm mugij le. Áhpadusfálal-dahka "Mánájsuodjalus unnepláhkuvuojojs" álgij 2008 tjavtja. Joarkkaáhpadus fáladuvvá Finnmárko, Oslo, Lillehammera ja Telemárko allaskávlájn. Sáme bieles vuojno li stuvorra oassen áhpadusán, aktisasj-áhpadusán ja sierraláhkáj Finnmárko alla-skávlán.

Ráddidus sihtá mánájgádjij ávddánahttemijn dættodit máhtudagájt nannit sáme giella- ja kultuvrramáhtu-dagáv, ja ietján máhtudagájt kultuvralasj unnepláhko-suorgen.

30. doajmma

Joarkkaáhpadusá árvustallam

Joarkkaáhpadus "Mánájsuodjalus unnepláhkuvuojojs" galggá árvustaláduvvat. Dás duogátjis sjaddá árvvaluvvat jus le dárbbos ienebut sáme oasev fálal-dagás nannit.

*Ávdásvásttediddje: Mánáj- ja dássádusdepartemænnta
Ájgge: 2009-2010*

31. doajmma

Bærrájgæhttjamárnigav láhkatjállusijn mierredit

Mánájsuodjalus galggá vieledit sáme mánáj giela ja kultuvra duogátjav gå huvsov målssu ja gå soab-másij lusi biejaduvvi. Sáme mánáj bærrájgæhttjo mánájsuodjalusinstitutusjávnnájn galggá láchkatjállusijn mierreduvvat. Dát dagáduvvá Sámedikke guládal-lamijn.

*Ávdásvásttediddje: Mánáj- ja dássádusdepartemænnta
Ájgge: 2009-2010*

Varresvuoda- ja huksodievnastusá

Ráddidusá ulmme le álm mugij fállat avtaárvvusasj varresvuoda- ja huksodievnastusáj berustahtek gielelasj ja kultuvralasj duogátjis. Suohkana suorge baktu ájggu Varresvuoda- ja huksodepartemænnta dættodit dutkamav ja máhtudakávdđánahttemav, pedagogalasj vájkkudimnævojt, økonomalasj doarjjagijt vuorodum ávdđánahttemdájmaida ja bærrájjæhttjovuogij ávdđánahttemij. Sierravarresvuodadievnastusán ájggu departemænnta bisodit sáme álm mugá dievnastusfálaldagájt æjgátstivrrima baktu.

Avtaárvvusasj varresvuoda- ja huksodievnastusá gájbbedi sáme duostoduvvat barggijs gænna li sáme giella ja kultuvrra máhtudahka. Buorre kvalitehtta dievnastusáj gájbbet gávnnuji bargge sáme giella ja kultuvrra máhtudagáj. Jus giellagássjellisuoda hieredi dáv, de le varresvuodadievnastusá dahkamus oadtjot vaj sij guládalli álm mugijn/addnij dáhkkiduvvam láhkáj. Gá ájnegas ulmutja ietja, jali li lagámusá skihppijda ja galggi gullat jali sáhkádit ietjas skihpudagá birra, le giella ja kultuvrradádjadus oalle ájnas oase buorre dádjadusás guládaládimijs varresvuodabárggij.

Suohkana ja fylkasuohkana jali varresvuodavidnudagá galggi láhtjet dilev nav vaj dárbulasj dálkkumviehke le jus barggijn ij le dárbulasj giella- ja kultuvrramáhtudahka. Addnijguoradallam majt Sáme varresvuodadutkama guovdásj tjadádij vuoset duohtamahtesvuodav sáme gielak máhtudagáj varresvuodabárggij gaskan ja báhtusa dættodi tjielgga dálkkum le hiehtetjoavdos. Giellamáhtudagá vádne varresvuodabárggijn máhtta buktet boasto dálkudimev ja dávddamerka e ielveduvá ájge bále.

Dahkamusdokumentajn 2008 jahkáj guovlolasj varresvuodavidnudagájda le Varresvuoda- ja huksodepartemænnta dættodam sáme pasientaj rievtesvuoda ja dárbo látjedum dievnastusás le gatjálvis ja vaj tjalmostahteduvvi plánajn, guoradallamijn ja gá mærráduusá dagáduvvi. Varresvuodavidnudagá galggi dáv rápportterit ietjasa jahkásasj diededusán.

Gájbbádussan bærrájjæhttjat avtaárvvusasj varresvuoda- ja huksodievnastusáv sáme álm mugij le

diedo ja máhtudagá moattekultuvralasj dádjadusá ja sáme giella ja kultuvra birra. Kvalitehta sihkarasstema ávdásvástádus varresvuoda- ja huksodievnastusásj sámijda aj le badjásasj dásen.

Sámelága 3-5 § nammat vijdábuj rievtesvuodav sáme gielav anátjit varresvuoda- ja sosiálasuorgen. Varresvuodainstitusjávnná, mánájsuodaliminstitusjávnná ja sosiálainstitusjávnná ma li sáme giella háldadusguovlo álggolin, valla ma duostu pasientajt ietjá suohkanij háldadusguovlo sissjnelin, le aj vælgogisá bs. sámelága 3-1 §.

Ávdásvástádusjuohkem varresvuoda-dievnastusán

Stáhtan le ávdásvástediddjen oadjuhtadimes, skihppijviesojs (varresvuodavidnudagájs) ja ietjá sierra varresvuodadievnastusásj aktan psyhkalasj varresvuodasuodjalusás ja sierra gárevhuvsos.

Fylkasuohkanijn le ávdásvástádus bádnevarresvuodadievnastusás.

Suohkanijn le dábálasjdáktárdievnastusás, fysioterapeutárdievnastusás, tsaggiednedievnastusás, varresvuodaguovdásj- ja skávllávarresvuodadievnastusás, sujto- ja huksodievnastusás, habiliterim- ja rehabiliterimdievnastusás, mij le vuostasj dálkudimdásse psyhkalasj varresvuodabargos ja garevsuodjalusás.

Sámedigge le guovdásj guládallambielle stáhta oajválattjajda mij gullu politihkkaávdđánahttemij daj hárráj gejn le ávdásvástádus dievnastusásj sáme álm mugij. Ruhtadoarjjagij juohkema baktu bájkálasj prosjevtajda fylkasuohkanijn ja suohkanijn le Sámedikken aj vájkkudimmáhttelisuoda varresvuoda- ja huksodievnastusásj sáme álm mugij. Sámedikke ulmme suorgen le galggá liehket avtaárvvusasj varresvuodadievnastus sáme álm mugij, sæmmi dásen gá ietjá álm mugij. Varresvuodadievnastus galggá vuolgget sáme gielas ja kultuvra vuodos, ja sáme giella ja kultuvrramáhtudahka galggá varresvuodabárggijn. Sámedigge juollot aj stipendajt joarkkaáhpadussaj. Ulmmen le rekrutterit sáme gielak fáhkaulmuttijt dán fáhkasuorggáj.

Varresvuoda- ja huksodepartemænnta juollot ruhtadoarjjagijt tjovvolittjat doajmmaplánav "Moattegerdakvuoha ja avtaárvvusasjuoha varresvuoda- ja sosiáldievnastusáj sáme álm mugij" dán vuolen aj i.

i. doarjjaga Sámediggáj, Sáme varresvuodadutkamij guovdátij ja suoma-vuona rádjáaktisasj barggij.

Varresvuodabarggij áhpadus

Varresvuoda- ja sosiáldievnastusájn le dâhkkiduvvam dâlkkâjs vâdne. Giellamáhtudahkaj duodden le dâlkkumdievnastusán dârbbo máhtudagás sáme kultuvrradâdjadusás ja histâvrâs. Jagen 2008 dahkamusdokumentajn da nielje varresvuodadievnastusájda dâkkâr javllamus tjâledum: "Pasiენტajn ja addnijn hæhttu liehket jasskavuohta vaj dievnastus le sadjihin ja vaj duostoduvvi huvsujn ja vieldimijn. Dán bargon hæhttuji sáme pasientaj rievtesvuoda ja dârbo látjedum dievnastusájs gatjâdalâduvvat ja âvddânbaohtet plânajn, guoradallamijn ja gâ mærrâdus vâldeduvvá.

Varresvuodavidnudagá vierttiji âlgadit dâjmajt sijâ barggij máhtudagâv lâpptitjit sáme giellan ja kultuvran. Ájnas le aj varresvuodavidnudagá gatjâdalli dâkkâr máhtudagâv gâ ulmutjijt virggâdi ja dârbojt âvddânbukti ietjasa aktijvuodajn áhpadusinstitušjâvnâj. Dán lâhkâj sjaddi varresvuodavidnudagâj dârbo sáme giellas ja kultuvras âvddânbaohtet.

Sámedikke mielas le ájnnasin oadtjot sáme giella ja kultuvrrâáhpadasâv varresvuoda- ja sosiálafágaj áhpadusájn, nav vaj gâjka gudi varresvuoda- jali sosiálafágalsj áhpadusâv vâldi oahppi muhtemav sáme giella ja kultuvra birra. Ájnas le aj barggat rekrutteritjit nuorajt sáme giella- ja kultuvrramáhtudagâjn varresvuoda- ja sosiálafágalsj áhpadusâv vâldâtjit.

Varresvuodabarggij rekrutterim

Trâmsâ universitehtan le sierra saje âhttsijda sáme aktijvuodaj moatten áhpadussuorgijn. Dâjda sajijda âvustalâduvvat hæhttu sáme aktijvuoda ma dârkestuuvvi duoj dâj ævtoj milta. Varresvuodabarggij almodimijn gatjâdallâ Nuortta Varresvuoha (Helse Nord) máhtudagâv sáme giellan ja kultuvran ja tjâllâ almodustevstan jus âhttse li dâssâlâhâj sjaddâ âhttsen gæenna le máhtudagâ sáme giellan ja kultuvran âvdemussan. Muhtem ájnegis bále vatteduvvá aj ôkonomalâsj mákso dâkkâr máhtudagâs.

Kurssatjoahkke Sáme allaskâvlân Guovdageainun

Dâlkkumdievnastusâ vânesvuoda duogâtijjn le Varresvuoda- ja huksodepartemænnta Varresvuodadirektorâhta baktu oajvvdusâv buktâm kurssa-tjoahkke áhpadussaj Sáme allaskâvlân Guovdageainun Varresvuoda- ja sosiálbarggijda. Kurssatjoahkke sisadno le tiemâ sáme giella ja kultuvrra, sáme rievtesvuoda, ja oahppat muhtem moallânegâjt ja termajt mij máhttâ giehpedit gulâdallamav sáme pasientaj ja varresvuodadievnastusájn. Áhpadus látjeduvvá nav vaj studenta tjâhkani aktisattjat moaddi jahkâj. Doajmma le ájn plânima vuolen ja loahppa hábme ja ruhtadibme ij le ájn tjielggam.

Sáme nasjonâlâlsj máhtudakguovdâsj psyhkalâsj varresvuodasuodjalusán (SANKS)

SANKS le âsadum Kârâsjâhkâj ja le 3 âssudahkaj organiseriduvvam – Ássudahka âllessjattugijda, âssudahka mânâjda ja nuorajda ja akta jâhtte juogos gaska/lulle Finnmârkkuj. Akta sierra âssudahka gânnâ le âvdâsvâsstâdus dutkamis ja âvddânahttemis. Ássudahka mânâjda ja nuorajda (BUP) vaddâ sieravarresvuodadievnastus poliklihkalsj fâlaldagâjt, jânnadura birra fâlaldagâjt familjajda ja nuorajda, ja áhpadus- ja bagâdallamfâlaldagâjt.

Finnmârkoklinihkan, Finnmârko Varresvuoda vuolen (VF/HF), galggâ SANKSajn aktisattjat âvdâsvâsstâdus âvddânahttet ja bisodit sierra máhtudagâv gârevhuvon sáme álmugij. Nannitjit fâlaldagâjt fâgajgas-skasaj sierra dâlkudimev gârevsælggabâdnum ulmutjijt, juolloduvâj 375 000 kr 2009 jahkâj ja 500 000 kr 2010 jahkâj til VF/HFaj Finnmârkoklinihkaj bisodittjat guovlolasj dâjmvav sáme álmugij.

Jage 2008 âsadij Helgelânda skihppijviesso VH/HF fâhkabiejvev sáme varresvuoda birra aktisattjat sáme álmugijn Helgelândan. Dâkkâr fâhkabiejve máhttâ liehket buojkulvissan gâvnatjit konkrehta ja ulmememurustalle dâjmajda ma li bâjkâlattjat hiebadum nannit giella- ja kultuvrradâdjadusâv varresvuodavidnudagâjn.

Avtastallamâdâstus

Râddidus le âlgadam varresvuodaâdâstusâv mij oanegattjat javllat vijdet suohkanij âvdâs-

vásstádusáv. Látjeduvvá nav vaj pasienta galggi ienebut dálkduvvat skihppijviesoj álggolin. Dát buktá buorep pasienntadálkudimev ja ienep varresvuodav juohkka krávnás. Ráddidus ávdđánbukta stuorradiggediedádusáv 2009 gidá avtastallamáđástusá birra varresvuodasuorgen. Dán prosessan li ságastallama juo Sámedikkijn ásaduvvam.

32. doajmma **Dálkkumdievnastus** **varresvuodavidnudagájn**

Dahkamusdokumentan guovlolasj varresvuodavidnudagájda le moadda jage juo biejadum gájbbádusá dálkkumdievnastus galggá ásaduvvat pasientajda gejn le dárbbu dási, ja galggi jáhtujbiejaduvvatVijđábuj gájbbeduvvá guovlolasj varresvuodavidnudagá galggi dájma jáhtuj biedjat nannitjit barggij giella- ja kultuvrramáhtudagáv mij sáme álm mugij gullu. Jagen 2008 ráppoteri Varresvuohhta Nuortta RHF dálkkumdievnastusá rutijna li sajenis ietján gá Helgelánda skihppijvieson gánná áttjudi fáladagáv oadtjot. Sáme dálkkumdievnastus le sadjihin bievjijt Varresvuodan Finnmárkon ja Universitehttaskihppijvieson Nuortta-Vuonan (UNN). Álggolin dábálasj barggoájge, de fállá Varresvuohhta Finnmárkko dálkkumdievnastusáv telefávná baktu ja UNNan báلكkijda dálkáv dárboj milta. Nordlánda skihppijviesos ráppoteriduvvá dálkkumdievnastus le buoragit sadjihin.

Varresvuoda- ja huksodepartemænnta ájggu Sámedikkijn aktisattjat árvvalit prosjevtav gáktu dálkkumdievnastusáv buoredit. Prosækta álgeduvvá pládnaájggudagán, valla le ájn plánima vuolen ja loahppa hábme ja ruhtadibme ij le ájn tjielggam.

Ávdásvástádus: Varresvuoda- ja huksodepartemænnta
Ájgge: Pládnaájge

33. doajmma **Bærrájgæhttjo**

Varresvuoda- ja huksodepartemænnta ájggu Stáhtá varresvuodabærrájgæhtjo árvustallat gáktu bærrájgæhttjo sihkarasstá sáme álm muga rievtesvuoda

varresvuodavæhkkáj ja gáktu rievtesvuoda dárbulasj varresvuodaviehkke tjadáduvvá.

Ávdásvástádus: Varresvuoda- ja huksodepartemænnta
Ájgge: Pládnaájge

34. doajmma **Avtaárvvusasj dievnastusá** **julev- ja oarjjelsámeguovlojn**

Varresvuoda- ja huksodepartemænnta ájggu aktisattjajt Sámedikkijn guoradallat lagábut gáktu avtaárvvusasjuodav varresvuodadievnastusán máhtta dāmadit julev- ja oarjjelsáme guovlojn. Oarjjelsáme guovlojn le rápporta Snāasen tjielte (suohkana) 3-jahkāsasj varresvuoda- ja sosiálprosjevtas “Oarjjelsáme rádevaddiedievnastus varresvuoda- ja sosiálgatjálvisájn oarjjelsáme guovlojn” liehket ájnas dán barggij.

Ávdásvástádus: Varresvuoda- ja huksodepartemænnta
Ájgge: Pládnaájge

35. doajmma **Almulasj dokumentaj járggálibme**

Varresvuoda- ja huksodepartemænnta sihta árvustallat járggálit guosskavasj dokumentajt vuollásasj orgánajs aj nuortta-, julev- ja oarjjelsámegiellaj ja dajt dájma næhttabielijn almodit.

Ávdásvástádus: Varresvuoda- ja huksodepartemænnta
Ájgge: Pládnaájge

36. doajmma **Moallánakbáhkogirije varresvuoh-** **ta- ja huksodievnastusá adnuj**

Prosjæktaruhtadibme Sámedikkies dagáj nav vaj moallánakgiehtagirije ávdđánahteduváj Porsángo skihppijsijda adnuj. Giehtagirije máhtta giehpedit guládallamav sujttárij ja sáme pasientaj/lagámusáj institusjávnaajn ja suohkana varresvuohtheadievnastusán. Varresvuodadirektoráhtta ájggu biedjat giehtagirjev direktoráhta næhttabælláj.

Ávdásvásstádus: Varresvuoda- ja huksodepartemænnta/Varresvuodadirektoráhtta
Ájgge: 2009

37. doajmma **Diehtjuohkemateriála bádnevarresvuoda birra**

Sd.diedá. nr. 35 (2006-2007) Sadjihibe, máhtudahka ja sosiálalasj dássáhttem "Boahtteájge bádnevarresvuodadienvastus" 8.4. kapihttaln le akta tjo-volimtjuokkes i. i. sáme álmuga hárráj. Ráddidus ájggu materiálahjt dahkat varresvuodaguovdátjij ja skávllávarresvuodadienvastusá adnuj mánájda ja nuorajda unnepláhkkoálmugin.

Varresvuoda- ja huksodepartemænnta le oadtjum dákkár materiálahjt dagádum doarjjajuollodime baktu Vuona bádnesuodjalussaj (Norsk tannvern) DVD-filmav dagátjit bádnevarresvuoda diedoj mánájda ja æjgádijda. Filmma le buorak varresvuodaguovdátjij adnuj ja sámeგიელაკ álmugij. Dagádum li aj folieridum "ságastallamkártá" ma li giellabieledime, ma máhtti diehtjuohkemijn aneduvvat.

Ávdásvásstádus: Varresvuoda- ja huksodepartemænnta
Ájgge: Pládnaájge alluj

38. doajmma **Bádnevarresvuoda guoradallam**

Gávnnuji binná systematiseridum diedo bádnevarresvuodas allesjattuk álmugis. Ráddidus ájggu oadtjot bádnevarresvuodadilev guoradaládum ja máhttelis siváj aktijvuodaj, ávdála árvustaláduvvi ienep dájma buoredittjat bádnevarresvuodav sáme álmugin (Bs. Sd. diedá. nr. 35 (2006-2007)). Sáme varresvuodaguoradallamguovdásj ájggu árvustallat ásadi prosjevtav guoradalátjit bádnevarresvuodav sáme álmugin.

Ávdásvásstádus: Varresvuoda- ja huksodepartemænnta
Ájgge: Pládnaájge alluj

VARRESVUOHTAÆJVVALIME

BOARRÁSAP SÁMIJDA

Várdobáiki sáme guovdátjin le diedulasj tjal-mostibme sáme giellaj ja kultuvrraj. Varresvuoh-taæjvvalimij ulmme le dahkat æjvvalimsajev gánná sáme kultuvrra le guovdátjin, ja gánná oassevállde oadtju oahppat varresvuoh-ta ja kultuvrra tiemájt ja sosiálalasj æjvvalibme. Dát máhtta duosstot skihpudagájt ja aktuvuodav, ja vaddet buorep iellemkvalitehtav ja soapptso-mav. Boarrásap márkkosáme sáhkadi bájkálasj giellasuorgev, ja sáme tjállemgiella le gássje-labbo. Ávdđánbuvteduvvi áni tjálalasj tevsta sámeგიელაკ majt oassevállde oadtju tjavgga láhkát, jali bágojt ja moallánagájt sámeგიელაკ majt oassevállde bukti tjáleduvvi. Nav aneduv-vá sámeგიელაკ máhtudahka mij oasseválldijn le, ja laset sijáj láhkámtjehpudagáv sámeგიელაკ.

Barggo- ja álkádusháldadibme

Barggo- ja álkádusetáhtta galggá addnijt dievnastusmielajn, vieledusájn, máhtudagájn, diededimijn, ja buoragit hoebadum dievnastusfálaldagájn duosstot ja sadjihin liehket. Addnij sierra giella, kultuvrra ja átsádallam duogátja gájbbedi fálaldagájt hábbmit ja hiebadit, Etáhtta galggá barggat nav vaj almma avtaárvvusasj fálaldagájt gájkajda vaddá. Gá ádá VBA (Vuona barggo- ja álkádusháldadimkántávvrájt (NAV)) ásadi suohkanijda gánná le sáme álmug, galggi dárbo sámeგიელაკ ja kultuvra máhtudagás sier-ra árvustaláduvvat. Akta barggojuogos buvtij rap-portav 2008:en sáme giela ja kulturamáhtudagá birra barggo- ja álkádusháldadusán, ja oajvvádij moadda dájma. Rápportta le buorre vuodon buoredittjat fálaldagájt sáme addnijda.

Barggo- ja álkádusetáhtta galggá árvustallat ietjsa lágaj ja láhkatjállusijt mierredittjat makkár lága ma sámelága 2-3 § milta le guoskavattja sámeგიელაკ laj járggálit. Departemænnta le hástalam etáhtav

manenagi jårggålít láhkatjállusijt ja diededusájt láhkamærrádusájt gáktuj, ja jårggåluvvam láhkatjállusijt ja diededusájt almodit. Barggo- ja álkádus- etáhtta galggá rápporterit terciála ájge milta sáme giela ano birra ja sámelága giellanjuolgadusájt tjuovvolimev, dán vuolen aj lágaj, sjiemáj jårggålíme ja ietjá diededimij birra.

39. doajmma **Diehtjuohkem sámegiellaj VBAan**

www.nav.no le Vuona stuorámuš næhttasadje ja oajvvekanálla diehtjuohkemij barggo- ja álkádus- dievnastusájda gulluji. Barggo- ja álkádusetáhtta galggá barggat nav vaj ienemus átsáduš diehtjuo gávnnu www.nav.no etáhtta ruhtamávsoj ja rievtes- vuodaj birra sámegiella, i. i.:

- Fállasadje sámegiellaj dagáduvvá www.nav.no ávddábælláj
- Sierra oajvvabelle dagáduvvá gájkka sámegiellak diedoj birra www.nav.no bielen.
- Referánssadiedo ruhtamávsoj ja árnigij birra jårggålíuvvi, dán vuolen:
- Referánssatevsta ma fámilljasuorggáj guoski
- Referánssatevsta ma biejevverudájda guoski
- Sjiemá ma áhtsámussjiejbmáj gulluji jårggålíuvvi sæmmi bále
- Bagádusá ma áhtsámussjiejbmáj gulluji jårggålíuvvi sæmmi bále

Barggo- ja álkádusetáhtta ájggu jårggålít ietjasa oajvvebrošjrajt. Brošjra biejevverudáj ja boarrásij- pensjávna birra gárveduvvi vuostasj biellejage allu 2009. Brošjra ja diehtjuohkemplakáhta bájkálasj VBA-kántávrráj adnuj, hábmíduvvi sáme kultuvra vuodos.

Ávdássteddiddje: Barggo- ja álkádusdirektoráhtta
Ájgge: 2010 álgon

40. doajmma **Addnijguoradallama**

Barggo- ja álkádusetáhtta galggá tjadádit bielle- jáhkásasj addnijguoradallamij, ja jáhkásasj addnij-

guoradallamij barggovaddij gaskan. Etáhtta galggá vijdábuj tjadádit bájkálasj addnijguoradallamij sáme háldadusguovlojn. Báhtusa addnijguoradallamij galggi dahkat vuodov etáhta dievnastusá fála- dagá kvalitehtav ávddánahttet. Rápportajn galggá tjielggiduvvat átsádallamij dájmaj tjadádimij sáme addnij hárráj, dán vuolen diedo www.nav.no næht- tabielen ja ietjá diehtjuohkemmateriála, ja báhtusa addnijguoradallamij sáme guovlojn.

Ávdássteddiddje: Barggo- ja álkádusetáhtta
Ájgge: Doajmmaplána doajmmaájge allu

Girkko dievnastusá sámegiellaj

Gájkbadjásasj vieledus sáme girkkoiellemav bisodit Vuona girkkon le jut hæhttu ávddánahteduv- vat sáme iesjdádjadusá ja árbbedábij gáktuj. Jus sáme girkkoiellem galggá liehket sebrudahtedum ja avtaárvusasj oasse dás ietjá girkkoiellemis, le i. i. ájnas joarkket bargov girkko liturgiaj hieba- dit sámegiellaj ja musihkkadábijda, ja hæhttu aj bargaduvvat ienep materiála sámegiellaj – sierra gájt de julev- ja oarjjelsáme giellaguovlojn. Sálmma ja liturgia ádástuhttembargon biejaduvvá danen stuorra dæddo sáme jubmeldievnastusdábijda ja sáme giellaj, musihkkadábijda ja kultuvrraj.

JÁHKKOÅHPADUSÁÁDÁSTUSÁ baktu Vuona girkko le álgadam duov dáv dájmav sáme jáhk- koåhpadusán. Sáme jáhkkoåhpadus galggá liehket sáme átsádallamij ja bájkálasj sáme girk- koiellema vuodos. Ávddánbuktet guovtegiellak- vuodav le sávadahtte læhkám jáhkkoåhpadusá praksisin. Sáme girkkoráde ja Girkkoráde li ávdássteddiddje prosjevtas: "Doajmmavuo- dok jáhkkoåhpadus nehtan sáme mánájda ja nuorajda". Ásaduvvam le næhttasadje oarjjel, julev-, ja nuorttasámegiellaj ja dárogiellaj. www.osko.no næhttasajen.

"Osco" máksá sæmmi gá jáhkko jali luohádus nuorttasámegiellaj. Næhttasadje le oarnniduv- vam gietjav tiemásuorgij milta. Låvdagoahte, soahke, tjáhtje, dállá, ednam, biejevve ja girkko. Dát vaddá buorre álgov guovdásj elementaj risstalasj jáhkon gehtjadum sáme vuojnojs.

Sámelága 3-6 § vaddá rievtesvuodav ájnegis ulmutjijda girikko dievnastusájda Vuona Girikko dievnastusájs sámegiellaj. "Ájnegis dievnastusá sihtá javllat vuostatjin ájnegis ulmutja sielohukso. Duodden le dási gullu i. i. gástadibme, vállda ja skallo. Njuolgadus galggá dádjaduvvat, mij gullu dån manemus nammadum dievnastussaj, náv vaj ælla avtagin gájbbádusá galggá sámegiellaj juoga gá gájkajda le rabás, buojkulvissaj dábálasj jubmeldievnastus. Valla jus hærrá sihtá dákkár dievnastusáv vaddet dáhpadum ásadusán, máhtta ulmusj gájbbedit galggá sámegiellaj", bs. Ot.prp. nr. 60 (1989-90) Sáme giella 48. bielen. Sámegiela adno jubmeldievnastusájn ij le náv de sámelágan reguleridum.

41. doajmma **Ruhtadoarjjaga** **rámmátjårggålímijda**

Kultuvrra- ja girkkodepartemænnta le guhkes ájge mílta doarjjagijt juollodam Vuona Rámmátsæbrráj (Det norske Bibelselskap) járggålittjat ja ádstuhttet rámmáttevstajt nuortta-, oarjjel- ja julevsámegiellaj. Álles rámmát sjattaj 1890 jage járggålum nuorttasámegiellaj. Ádå testamænta ádstus nuorttasámegiellaj gárveduváj 1998 jage, ja dálla li ádstuhttemin Boares testamæntav. Ádå testamænnta le aj julevsámegiellaj járggåluvvam, ja muhtem rámmáttevsta li oarjjelsámegiellaj járggåluvvam. Ruhtadoarjja Vuona girkkosæbrráj joarkeduvvá.

*Ávdåsvásstediddje: Kultuvrra- ja girkkodepartemænnta/
Vuona Rámmátsiebrre
Ájgge: Bargo mij le manon*

42. doajmma **Sáme tjoaggulvis oarjjelsáme** **giellaguovlon**

Kultuvrra- ja girkkodepartemænnta le juollodam rudájt sáme tjoaggulvisáv oarjjelsáme giellaguovlon ásadibmáj 2009 jage. Ulmmen le nannit oarjjelsáme girkkoiellemav ja oarjjelsáme gielav. Tjoaggulvisá ásadibme organiseriduvvá nieljejahkásasj gæht-

tjalibmen. Departemænnta le dahkam láhkatjállusav árnigij mij fábmduváj. Ádåjalmáno 1. b. 2009:n. Láhkatjålos galggá oarjjelsámegiellaj járggåluvvat.

*Ávdåsvásstediddje: Kultuvrra- ja girkkodepartemænnta/
Nidaros bissmaguovllo
Ájgge: 2009-2012*

43. doajmma **Jårggålímbe/hiebadímbe tevstajt** **jubmeldievnastussaj**

Barggo sámegiellajda járggålít ja hiebadít tevstajt jubmeldievnastusáj hárráj le biejadum Girkkorádáj/Sáme Girkkorádáj. Jage 1978 liturgija le nuorttasámegiellaj járggåluvvam ja julevsámegiellaj jagen 2008. 2007- jage rájes le læhkám gástadimliturgija oarjjelsámegiellaj gæhttjalímárnigin. Liturgijagiehtagirjijn le bargaduvvamin divna gálmå sámegiellaj plánidum ålgusvaddem le 2009/2010:n. Sálmmagirje li åjgusboahátam nuorttasámegiellaj jagen 1993 ja 1995 ja julevsámegiellaj jagen 2005. Tjuoldedum oarjjelsáme sálma li manen sálmmagirjen "Salmer 1997". 2008 jage le oarjjelsáme sálmmagirje ávdånahtedime vuolen.

*Ávdåsvásstediddje: Kultuvrra- ja girkkodepartemænnta/
Sáme girkkoråde
Ájgge: Barggo le jádon*

Værroetáhtta

44. doajmma **Værroetáhtta – vijdedum fálddagá** **sámegiellaj**

Værroetáhtta vaddá blankehatajt ja sjiemájt ma li sámegiellaj járggåluvvam dajda væromáksijda gudi dáv ádno. Dajt jagijt gá væroetáhtan le dát fáldahka læhkám, li gaskal 140:s ja 150:s adnám sámegiellak blankehatajt. Ietján gá dá stuoves rutijnajda tjanádum dájda blankehatajda/sjiemájda, de ij le ietján ásaduvvam makkarak stuoves rutijna járggålittjat ja ádåsmahátjít dokumentajt sámegiellaj, jali dákkár dokumentajt ráddidusá jali væroetáhta sijddabelijn almodussaj. Værroetáhtta vaddá dievnastusáv nuort-

tasámeigiellaj værromaksijda gå le dárbbbo. Værromákse máhtti válljit nuorttasámeigielav gå Værronedádusájn váldi aktijvuodav, ja de sjoappkaduvvi sámegiela ássjegiehtadalláj. Værromákse gudi váldi aktijvuodav nuorttasábmáj tjálatlattjat, oadtju nuorttasámeigiellaj vásstádusáv. Ássjegiehtadalle li viehken i. i. tjielggiji dajt diehtujuohkematerialav mij dássju dárogiellaj gávnnu.

Uddni ij le teknihkalattjat máhttelis sáddit iesjdedimev sámegiellaj elektronallattjat. Divna sjiemá ma galggi sáddiduvvat elektronallattjat Atinn baktu, hæhttuji registreriduvvat Dahkamusregisterij, mij ij sámekokstávajt ij doarjo. Ulmmen le ájgij milta dahkat máhttelissan sáddit elektronallasj iesjdedimev sámegiellaj aj. Gehtja aj 57. dájnav.

Værroetáhtta ájggu dahkat sjiemájt ja diehtujuohkemav álkkebut sadjihin ietjasa næhttabielijn. Etáhtta ájggu aj ásádit rutijnajt járggáallittjat ja ádásmahtátjijt dokumentajt sámegiellaj

Ávdásvásstádus: Værroetáhtta

Ájgge: Aktelasj barggo

Kriminalhukso

Kriminalhuvson ij le statistihkka galles sámijis duobmidalli. Ij le loahpe etnikallasj registrerimijda ulmuttjijis gudi galggi stráffav tjáhkkáhit.

Sámeláhka várajda válddá rievtesvuodajt sámegiela gárráj gudi galggi giddagisán tjáhkkáhit. Lága mærrádusá vaddá dajda gejda hálijdi sámegiela adnet ietjas berustimijt ávdedit kriminalhuksoj sámegiela háldadusguovlon rievtesvuodajt sámegiellaj giehtadaláduvvat. Dát guosská nuortta-, julev- ja oarjjelsáme giellaguovlojda.

Kriminalhuvso giddagisá sámegiela háldadusguovlon le tjáhkkáhiddijjn rievtesvuohka sámegiela adnet nubbe nuppijn ja ietjasa lagámusáj. Rievtesvuohka sámegiela anátjijt doajmmá aj gå sebrudakstráffav ja gå prommillaprográmmen oassásasstá. Tjáhkkáhiddijjn ja duobmidallijn le aj rievtesvuohka sámegiela adnet njálmálasj aktijvuodajn kriminalhuksojn. Kriminalhuvson de hæhttu bargge gudi

sámegiela máhtti ja gejn la sámekultuvras máhtudáhka.

Sámegiela bargge le ájnna giddagisájda ja friddjahuvson. Giddagisájn máhtta aj aneduvvat dálkkumdievnastus, juska dát ij la buoremus tjávda. Tjadádit gájkka ságestallamijt friddjahuksokántávrajn ja duobmidallijn dálkima baktu máhtta guládallam kvalitehtav nievredit dan mærráj vaj des ij le bælosdahte.

Sd.diedá. nr. 37 (2007-2008) Straffa mij doajmmá giehtadaláduváj Stuorradikkes 2009 gidá. Stuorradikke diedádusá tjuovvolibmáj ájggu Justijsadepartemænnta doajmmaplánav dahkat gánná tjáhkkáhimdile sámegiela duobmidallijda ja kriminalhukso sámekiehta ja kultuvra máhtudagájn le oassen.

45. doajmma Sámegiela giddagisbarggij rekrutterim

Kriminalhuvso guovdásj háldadus le biedjam sámegiela aspirántaj rekrutterimav giddagisskávláj sierra ávdedimsuorggen stivrimguládallamijt Kriminalhuvso áhpáduvuohtájijn (KRUS), mij áhpat giddagisdievnastiddijjt. Ulmmen le juohkka jage sisiváldet mierredum lågov aspirántajis gudi sámegiela máhtti. Jus guokta áhttse árvustaláduvvi dássalaháj dálkkidimen, galggá sán gut sámegiela máhtta, oadtjot rievtesvuodav vuostak áhpáduvuohtajev. Aspirántavegas gudi eksámenav válddin 2007 tjavtja, lij akta sámegiela.

Guokta giddagisá li Tråmsán ja Finnmárkon. Tråmsá stáda giddagisán le akta sámegiela bargge, madin gietjav bargge dálla sámegiellakursan vádtsi. Čáhčesuollu (Vadsø) giddagisán li guokta bargge gudi sámegiela máhtteba, madin friddjahuksokántávra Finnmárkon le akta sámegiela bargge. Dássta le Bådádjo giddagisán, Ila giddagisán, hálddo ja sihkarasstemanstáltan ja Ringerijka giddagisán akta sámegiela bargge gænnánik.

Udnásj ájge le hásttalussan rekrutterim nuoges

dievnastiddjijt dan guovte giddagisájda Tråmsån ja Finnmárkon. Justijssadepartemænnta le danen láhtjám dilev nav vaj giddagisdievnastiddjeáhpáduš máhttá desentraliseridum tjadáduvvat. 2008 moarmesmánon li 15 aspiránta gudi áhpádušáv tjadádi ja gudi li giddagisájda Tråmsån ja Čáhčesuollun tjanádum, ja le dæddo biejaduvvam rekrutterit sáme gielak aspirántajt. Kárášjågån le friddjahuksokántávrrá, valla danna ælla stuovvásijit virgádum fáhkavirgálattjaj.

Ávdåsvásstediddje: Justijssa- og bulkkedepartemænnta Ájgge: Aktelasj barggo

46. doajmma **Tjåhkkåhimdilij árvustallam**

Mij gullu sáme duobbmiddallijda, le kriminalhuvso berustibme ienemusát dájmaida læhkám bisodittjat máhttelisvuodav sáme gielav adnet. Justijssadepartemænnta ájggu danen álgadit árvustallamav mij guosska sáme tjåhkkåhiddij ja duobbmiddallij tjåhkkåhimdilij. Dákkár árvustallama ájggomus le guoradallat resurssa jali sierra dájmaida dárbojt sáme duobbmiddallijda ienep gå láhtjet dilev ietjasa gielav adnet.

Ávdåsvásstediddje: Justijssa- og bulkkedepartemænnta Ájgge: Bs. Sd.diedá. nr. 37 (2007-2008) tjuovvolimev "Stráffa mij doajmma"

47. doajmma **Kriminalhuksoguovdásj sáme giela ja kultuvra máhtudagáj**

Tråmså ja Finnmárko kriminalhuvso organisásjåvnnåstruktuvra árvustallamin sjaddá árvvaluvvat ásadit kriminalhuksoguovdátjav sierra sáme giella ja kultuvra máhtudagáj. Máhttá aj liehket ájggeguovdelissan giehtagirijjn sáme stráffatjadádime birra. Dát máhttá sisadnet sierra gatjålvisájt ma galggi árvustaláduvvat gå persåvnnåguoradallamijt dahki duobmo ávddåla, gå vuostasj fágájgasskasasj guoradallam dagáduvvá gå le riektáfåbmogis duobmo le vuosstájvåldedum kriminalhuvson, sisiboahthem ságastallamijn giddagisån jali vuostasj ságastallamin friddjahuksokántávrrån sebrudakstráffan. Giehtagirjen le dárbbu dagástallat

rehabiliterima ja máhtsadime sáme bájkålasjsebrudahkaj ulme dádjadusá birra. Ájggeguovddelis aktisasj barggoguoyme láhtjet dilijt sámijda máhtti liehket Sámedigge ja sáme institusjåvnnå ja suohkana.

Ávdåsvásstediddje: Justijssa- og bulkkedepartemænnta Ájgge: Bs. Sd.diedá. nr. 37 (2007-2008) tjuovvolimev "Stráffa mij doajmma"

Rijddotjoavddemrádij dájmadahka

Állo le rijddotjoavddemrádij sáme álmuk ietjasa rájaj sissjnelin. Stuoramus juogos le Lulle- ja Alle-Finnmárkon ja Nuortta-Tråmsån. Oslon ja Tråmsån li aj stuorra sáme álmuk. Rijddotjoavddemráde Nordlåndan, Nuortta-Trøndelågan, Hedmárkon ja Horda-låndan guoskaduvvi aj tiemåtihkas.

2009-gidá alluj de ásaduvvá sáme gielak sábadahthem juogos nuorttasáme guovlon (Finnmárkon ja Tråmsån).

48. doajmma **Sámegiella rijddotjoavddemrádijn**

Rijddotjoavddemrádij dájmadahka le jagen 2008 álgadam bargov ádá diehtojuohkemmaterialajt jårggålåt sáme gielajda. Dájmadagá ullme le divna sáme gielajda galggi manjenagi boahdet.

Rijddotjoavddemráde sijddabielen le diedo rijddotjoavddemráde birra nuortta- ja julevsámegiellaj. Gávnnuji aj brosjyrra nuorttasámegiellaj ja julevsámegiellaj prenttidum vaddusin, valla ilá ráddjidum válljidum åsijs. Dájmadahka le álggám bargov jårggålattjåt diehtojuohkem brosjyrrajt ja ietjå diehtojuohkemmaterialajt, ja aj ádástuhttet dav mij le sijddabielen tjåledum.

Ávdåsvásstediddje: Rijddotjoavddemrádij dájmadahka Ájgge: 2008/2009

Bulkke

Avtadagáj sáme guovdásjuovlojn vierttiji liehket bargge gæenna li dálkum ja tjålalassj jårggålím máh-

tudahka guláskuddamijs jienajn ja gáváj. Vijdábuj viertti liehket sadjihin máhtudahka girjjit tjálatjit ja sjiemájt sámegiellaj járggáittjat, ja liehket dálkkán bulkkebarggijda gudi e sámegiellav máhte. Viertti ratjádúvvat rekrutterit barggijt sáme giella ja kultuvra máhtudagájn.

49. doajmma **lenep sáme giella- ja** **kultuvrradádjadus bulkijn**

fálaldagáj baktu bulkke- ja lænnskaetáhttaj. Galggá árvustaládúvvat vuododit værmádagáv bulkke- ja lænskaetáhttaj sáme giella- ja kultuvra máhtudagájn.

Ávdásvásstediddje: Justijssa- ja bulkkedepartemænnta
Ájgge: Doajmmaplána ájggegávdda

50. doajmma **Hiebadit sáme gielajt** **elektrávnálasj prográmmajda**

Ulmmen le sáme giella galggi hiebadúvvat assjegiehtadallamprográmmajda álmuga hárráj. Sierraláhkáj le ájnassin jut vælggogisvuoda ja rievtesvuoda tjanádum stráffaássjegiehtadallamij ja ietjá oajválasjdagojda máhtta viedtjat sáme gielajda. Stuurámus sámējuogos vuoroduvvá vuostak.

Ávdásvásstediddje: Justijssa- ja bulkkedepartemænnta
Ájgge: Ij le mierreduvvam

51. doajmma **Ulmuttijt sáme duogátjijn** **Bulkeallaskávláj rekrutterim**

Bulkeallaskávláj le, ietjas guládallam- ja rekrutterimstrategija tjadá, tjalmostam ulmuttijt rekrutterit unneplágáduogátjijn, dán vuolen sáme duogátjijn. Konkrehta rekrutterimdájmajs, ma li jáhtuj biejadum, máhtta nammadit:

- Almodibmesámegiellaj sámegiellak guovlojn
- Aktisasj barggo gaskal Bulkeallaskávláj Bådådjo ássudagá ja Lulle- ja Allefinnmárko bulkkeguovlo dagátjit vájmmelis rekrutterimav. Dát sisanij i. i.

SÁME LÁHKAGIELLA

Prosjækta "sáme juridihkalasj terminologija" álgeduváj jagen 2004 Deanu suohkana háldon. Sáme æládus- guoradallamguovdásj (SEG) jádedi prosjevtav. Prosjækta ruhtaduváj Justijs-sadepartementas, Suohkan- og guovllodepartementas, Sámedikkes, Finnmárk fylkasuohkanis ja Deanu suohkanis.

Prosjækta "Sáme láhkagiella" álgeduváj jagen 2006, doarjodum Barggo- ja sebrudahttemdepartementas ja Sámedikkes. Ulmutja giellafagalasj ja juridihkalasj máhtudagáj li læhkám siegen tærmmaávdánahttembargon. Vuostasj oasen prosjevtas li dagáduvvam lissta 691 sáme juridihkalasj termaj. Deanu suohkanin le ulmmen oadtjot álles dáro-sáme báhkogirjev juridihkalasj termaj riiddolágajn vuodon. Riiddoláhka le álggon læhkám barggij danen gá dát le guovdásj láhka mij sisadná moadda juridihkalasj terma ma li bæjválasj anon. Terma biejaduvvi www.risten.no næhttabæláj manenagi gá Sáme giellalávddedgádde le termajt dáhkkidam.

diehtjuohkemtjähkanimijt j. n. á.

- Prosjækta "Rekrutterit ja Bisodit. Le sáme bulkevirgálettja tjuovvolam ja bagádallam áhttsijt ietjasa guovlojs.
- Sisiváldemnjuolgadusá Bulkeallaskávláj vaddi máhttelisvuodav sisiváldet gittan 20 prosenta áhttsijs n.g. sierra dágálasjvuodajn, jus áhttsijn li sierra máhtkuvuohta jali kvalitehta bulkkeatáhtta dárba. Dát njuolgadus máhtta aj aneduvvat áhttsijs sáme duogátjijn.

Bulkkeallaskávlá le 1993 rájes vájmmelisát barggam rekrutterit ulmutjijt etnikkalasj unneplågoduogátjijn, dáj siegen aj sáme, bulkkeåhpadussaj. Bulkke- ja lænskaetåhtajn ælla vuoge barggijt etnikkalasj duogátjijis lågåtjijt. Dåt dahká barggij rekrutterimrah-tjamusåjt gåssjelissan mihttit.

Prosjækta "Rekrutterit ja Bisodit" (2007-2008) le aktisasjprosjækta gaskal Bulkkeallaskávlá ja Bulkke-direktoråhta. Prosjækta åsadij i- i- resurssajuohkusav 30 bulkkevargålattjaj unneplågoduogátjijn, gålmas dajs sáme duogátjijn, gudi vájmmelisát barggin nuoraj hárråj åttjutjijt Bulkkeallaskávlåj bessat. Jagen 2008 bessin guokta studenta sáme duogátjijn Bulkkeallaskávlåj.

Bulkkeallaskávlá Bådådjo åssudahka ålgij 2008-tjav-tja prosjevtav gånna lij ulmmen lasedit åhttselågov sáme duogátjijn bulkkeåhpadussaj. Galggi dieh-tojuohkemtjåhkanime åsaduvvat gånna nuorra bulkkevargålattja sáme duogátjijn åjgggu diedoijt juohket sisibessamprosedyjra, åhpaduså, ja virge birra. Duodden de sjaddå bargaduvvat vájmmelisåt sãmij avijsaj, Såmi Radio ja ietjå åjggeguovddelis diehtjuohkemkanålj gåktuj. Bulkkeallaskávlå åjgggu joarkket ietjas rahtjamusåv laseditterimav vejulasj åhttsijt sáme duogátjijn persåvnålasj tjuovvolime ja lahka aktijvuodajn åjggeguovddelis bulkkeguovlojn.

Åvdåsvåstediddje: Justijssa- ja bulkkedepartemænnta
Åjgge: Tjuovvoluvvå jahkåsasj budsjehttabargon ja stivrimsågastallamijn Bulkkedirektoråhtajn

Suodjalus

52. doajmma **Diehtjuohkem vuostasjgierde-** **dievnastuså birra**

Suodjalus Suodjalimvælggogisvuohtheadåjmadagå baktu åjgggu jårggålitt brosjyjrav "Duv måhttelisvuoda vuostasjgierdedievnastusån" sámegeillaj mij såd-diduvvå gåjkajda gudi dån sihti. Brosjyjrav måhtta duodden biejaduvvat ålkket sadjihij internæhttaj pdf-håmen. Dasi duodden de sjaddå divna Sesjåvn-

nåj gåhttomijn I ja II oasen vuoseduvvat Suodjalimvælggo-gisvuohtheadåjmadagå internæhttasadåj ienep diedoijt diehti - sámegeillaj aj.

Åvdåsvåstediddje: Suodjalimvælggogisvuohtheadåjmadahka

Åjgge: 2009 jage alluj

53. doajmma **Suodjaluså hárjjidallamij** **diehtjuohkem ja almodibme**

Suodjalus åjgggu 2009 jage alluj oadtjot bielle-jahkåsasjdiehtjuohkemav ietjas oajvvedåjmaj birra aj vatteduvvå sámegeillaj dåppe gånna le luondulasj. Dinngomij almodibme gånna sámegeiela håldadus-guovllo le guoskaduvvam sjaddå aj sámegeillaj, i. i. sáme avijsaj almodit.

Åvdåsvåstediddje: Suodjaluså operatijvalasj dievnastus
Åjgge: 2009 jage alluj

Råddiduså sámegeiela adno

Råddiduså rahtjamuså sámegeiela hárråj hæhttu aj vuojnnut departementaj ietjasa sámegeiela anos. Råddiduså internæhttabielen www.regjeringen.no le sierra sáme giellavålljim fålos 2004 rájes. Åssje ma njuołgga guoski sáme ålmmuga berustimijda ja ienep nasjonålalasj biele åssje åvddånbuvteduvvi dånna, ienemusåt nuorttasámegeillaj, valla aj julev-ja oarjelsámegeillaj.

Oajvålattjaj bieles le dårbo ienebut tjalmostuhttet divna gålma sáme geiela, politihkkahåbmimin, dån-majn ja almulasj dokumentaj jårggålímij j.n.a.

54. doajmma **Ienep almodibme råddiduså** **dokumentaj sámegeillaj**

Råddidus åjgggu almodit ienep diedoijt sámegeillaj ietjas næhttabielijn, ja lasedit sámegeielak dokumentaj lågov. Råddidus åjgggu sierralåhkåj almodit ienep dokumentajt oarjel- ja julevsámegeillaj.

Sjaddá dagádum diehtotjoahkke divna diedojs ma gávnnuji oarjje- ja julevsámegeiellaj. Ráddidus ájggu aj sihkarasstet ienep systemahtalasj ádástusáv ja kvalitetadárkestimev sámegeielak næhttabielijs.

Ávdásvásstediddje: Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta

Ájgge: 2009-2014

55. doajmma **Háldadusterma**

Sáme tærmma ávdánahttem le guovdátjin máhttet bisodit ja nannit sámegeiela anov. Gájbbádussan sámegeiella máhtta aneduvvat fágalasj aktijvuodajn le jut gávnnuji fáhkaterma ja fáhlabuojkuldagá sámegeiellaj. Sáme terminologija ávdánahttem dáhpáduvvá sierralágásj prosjevtaj baktu buojkulvissaj Deanu suohkana prosjækta Sáme láhkagiella. Vijdábut de sáme terminologija barggo dáhpáduvvá ássjegiehtadallama baktu duon dán sáme institusjávnajn duola dagu Sámedikken. Ájnas oasse duodenn sáme terminologija ávdánahttemis le almulasj dokumentaj járggálibme sámegeiellaj. Sáme giellalávdegádde Sáme parlamentáralasj ráde vuolen le terminologijalistajt biedjam www.giella.org næhttabællaj.

Ulmmen le divna dokumenta majt stáhta orgána járggáli, galggi liehket giellafágallattjat dárkestuvvam ja ádå terminologija le dáhkkiiduvvam duolla instánsas. Departementan bálkki uddni moadda sierra ulmutjijt járggáallittjat lágajt, njuolgadusájt, stuorradiggediedádusájt, pressadiedádusájt jnv. Danen gå állo juridihkalasj terminologija vájllu sámegeiellaj, máhtti muhtem dájs járggáalusájs álu liehket muhtemláhkáj iehpetjieggas terminologija ano gáktuj. Dáv dilev duollitjit ájggu Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta ávdánahttet "viessodábálasj" (husnormal) sámegeielav departementaj ja jus sojtta vuollásasj orgánaj adnuj.

Ávdásvásstediddje: Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta

Ájgge: Álgeduvvá 2009

www.samit.no

ALMULASJ DÅJMADAGÁJDA ÁLKKEBUN

DAHKAT sáme bokstávajt adnuj váldátjit, sjattaj máhtudaksadje ja sierra næhttasadje sáme bokstávajda ja DT ásaduvvam – samIT – jage 2003. samIT le prosjektan organiseriduvvam læhkám Standard Norge vuollálattnan ja ruhtaduvvam Barggo- ja sebrudahttemdepartementas. Divna almulasj dájmadagá galggi máhttet aktijvuodav samITajn viehkev oattjotjit gatjálvisáj ma guoski sámegeiellaj ja DTajn.

56. doajmma **Dáhkkiidimárnik sáme** **láhka járggálimijda**

Ájggomussan le divna dokumenta majt stáhta orgána járggáli, galggi giellafágallasj dárkestuvvat ja ádå terminologija dáhkkiiduvvat duolla instánsas. Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta ájggu aj ásadit árnigav sámegeielav dárkestittjat láchka járggáalusájn ja ietjá almulasj dokumentajn, ja árnigav mij sihkarasstá lága ma li sámegeiellaj járggáluvvam aj ádástuvvi sámegeiellaj gå lága ádástuvvi.

Ávdásvásstediddje: Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta

Ájgge: 2009-2010

Sámegeiella ja DGT

Ráddidusá ulmmen le divna ávdánahttem diehtoja guládallamteknologijan (DGT) almulasj suorgen galggá universála prinsihpaj baktu hábmduvvat. Ráddidusán le ulmmen sihkarasstet jut gájkajn le máhttelisvuohhta ja arvusmahttem tenologijav ávkkit ja ádå dievnastusájt buoremus láchka.

Sáme aktijvuodan le vuostatjin sáhkkan sámegeielav adnet divna DGT aktijvuodajn, dsj. sáme namá galggi

máhttet duolla tjáleduvvat almulasj registerijn, ja vaj prográmma ávddánahteduvvi ma sámegiela doarjju. Sihkarasstet ádå teknologijaj bessat sámegiela gijda aj le stuorra ávkken sebrudakossálasstemij, ja sámegiela ávddánahttemij. Almulasj suorgen le tjelgga vásstádus lahtjet nav vaj duot dát DGT- ja næhttadievnastusá e buvte ádå hieredusájt.

Sámij gielajn tjoahkkáj li 15 sierra bokstáva duodden ieme bokstávajda angloamerikának systemmaj. Dájt manemus jagijt le láhkám buorre ávddánahttem mij gullu sámegiela bokstávajda DGTan. Sámegiella le dal hiebadum sierra válljimin ienemus anedum operatijvvasystemajn.

57. doajmma **Sámegiella almulasj registerijn –** **gájjbádusá stáhta etáhtajda**

Sáme giellajuohkusij le ájnassin jut aj tjálasaj sámegiella máhtta aneduvvat riehta ja duolla sebrudagán. Sámegiela állesadnuj dárbahuvvá muhtem sierra bokstávaj adnet ma e dárogielan ja ádådárogielan gávnnu. Då oabmá sap registerijn ælla dákkár bokstáva, juoga mij dagáj nav vaj duov dáv sierra konverterimijt ietjá bokstávajda ma máhttim systemmaj registreriduvvat. Dábálatjtat sihta dát ierit ietján guoskát Brønnøysundregisterijda, Álmmukregisterij, Stáhta kárttadåjmadahkaj (Norgesglasset:ij), Primus:ij, Askeladden:ij ja VBA:aj. Dát sihta javllat sámegiela álmuk ja vidnudagá sámegiela namájn e máhte ietjas namáv ja adressav oattjo registreridum duolla registerijn. Ráddidusá mielas le dát vuorbedis dilev mij hæhttu duolliduvvat.

Standardiserimráde, mij le rádevadde orgádna Ádåstuhthem- ja háldadusdepartemænttaj (ÁHD) ássij ma guoski DGT- ássijda, le giehtadallam bokstávaj adnemav almulasj háldadusán. Ietjas árvvalusán, mij dálla le giehtadallama vuolen ÁHD:an, oajvvaduvvá adnegoahtet bokstávajtjoahkkev ISO/IEC 10646 representeriduvvam UTF-8:ajn almulasj næhttasajijn ja almulasj registerijn. Dán bokstávajtjoahkken le vijdát adno ja ij dássju gábtjo sámegiela dárbajt, valla aj tevstalasj representerimav ieneplogájs værálda gielajs. Teknikalattjat sihta dát válljim vaddet álles

tjoavddusav tevstalasj representasjávnnáj gájkka adnosuorgijn majn uddni ij le álles tjávda.

Almulasj næhttabielijda le vuojnunagá viehka álkke álgget UTF-8:ajn, valla ávddåla manemus konklusjávnná dagáduvvá viertti vájkkudusanályjssa tjadáduvvat sihkarasstet vaj e vuojnedihkes gásjelisvuoda ide.

Daj nanos tjanástagáj siváj diehti ma guoski dálásj registerijda, le dárbulasj jiermmás sirddemárnigijs ja dággålasj vuogijda dákkár málssomijt tjadádittjat. Dajnas gá moadda berustiddje le guoskaduvvam dáv málssomis. Vájkkudusanályjssa le plánidum tjadáduvvat 2009-gidá.

Ráddidus sihta adnegoahtet bokstávajtjoahkkev ISO/IEC 10646 representeridum UTF-8:ajn almulasj næhttasajijn ja almulasj registerijn, valla hæhttu árvustallat gáktu dát galgga dagáduvvat ja makkár málssomárniga galggi doajmmat.

Ávdåsvásstediddje: Ádåstuhthem- ja háldadusdepartemænttaj

Ájgge: Doajmmaaplána doajmmaájge

Giellateknologija

Giellateknologija le diedagasskasasj disiplijnna mij dáhtáprográmmajt ávddánahtta análiseritjit ja genereritjit ulmuttij gielajt, buojkulvissaj dáro- ja lí sámegiela. Giellateknologija juogeduvvá dábalattjat guovte oajvveoassáj, dáhtálingvistihkkaj ja ságástimteknologijaj.

Dáhtálingvistihkka dárkkelit barggá ienemusát tjálasaj tevstaj análiserit, duola dagu ráhpat vijdes áhtsámháhttelisvuodajt Internehtan ja automáhtalasj járggálimijda. Ságástimteknologija le vas dáhtágiehtadallam ulmuttij sáhkadallamis, dsj. sieraláhkáj ságastimev dábdát ja ságastimsyntessa. Ságastibme le átsádallamij baktu vuojnnet dábmális vuohke diedojt ávddånbutket. Ságastimprográmma máhtta vaddet ulmuttijda láhkám- ja tjállemgássjelisvuodaj tjoavddagav duon dán tevstajda, fáhkagirijjs avijsajda. Sámedigge le guoradallam jus máhttelisvuoda li ávddánahttet ságastimsyntesav sámegiela.

Ságastimsyntessa galggá aneduvvat dagu duoddevædtsak aktan dábálasj korrektuvrraprográmmaj. Átsådallama vuosedi ságastimsyntessa doarjju lãhkãm- ja tjållemprosessav. Duodden máhtta ságastimsyntessa aneduvvat vuodon ávddãnahtãtjãt ádãájggãsasj dievnastusfãlaldagãv moatten suorgen.

58. doajmma **Sãme njuolgatjãllemvædtsak**

Sãmedigge le 2004 rãjes tjadãdam prosjevtav (Divvom) ávddãnahttet sãme korrekturprogrãmmav elektronãvnãlasj tækstãgiehtadallamij. Progrãmma le navku ja máhtta viedtjaduvvat internehtas. Bãrggo-

GIELATEKNO

Sãme giellateknologija guovdãtjin Trãmsã universitehtan le ulmmen dahkat grammatihkavuoduk giellateknologijav sãme ja ietjã nuorttalij gielajda, d.d. tækstãprosesserimprogrãmmaj, pedagogãlasj, digitãla bãhkogirijit ja syntehtãlasj sãgastimev. Prosjevtã sijdda-bielijn gãvnnuji dãlla grammãhtãlasj analyjsãprogrãmmaj nuortta-, julev, oarjjel-, anãr-, gãlldã- ja gielda-sãmegiellaj. Duodden gãvnnuji pedagogãlasj progrãmma ja bãhkogirje nuorttasãmegiellaj.

ja sebrudahttemdepartemãnntã, Mãhttodepartemãnntã ja Sãmedigge ruhtadi prosjevtav «Divvom 2», mij sihke galggã ajmon anedit ja doajmmagãeht-tjalimev jãdedit stãvimdãrkestimev nuortta- ja julevsãmegiellaj, ja ávddãnahttet stãvimdãrkestimev oarjjelsãmegiellaj. Prosjãkta mannã 3 jãge, ja ulmmen le oarjjelsãme stãvimdãrkestibme galggã gãrvãsin avddãla 2010 lãhpan.

Ávdãsvãsstediddje: Mãhttodepartemãnntã, Bãrggo- ja sebrudahttemdepartemãnntã ja Sãmedigge
Ájgge: 2010

Sãmedigge le álgadam sãgastallat boahhteãjge Divvom-prosjevtã doajmmaorganiserimav. Giela aktelãttjãt ávddãnahtti i. i. terminologijããvddãnahttemijn mij aktelãttjãt dãhpãduvvã, ja de le ájnas jut aktelãttjãt giellavædtsãgãv ádãstuhttet ja ávdãnahttet. Versjãvnnããdãstuhttemã aj progrãmmãbuvtãdiddjijn buktã dãrbov vijdãduj ávddãnahttemãv ja ádãstuhttemãv njuolgatjãllemvædtsãgijs.

Sãme bãhkogirje

Uddni le stuorra vãdne sãme bãhkogirijis, sierlãhkãj julev- ja oarjjelsãmegiellaj. Bãhkogirijj vãnesvuohã máhtta liehket hieredissan gielaj ávdãnãibmãj. Buojkulvissãj máhtti avtagielak sãme bãhkogirje liehket ájnas vædtsãgin jut sãmegiella galggã doajmmãt metagiellan, dsj. giellan mij tjielggi mij juoga le. E ga gãvnnu bãhkogirje dagãdum sierra dãrogielãgijda gudi sihti oahppat nuorttasãmegielãv, jalik sãme-dãro bãhkogirje ma tjielggiji sãme bãgoj adnemãv dãrogielãk addnijda.

59. doajmma **Sãme bãhkogirijj guoradallã ja ávddãnahttem**

Bãrggo- ja sebrudahttemdepartemãnntã ájggũ ásãdit juohkusãv mij galggã guoradallãt makkãr bãhkogirje gãvnnuji nuorttasãmegiellaj, julevsãmegiellaj, ja oarjjelsãmegiellaj ja buktet oãjvvãdusãv dãjmaida nãnnitjãt vijdãbuã bargov sãme bãhkogirijj. Sãmedigge gãhtjoduvvã juohkusij oassãlasstet.

Ávdãsvãsstediddje: Bãrggo- ja sebrudahttemdepartemãnntã
Ájgge: 2009-2010

vuejnedh oaidnit gæhttjat

GÆHTTJAT:

Sámegiela tjalmostahttet almulasj sajijn

Sáme gielajt nannitjit viesso kultuvrraguodde gielan le dárbbbo sámegiela ienebut tjalmostahttet almulasj sajijn. Dat jut Vuona álmuk ienemusláhkáj iejvvi sámegiela almulasj sajijn le ájnas gielaj dáseve aledittjat sebrudagán. Dát laset ájnegas ulmutja diedulasjuodav sámegiela li ájnas oasse nasjonála kultuvralasj vidjurijs. Vijdábut det sjaddá vájkkudit buorreláhkáj guottojda ja berustimijda sámegiela sebrudagán ábbálettjat. Dájt maŋemus jagijt le sámegiella ienebut gá ávddála sjaddam oassen kultuvrragávás Vuonan. Sáme filma, sámegiela artista ja sámegiela festivála lasedi aj ienebut berustimev sámegiela sebrudagán.

Sáme gielaj tjalmostibme le aj ájnas nannitjit gielalasj ja kultuvralasj iesjdábdov. Dán aktivuodan le edesik ájnassin sámegiela moattegerdakuohta sjaddá ienebut tjalmostuvvat almulasj sajijn, nav vaj sihke nuorttasámegiela, julevsámegiela ja oarjjelsámegiela máhtti iejvvi ietjas agielav ienemus máhttelis aktivuodajn. Mánájoahtse rápportan “Rievtesvuoda oassástemij sámegiela mánája ja nuoraja” ávddábbukti nuora jut giella le mierrediddje oasse vattáttit jasska iesjdábdov – ja vaj állokmedia ilá bináv gaskosti ássijit ma gulluji sámegiela nuoraja.

Nannusap sámegiela tjalmostibme almulasj sajijn máhtta lasedit berustimev ja dárbov gielav ruoptot válldet, jali gielav dievnnut ja ávddánahttet. Ájnas arvusmahttem oassen sámegiela bájkálasj sebrudagáda máhtta aj liehket barggat nannit sámegiela guovlojn. Sáme girjálásjuodan, sámegiela teáhterijn ja sámegiela filmajn le ájnas sadje gielalasj dábdámij ja diedulasjuohtaj giela gáktuj. Sáme girjálásjuohta máhtta vijdábuj liehket ájnas oassen ávddánahttemin buorre sámegiela giellaanov, ávddánahttemin ájnegas láhkke sámegiela láhkamtjehpudagáv, ja ávddánahttemin láhkke dábdástallamav gielajn.

- Láhtjet nav vaj sámegiela saje ásaduvvi ja nanniduvvi.
- Láhtjet dilev sámegiela TV ja radio sáddagáda sámegiellaj
- Láhtjet dilev ávddánahtátjit sámegiela avijsajit ja avijsabiellaj julev- ja oarjjelsámegiellaj
- Ávddánbuktet sámegiela gielav sámegiela galbbima tjalmostimij almulasj tsiehkadusájn ja bájkkenamáj baktu
- Lasedit sámegiela girjálásjuoda sadjihimev almulasj bibliotekajn riikkav miehtáj
- Nannit teáhterav, filmajt, girjálásjuodav ja almmudakdájmajt nuortta-, julev- ja oarjjelsámegiellaj
- Láhtjet dilev webba diehtjoahkemdievnastusaj sámegiellaj ja sámegiela birra
- Sihkarasstet sámegiela tevstajit sadjihin internehtan

Sáme bájkkenamá ja sámegiela galbbim

Sáme bájkkenamájt galbajn adnet (bájkkenam-magalbajn ja rahtevuosedimgalbajn) le ájnassin sámegiela ja sámegiela ávdánbuktet. Dat mij le mierreidme sámegiela galbba galggá, le jus bájkkenamma aneduvvá ulmutjijs dan bájken. Láhka ij sirri namájt sámegiela háldadusguovlo álggolin jali sissnelin.

Fylkadikkij álgadimij maŋŋela li bohtám guovtegiela namá (dáro ja sámegiela) Tråmsån ja Finnmárkon. Guovlolasj stáhta orgána dán fylkajn galggi ietjasa logojn, girrijn ja galbbimijn ávdánbohtet námaj goappátij giellaj. Dát gullu aj rahtegalbbimijn fylkarájajn. Fylkaálmma le oadtjum oatsodit dát ajtu dagáduvvá.

Bájkkenamáláhka galggá sihkarasstet sámegiela bájkkenamájt nasjonalasj láhkatjoahkke ja rijkagasskasasj sjehtadusáj ja konvensjávnaáj gáktuj. Sáme namma galggá agev ávdán tjuodtjot galbajn bájkin sámegiela háldadusguovlo sissnelin. Stáhta rahtedájmada guovlokántávra le ávdásvástádus mierreid rijkaj- ja fylkagæjnoj gálbbit, maŋŋe suohkanijn le ávdásvástádus mierreid gálbbit suohkanrahtij (galbbimoajvålasj). Galbbimoajvålasj máhtta válljit sámegiela namma galggá tjuodtjot vuostatjin galbajn aj guovlojn ma ælla háldadusguovlon oassen.

Sáme bájkkenamá ma aneduvvi ulmutjijs gudi stuovvåsin åro bájken, jali le ælådusáj baktu dånku tjanåstaga, galggi dábålattjat adnet dav mij le almulasj galbajn, kårtajn jnv, (9.S), Bájkkenamma le gájbbeduvvam anåtjit ietjasa dånmas, dat sihta javllat almulasj orgána ietja li ávdåsvåstediddje jut lånka dieveduvvá ietjasa ávdåsvåstådusuoŋen.

Måhttelis le gujddit mierreidme sámegiela bájkkenamå adnema vånsvuodas. Gujddimus såddiduvvá Kulturrå- ja girkkodepartemåntaj.

Bájkkenamåkonsulenta sámegiela bájkkenamåjda Bájkkenamålåga 11.S vaddå Såmediggåj fåbmo-gisvuodav nammadit sámegiela bájkkenamma konsulentajt. Såmedigge oadtju moadda gatjålviså sámegiela

bájkkenamåj ano birra. Bájkkenamåbarggo Såmedikke nammadievnauståsn le vuostatjin namåjda rádijt vaddet tållemvuohkåj. Maŋnagi gå sámegiela le ienebut ja inebut almulasj aktijvuodajn adnuj bohtám, le aj gatjålviså lassånem. Divna mierreidme bájkkenamå tåleduvvi dånåbåssaj Guovdåsj bájkkenamåregisterij mij Ståhta kårtadåjmadagas dånmaduvvá.

Såmedikke háldaduså barggo le i. i. gårvedit namåssjijt bájkkenamåkonsulentajda ja viehkedit bájkkenamåjda duogåsjdiedojt viedtjat.

Gå bájkkenamå tållemvuohke le mierreiduvvam låga milta ja Guovdåsj bájkkenamåregisterij tåledum, galggå tållemvuohke aneduvvat divna almulasj orgånasj, selskåhpjis ma ållåsit li almulasj æjgon, ja oahpponævojn majt skåvlån galggi aneduvvat.

Æjvvalimsaje

Månåjn ja nuorajn le dårbo sámegiela praktiserit

MIJ DAGÅDUVVÅ ÅVDDÅLA RAHTE SÅMEGIELLAJ GALBBIDUVVÅ?

Jus galggå sámegiela bájkkenamåj galbbit hættu bájkkenamma liehket dånkkidum ja registreridme Guovdåsj bájkkenamåregisterin. Dånkår galbbim le berustahtek sámegiela háldadusguovlos.

Dåbålattjat ålggå prosessa gå suohkana, organisåsvåna jali privåttaulmutja aktijvuodav válldi galbbimoajvålattjajn. Galbbimoajvålasj bájkkenamå kvalitehtav dånkkestahtta Ståhta kårtadåjmadagåjn ávdåla galba diŋngujuvvi ja biejaduvvi dånålasj lånkåj. Dånålasj bájkkenamågalbbimav måså Ståhta rahtadåjmadahka, mij gullu galbbimijda rijkaj- ja fylkarahtijn, de dat måsveduvvá fylkasuohkanisj/suohkanisj.

friddjaángen. Bájkálasj æjvvalimsaje li ájnasa arvus- máhtátjit sosiála, kultuvrra ja sámegiela dájmajt. Suohkanijn le da majn le ávdásvásstádus láhtjájtit sajijt ja æjvvalimsajijt bájkálattjat, valla aj luovvoj organisásvávná ratjásti ednagit ietjasa bargo baktu. Gájkienemus sajijn le dárbulasj infrastruktuvrra jus ulmusj sihtá ásadit dájmajt ma sámegiela anov ávdedi.

Sámedigge juollot doarjjagijt prosjevtajda ma bukti æjvvalimsajijt ávdđanahthemav sáme mánájda ja

MIJ GALGGÁ DÁHPÁDUVVAT SÁME

BÁJKKENAMÁV MIERREDUVVAT OADTJOT?

Soames nammaássjev *bajet* ja sáddi dáv mierredimorgádnaj, dsj. suohkanij, fylkasuohkanij jali Stáhta kárttadájmadahkaj (5.§).

Mierredimorgádna gárvet ássjev ja sáddi dáv sáme nammakonsulønntaj, guhti vaddá baddásasj árvvalusáv. *Bájkkenammadienvastus* sáddi ássjev vijdábut suohkanij guládussaj.

Suohkan dahka nav vaj divna majn le guládusriektá oadtju javllamusáv buktet, ja sáddi dáv ruopptot bájkkenamma-dievnastussaj loahppa árvvalussaj. *Bájkkenammadienvastus* sáddi ássjev vijdábut mierredimorgádnaj mij mierret.

Mierredimorgádna sáddi vijdábut suohkanij, mij mærrádusáv almot (7.§). Mierredimorgádna sáddi aj mærrádusáv bájkkenammadienvastussaj, ja ietjá almulasj orgánajda ma namáv galggi dienastusánis adnet, ja Guovdásj bájkkenamregisterij.

nuorajda, dájmajda ja prosjevtajda ma mánáj bajássjaddamdilev ávdedi, ja danen le stuorra ávkken gielav nannitjit ja ælládittjat.

60. doajmma

Sámegiela æjvvalimsaje mánájda ja nuorajda

“Giella-sadje-prosjevtaj” ávdđanlápptima diehti ájggu Mánáj- ja dássádusdepartemænnta ja Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta aktisasj barguon Sámedikkijn ásadit konferánsav giellasajij kultuvrra- ja asstoájgesuorgen. Tjalmostahthemássjen le gáktu bájkálasj resursa ja dájma máhtti aneduvvat ásadittjat æjvvalimsajijt mánájda ja nuorajda gánná máhtti asstoájgeberustimijt ja dájmajt aktidit sámegiela praktiserimijn. Asstoájggesajev giellasajen guoradallama duogátijn ávdđanbuktet konferánsan dagu buorre buojkulvissan ietjá prosjevtajda. Konferánsa sjaddá aj tjalmostuhttet makkár ájggomusá ja dárbo mánáj ja nuorajn li sámegiela nannitjit asstoájggefálaldagáj baktu. Konferánsa dahká de vuodov vijdábut bargguj dán suorgen.

Ávdásvásstedidde: Mánáj- ja dássádusdepartemænnta aktisattjat da departementaj ma guoskaduvvi Ájgge: 2009-2012

Internæhtta

Internehta sjaddama baktu le ádá saje ja máhttelisvuoda unneplågogielajda boahám. Tevsta, jiednabeskudisá, videobeskudisá ja næhtta oahpovædtsaga sámegiellaj (ja ietjá unneplågogielajda) le álkket sadjihin. Internehta baktu máhtta ulmusj

FRIDDJAFONNDAÁRNIK

le mánáj ja nuoraj hárráj, ja ulmmen le árvusmahttet kultuvrradájmajda bájkálasj dásen. Ruhtajuollodime dáhpáduvvi gálmå paraplyorganisasjvávná baktu. Landsrådet for Norges barne- og ungdomsorganisasjoner, Norsk musikkråd ja Norsk teaterråd.

Mánáj- ja nuorajorganisasjvávná ja juohkusa ma li ienep luovvasin organiseriuvvam máhtti áhtsát doarjjagav dájmajda mánájda ja nuorajda “Frifond” árniga baktu.

oahppat ádå gielajt akta beri goassa ja akta beri gånna.

Wikipedia prosjevta baktu gávnna dálla ulmusj

NUORAI SIIDA

Várdobáiki sáme guovdásj ásat dájmajt sáme nuorajda márkkosáme guovlon – Nuoraid Siida. Dát le bájkke gånna sáme nuora máhtti æjv-valit. Ulmmen le fállat sáme nuorajda dájmajt majt sij ietja berusti, ja sæmmibuohhta vaddet buorre dilev sáme gielav ja kultuvrav bisodittjat ja ávdđánahtátjit. Nuoraid Siida fálla aj duodjekurasajt lahka aktisasjburgujn Skáne joark-kaskávlájn.

internæhttavuodok leksikávnáv moatten unneplågo gielaj badjel. Dát fáldaldahka le luovvoj bargoj vuodonna. Duot mihtos Facebook fáldaldahka gávnnu dálla walijsa-giellaj. Duodden gávnnuji moadda báhkogirje unneplågo gielajda Wiktionary-prosjevta baktu. Dát le suorggen Wikipedias gånna báhkolista dagáduvvi luovvojborggijs.

Mij le aktisattjat dáj fáldaldagáj gaskan, le gå li ienemusát addnij duogen. Ij le sidot stáhtta galggá doajmmelis rollan mij gullu sisadnuj internehtan. Sámeielak addne viertti liehket diedulattja máhttelisvuodajda majt internæhtta ja duot dát fáldaldahka vaddá sámeielav ávdđánahtátjit. Vijdábuj máhtta addne doajmmat ienedittjat sámeielak tevstajt duon dán internæhttafáldaldagán.

Internehttavuodok giellasaje máhtti liehket ájnas guládallamsaje – saje majt máná ja nuora dábddi ja gånna li sijdan ja majt bæjvålattjat adni, gånna máhtti sámeieliellaj guládallat, ja dajnas ietja vájmmelisát gielav adnet. Moatten næhttasajijn máhtta bloggít, ja tjálatjit ja sáddit sisi gatjálvisájt ja kommenterit sámeieliellaj.

Nordlánda fylkasuohkan le moatten jagen stuorra ávdásvástádusáv váldám almulasj diehtjuohkemis nuorajda. www.infonuorra.no le diehtjuohkemfáldaldahka sáme nuorajda. Sámedigge, Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta ja Mánáj- ja sássádusdepartemænnta le juollodam ruhtadoarjjagijt dallutjis gå Infonuorra ásaduváj 2004.

Nordlánda fylkasuohkan, fylkesbibliotekha baktu dájmat aj næhttasajev www.skrivebua.no. Næhttasadje vaddá mánájda ja nuorajda gaskal 10 ja 20 jage máhttelisvuodajt ietjasa tevstajt sisi sáddit. Dán næhttabielen le aj *Sáme "skrivebua"* ásaduvvam.

Nordlánda fylkasuohkan dájmat ruhtadoarjjagijn Varresvuodadirektoráhtas aj gatjálvisbielev "Klara Klok", www.klara-klok.no. Næhttasaje dievnastusá li sihke dáro- ja sámeieliellaj.

www.diggi.no le næhttasadje nuorra ulmutjijda gudi sihti ienebuov oahppat Sámedikke ja sámepolitihka birra Vuostatjijn galggá jáksát nuorajt jienas-timálldarin, ja iehtjádijit gejn le dárbbu vuodo diedojs politihkalasj vuogádusá birra.

Media

NRK Sámi Radio ádásfáldaldahka radion sisadná guokta sáddaga julevsámeieliellaj ja oarjelsámeieliellaj vahkkuj. Jagen 2007 sjaddin bájkálasjkántávra Divtasvuonan ja Snåasán nannidum avtajn journalistajn goabbák, juoga mij le buktám ienep sisano ja geográfalasj valjesvuodav sáme ádássáddagijda radion ja tv:an. Virge sirdeduvvin Oajvveredaksjávnnás Kárásjágås. Televisjávnná oase Snåasás ja Divtasvuonas dagáduvvi oarjje- ja julevsámeieliellaj. Da guokta sáme giellasuorge sjaddi de gullut vahkkusattjat rijkavijddusasj televisjávnnán NRK1an.

NRKa le álggám televisjávnnásáddagij sáme nuorajda, gáhtjoduvvam Izu. NRK Sámi Radio sáddij 5 prográmma jagen 2008, ja pláni 10 ádå prográmma 2009 jage alluj. Nuoraj prográmma sáddiduvvi NRK3án ja vihpi 20 minuhta. Izu le sáme nuorajda ájádaldum mij juo sisadná radiosáddagijt ja ietjas næhttabielelev. Sámedigge le huoman tsuojggim jut divna guovlo e oadtjo sisi NRK3áv. Sámedigge le aj

tsuojggim udnásj fálaldahka mediájn ij le dudálasj dilen oarjjel- ja julevsámeigiellaj.

Nuortta-Sállto avijsan li uddni julevsáme avijssabiele. Dan bálttá gá julevsáme álmuk máhttá ietjasa gielaj ádásijt lãhkãt, le aj ájnassin gá sámeigiella ja sámij sadje bájkálasj sebrudagán ávddãnbohtã bájkálasj-avijsan.

YOUTUBE JULEVSÁMEIGIELLAJ le gæht-tjalimprosjækta gãnnã máhttã videosãd-dagij internehtan ja edna oassãlasstemij baktu dahkat iehpeformãlãlasj ja interaktijvalasj sajev julevsámeigiella hárrãj. Redaksjãvnãn galggi liehket nuorra sámeigielak bájkãlasj nuora journalistasj åtsãdallamij. Prosjækta le ruhtaduvvam Nordlãnda fylkasuohkanis, Sámedikkes, STH-fãndas ja Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta. Gæhttjalimprosjækta galggã tjadãduvvat vahkkusasj web-TV-sãdda-gijt ragãtmãno 2009 rãjes.

61. doajmma **Sáme avijsa – ienep adno** **julevsáme- ja oarjjelsámeigielas**

Sámeigielak avijsajn le ájnas sadje bisodittjat ja nan-nitjit sáme gielajt, i. i. oahpponævvon skãvlãn.

Pressadoarjja sáme avijsajda, mij 335. kap 75. pãsta baktu Kultuvrra- ja girkkodepartementa budsjehtan juolloduvvã, galggã divãdit sierrãmãvsojt tjanãdum sámeigiella avijssaãlgusvaddemij. Doarjja laseduvãj 5 mill. krãvnãjn jagen 2008 ja vil 3 mill. krãvnãjn jagen 2009.

Lãhkatjãllusa juollodittjat pressadoarjjagav sáme avijsajda rievdaduvãj 2008 jagen. Rievdadussan lij ierit ietjãn muhtem stuorãp oasse doarjjagis juogeduvvã n. g. "variãbel doarjja" mij ållãsit mannã sáme avijsajda. Vijdãbuj de sjattaj årnik doarjjagij avijssabielij buvtadibmãj julevsámeigiellaj dãrogielak

avijsajn vijdeduvvam aj oarjjelsámeigiella avijssabielij-da.

Konsultasjãvnãjn Sámedikkijn le departemænnta ålggãm guoradallat gãktu doarjjaårnik ienebut máhttã arvusmahttet divna sáme tjãllemgielajt anãtjit. Dãn aktijvuodan sihtã departemænnta aj árvustãllat dãrbov doarjja årnisgã åsadittjat avijssafãlaldagãjt sámeigiellaj.

Åvdãsvãstediddje: Kultuvrra-ja girkkodepartemænnta
Åjgge: 2009

62. doajmma **Snãsningen avijsa:** **Avijssabiele oarjjelsámeigiellaj**

Snãasen tjiehte le jage 2008 rãjes sámeigiella hãl-dadusguovlon. Suohkan le dan aktijvuodan åsadam prosjevtav "Gielem Nastedh". Prosjevta oajvveulmme le tjãlmostahttet ja ællãdahttet oarjjelsáme gielav ja kultuvrav, ja åvdedit guovtegielakvuodav Snãasãn ja Nuortta-Trøndelãgan. Dãt le vuojnnet buktemin vãjmmelis ja vijddãt oarjjelsámeigiella anov, ja ienep oarjjelsámeigiella anov almulasj aktijvuodajn.

Vuostasj åjgijt sjaddã media liehket stuorra árvvon diehtjuohkemij Snãasãv guovtegielak suohkanin. Åtsãdallama nuorttasáme guovlos vuosedã avijsajn le stuorra árvvon giellaãhpadusãn. Ienep sáme giella ja kultuvrrããvddãnbohtema tjãlmostahttem almulasj sebrudagãn máhttã buktet ienep oarjjelsámeigiella anov, ja bargov guottoj ja diedulasjuoda birra oarjjelsáme giella ja kultuvra gãktuj.

Snãsningen avijsa åjgge 2009-giese rãjes ålgget prosjevtav avijssabielij oarjjelsámeigiellaj ja ienep tjãllusijt oarjjelsáme vidjurij birra. Dãt sahkã nav vaj avijsa máhttã oadtjot ruhtadoarjjagav pressadoarj-jaga sáme avijsajda pãstas 2010 rãjes. Barggo-ja sebrudahttemdepartemænnta doarjju prosjevtav 2009 jage.

Åvdãsvãstediddje: Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta
Åjgge: 2009

63. doajmma Oarjjelsáme mediaguovdásj

Sámedigge ájggu álgadit prosjevtajn guoradallat makkár máhttelisvuoda gávnnuži ávddánahtátjit mediafálaldagáv oarjjelsámegeiellaj.

Ávdásvástediddje: Sámedigge
Ájgge: 2009

Kultuvrra – filmma, teáhter, girjálásjuohta, bibliotekka

Filmma

Vuona filmapolitihkka galggá dahkat nav vaj bisot ja ávddánahtá sáme kultuvrav. Stáhta ruhtadoarjaga filmmabuvtadibmáj le ájnas vájkkudimnævvon shkardit vaj gæhttje oadtju buorre filmmafálaldagáv ietjasa giellaj, ietjasa kultuvra tjanástagáj. Dát aj guoská sæmme láhkáj sáme filmajda gå dáro filmajda. Duodden buktet sáme filmajda ávddánahttemav ja buvtadimev, le sáme filmaj gaskostibme ja rahtjamusá mánáj ja nuoraj gáktuj vuorodum suorge.

Plána li ásadit rijkajgasskasasj sáme filmmaguovdátjav Guovdageaidnuj. Ráddidus vuojnná dakkár filmmaguovdátja ásadimev buorren, gå máhtá buktet ajn vil ienep rahtjamusáv sáme filmaj hárráj. Danen gå sáme álmuk iesj galggá máhttet ietjas kultuvrrapolitihkav stivrrit sáme sebrudagán, de le sáme teáhter, girjálásjuoda, almmudagáj ja bibliotekhaj árniga háldadibme Sámediggáj biejadum.

GUOVDAGEAINNU STUOJME JA OFELAŠ FILMA (goappátja regiseridum Nils Gaupas) vaddi histárlasj ja árbbedábálasj gáváv sáme kultuvras ja li stuorra árvvon sáme gielav tjalmostimen. Filmajt li læhkám állo gæhttje Vuonan ja álggorijkajn. Filma li aj vuojttám vuona ja álggorijkak vuojtojt.

Teáhter

Beaivváš Sámi Teáhter le nasjonálasj institusjávnná mij fállá vijdes teáhterfálaldagájt vuostatjin sáme gæhthtjijda Vuonan, valla manná aj sáme guovlojn ráddnárjijkajn. Teáhter le ájnna profejonálasj institusjávnná Vuonan sámegeiella siednagiellan. Háldadus ávdásvástádus an Beaivváš Sámi Teáhteris le Sámedikke vástádus Kultuvrra- ja girkkodepartementa rámmadoarjjaga háldadime baktu.

Ásaduvvam sáme teáhterijn le ájnas doajmma mij gullu sámegeiellaj. Teáhtera li saje sámegeielav anátjit ja tjalmostahtátjit. Moadda klassihkalasj teáhtera d. d. Hamlet járggáluvvá sámegeiellaj, ja buvtaduvvi moadda ádá sámegeiellaj. Amátørrateáhterdájma, sierraláhkáj sáme mánájda ja nuorajda, bukti ienep sajijt mánáj ja nuoraj sámegeiela adnuj.

Áarjelhsaemien Teatere/Sydsamisk teater le ájnas nannitjit oarjjelsáme kultuvrav, gielav, identitehtav ja iesjdåbdov. Teáhter le 2006 rájes oadtjum stuoves doajmmadoarjjagav Sámedikke budsjehta baktu. Bargaduvvá aj teáhter galggá sihkarsteduvvat ienep doarjjagav ietja doajmmaj oarjjelsáme fylkasuohkani aktisasj barggosjehtadusá baktu.

Bibliotekka

Ulmmen le sihke vuona oajválattjaj ja Sámedikke bieles, sihkarasstet buorre bibliotekkkafálaldagáv sáme álmugij. Uddni le Sámedikken dát badjásasj ávdásvástádus nannit ja ávddánahttet bibliotekkkafálaldagáv sáme álmugij, madin vuona oajválattjajn le ávdásvástádus rámmaj sissrjelin ábbálasj nasjonálasj bibliotekkkapolitihkka sihkarasstá buorre bibliotekkkafálaldagáv divna juohkusijda. Kultuvrra- ja girkkodepartemænnta ájggu ávddánbuktet stuorradiggediedádusáv bibliotekka birra jagen 2009. Departemænnta ájggu, aktisattjat Sámedikkijn, árvustallat sáme bibliotekkkagatjálvisájt dán diedádusbargon.

Girjálásjuohta

Ruhtadoarjja sáme girjálásjuohtaj vatteduvvá Sámedikkes. Duodden girjálásjuoda juollodimes ávddánahtátjit sáme girjálásjuoda doarjjaárnigij, háldat Sámedigge ietjas sierra doarjjaárnigav almmudagájda mij ienemusát manná sámegeiellaj girjijt

SÁME VAHKKO TRÅMSÅN

Sámeálmukbiejve aktijvuodan guovvamáno

6. b. 2009 ásaduváj sáme vahkko Tråmsån.

Prográmma álgij seminárajn sáme giela,

teknologija ja ášástuhttema birra Tråmså

universitehtan. Vahko alluj sjaddin ásaduvvat

bielletijmmasasj drop-in kursa sáme gielan

bibliotehkan. Vijdábuj vahkko fála j i. i. sáme

girjålasvuoda ávdånbuktemav, vuosádusájt

sáme dájddárijs, sáme biebbmokursajt, sáme

teáhterijt, sáme subtsastallammuttojt mánájda

ja sáme-dáro jubmeldievnastusáv.

álgusvaddet. Oajvveulmmen árnigijn le sihkarasstet
lasse buvtadimev ja anov sáme girjålasjvuodas ja
badjen anedit sáme almmudakæladussuorgev.

64. doajmma

Sáme girjålasjvuoda oasstemárnik

Ulmmen sierra oasstemárnigijn sáme girjålasjvuodan
le arvusmahttet sáme girjålasjvuoha sjaddá ienep
sadjihin, ja sihkarasstet nav vaj nuoges sáme girje
buorre kvalitehtajn álgusbáhti. Dájddasjiehtadusájn
Sámedikke ja Sáme dájddárijihto gaskal jage 2009
hárráj guorrasin bieles nammadit barggojuohkusav
gálmájn ájrrasijn mij galggá árnigav gæhttjat mij sih-
karasstá vaj sáme tjáppagirjålasjvuoha ja musihkka/
juojgos le sadjihin ja álgusboahotá. Barggojuogos
nammaduvvá guovtijn ájrrasijn dájddárlihtos ja akta
Sámedikkes. Sámedigge le álgadam bargov guo-
radallat sáme tjáppagirjålasjvuoda ja musihka/juojg-
gusa oasstemárnigav.

Ávdåsvásstediddje. Sámedigge

Ájgge: Guoradallam galggá gárves 2009 låhpa

dotkeme

dutkan

dutkan

DÁRBO DUTKAMIS JA MÁHTUDAKÁVD-DÁNAHTTEMIS

Sáme giela li vuostatjin ávdánahtedum njálmálat-tjat buolvas buolvvaj. Sáme gielaj ávdánahttem tjállemgiellan le ájge gáktuj ádá. Gá sámegiela galggi máhttet aneduvvat moatten gielladomenajn sihke tjálasj giellan ja njálmálasj giellan de le dárbo ávdánahttet terminologijav nuorttasáme-, julevsáme- ja oarjjelsámegiellaj. Sáme gielaj dutkam le ájnas gielaj vijdábuj ávdánahttem vuodon.

Stuorra variásjavná li gaskal sierra sámegiela sebrudagáj ja sierralágásj sámegiela guovlojn mij gullu man álov sámegiella le bæjválasj avtastallam- ja guládal-lamgiellan. Ájnas le oadtjot ienep máhtudagáj gáкто faktovrá dagu man állo le sámegiela álmugin, sámegiela gievsárrum, sámegiela guotto ja kultuvralasj ja gielalasj unnepláhkodille vaddi moattelágásj vidjurijt sámegiela ávdánahttemij dáj sierralágásj sámegiela guovlojn. Sierraláhkáj le ájnas oadtjot ienep vehin ádásap gáváv sámegiela diles ja vidjurijs ávdánahttáttit merra- ja márkkosáme guovlojn ja julev- ja oarjjelsáme guovlojn.

Moadda árniga ja dájma li ásaduvvam nannitjit sámegiela ávdánahttemav. Jus galggi liehket

avtadássásasj vidjura ávdánahttáttit sámegiela de le ájnas gehtjadit man láhkáj dá li nahkam buktet animav nuorttasáme-, julevsáme- ja oarjjelsámegiellaj. Dákkár máhtudahka vaddá ájnas vuodov vijdábuj barggij sámegiela.

Moatten guovlojn gánná lij sámegiella læhkám manjus mannam le dat aktelasj giellasirdem buolvas buolvvaj vargga állesláhkáj badjelvádedum mánárgárdijs ja sámegiela áhpadasáv vuodo- ja joarkkaskávlájn. Dát buktá ietjálágásj rámmaævtojt sámegiela ávdánahttemij, ájnegis ulmuttij ja sámegiela bájkálasj sebrudagájda ja sámegiela álmugin ábbálat-tjat. Dárbo le stuoráp ststemahtelasj diedojs dáj giella ávdánahttemprosessasj dádjadittjat sámegiela ávdánahttema ævtojt boahhteájgen.

Dárbo le aj stuoráp máhtudagájs ávdánahttem-diles sámegiela anos avtastallam- ja guládallam-giellan sámegiela fámiljaj, sámegiela mánáj- ja nuoraj, sámegiela æjgádjaj ja ietja sámegiela állessjattugij árggabievves nuorttasáme-, julevsáme- ja oarjjelsáme guovlojn.

Sæmmibáttá gá ávdánahttem sámegiela sebrudagán ienemusát manná árbbedábálasj virgijs ádájg-gásasj virgijda gahtu árbbedábálasj bágoj ja vuodoeládušáj buojkuldagáj adno. Ájnas le jut dá dokumenteriduvvi ja vuorkkiduvvi ájnas oassen sámegiela kulturárbes ja vuodon vijdábuj ávdánahttemij sámegiela terminologian.

Sámegielas dárogiellaj málssoma moatten guovlon le bæjválasj adno gálddásámegiellan ja bihtámsámegiellan ja ietjá sierra sáme giellasuorgijn, boahám állu guhkás ja li gáhtomin. Dá sáme giela ja giellasuorge le ájnas oasse sáme valjesvuodas ja danen li ájnnasa bisodit máhtudagájt dásj.

Sámedigge le javllam dárbo li ájn dábegis rahtjamusájda sáme giela vuododutkamijda, mij gullu gielalasj dilij, girjálásjuoda ja ietjá tiemáj – nuortasáme-, julevsáme ja oarjjelsámegiela gáktuj, valla aj mij gullu ietjá sáme gielajda. Systemáhtalasj máhtudagáj ávdđánahttem sáme gielaj birra bohtá ávkken giellaávdđánahttemij divna suorgijn. Sámedigge le vijdábut berustime ulmij milta rahtjat oadtjot sámegiela dutkij ja nannit sámegiela diedalas giellan ja terminologiávdđánahttemav duon dán fáhkasuorgijn. Sámedigge oajvvat ásaduvvu sierra dutkamprográmma sámegiela dutkamij.

Dutkamráde Sáme dutkamij prográmma I lij dájman jagijn 2001-2005. Jage 2007 rájes le ádđ dutkamprográmma- Sáme dutkamij prográmma II. Prográmma doajmmaájgge le 2007-2017. Mij guosská sáme gielajda dættoduvvá prográmma i. i. ájnas le arvusmahttet sáme giella aneduvvá dutkamijn ja dajnas máhtá dahkat sámegiela diedalasj dábeve. Vijdábuj vuoseduvvá oarjjelsámegiella, julevsámegiella ja lulesámegiella li smávva giela ma máhtti vuosedit ja nannit sáme unnepláhkogielaj dilev.

65. doajmma

Dutkammáhtudagáv ásadit ja nannit oarjjel ja julevsáme gielaj gáktuj

Uddni gávnnu unnán systemahtalasj dutkama oarjjel ja julevsámegiela gáktuj. Systemahtalasj máhtudaknannim ja dutkam dájda gielajda máhtá liehket ájnas vuodon vijdábuj barggij nannitjit ja ávdđánahttjit oarjjel ja julevsámegiela. Dájna duogátjijn le de dárbo ásadit dutkammáhtudagáv oarjjelsáme ja julevsáme gielaj gáktuj. Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta ájggu jagen 2009 inedit ruhtadoarjjagav Dutkamráde sáme dutkamij prográmma II biejadum dutkamrahtjamusájda

oarjjelsáme ja julevsáme gielajda, dán vuolen stipendiáhtavirgij doktorgrádadásen.

Ávdásvástedidje: Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta

Ájgge: Álgeduvvá jagen 2009

66. doajmma

Dutkam- ja fáhka/resurssaguovdásj

Sáme parláméntáralasj ráde le buktám oajvvadusáv sáme giellabargo ádđ organiserimij sissŋelin Sámedikke ávdásvástáduš. Akta árvvalusájs le jut ásaduvvá aktisasj sáme dutkam-, fáhka- ja resurssaguovdásj sáme gielaj hárráj. Barggodahka-mussan dán orgádnaj le ierit ietján gielladutkam, giellasujtto, giellaávdđánahttem, terminologija barggo, normerim, nammadienvastus, bájkkenamá ja diehtuojohkem sáme giellafágalsj gatjálvisájs.

Sámedikke mielas lij buoremus liehket tjoahkit sáme giellafágalsj bargov avta dutkam- ja fáhka/resurssaguovdátjij. Gá sáme giellabargo le jádon sierra rijkajn, sjaddá aktisasj "gájsáme" resurssaguovdásj dahkat nav vaj sáme giellafágalsj barggo fágalsj orgánaj jali aktisasj fáhkainstitusjávnaš, máhtá liehket stuoráp máhttelisvuohka buorebut ávkástallat ulmusjlasj ja økonomalsj resurssaj dajna ulmijn nannit ja ávdđánahttet sáme gielaj. Suoma Sámedigge barggá ássjijn aktisattjat Vuona ja Svieriga Sámedikkijn áhtsámusájn ávdđáprosjæktaj mij sisadná dutkam- ja fáhkaguovdátjav.

Ávdásvástáduš: Sámedigge

Ájgge: 2009

Sáme statistihkka

Publikasjávnná Samisk statistikk 2008 (Sáme statistihkka 2008) Státtistihkalasj guovdásjđámadagás sisadná statistihkav mij guosská sáme sebrudakvidjurijda Vuonan. Statistihkka le ienemusát geográfalasj lahkaniibme, dættujn sáme árronguovlojda Sálátduoddara nuorttalin. Duodden le aj riikavijddusasj sáme statistihkka. Publikasjávnnán li ieme tjoahkkidum diedo ja almulasj statistihkka mij le Státtistihkalasj guovdásjđámadagán jali materiála mij le sadjihin duos dás sáme institusjávnnájs.

Ulmmen publikasjávnnájn le vaddet tjoahkke ja áđástuhtedum ávddánbuktemav sáme statistihkas. Publikasjávnná giella le dárro ja nuorttasáme giella. Áđástuhtedum versjávnná Sáme statistihkas álgusbohtá juohkka nuppe jage. Duodden ájggu Statistihkalasj guovdásjđámadahka aktelattjat álgusvaddet áđásit ávddánahtedum sáme statistihkav www.ssb.no/samer næhttabielen.

Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta le aktan Sámedikkijn Vuonan álgadam álgusvaddet jahkásasj rápportav aktan kommentáraj sáme statistihkkaj. Dá guovte bieie le ásadam sáme statistihka análýssajuohkusav dájna bargatjit. Análýssajuohkusa mandáhtá ij le statistihkav dahkat, valla gávnnat ja kommenterit ieme statistihkav. Rápportta Sáme tálla subtsasti 1, kommenteridum statistihkka 2008, álgusbáđij ragátmáno 2008.

Ålgusvadde:
Barggo- ja sebrudahttemdepartemænnta

Almulasj institusjavná máhtti diŋgut man galla
dokumenta dárbahi dássta:

Departementenes servicesenter

Post og distribusjon

E-poassta: publikasjonsbestilling@dss.dep.no

Fákxa: 22 24 27 86

Almudimkávddá: A – 0025 S

Gávvá: Leif Arne Holme

Hábbmim: Departementenes servicesenter

Prienntim: Departementenes servicesenter 05/2009 - lánko 250